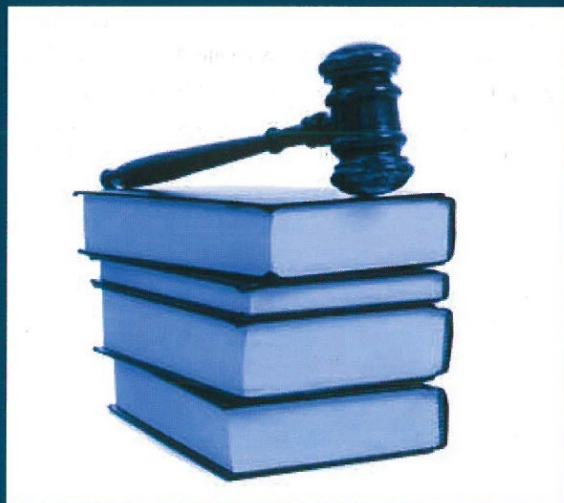

2012
3.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

KORINEK LÁSZLÓ: Hagyományteremtő köszöntő

SZIKINGER ISTVÁN: Az alkotmányjog és a rendőrhatalósági kényszerintézkedések

SZIKINGER ISTVÁN: Rendőrség és politika

SZIKINGER ISTVÁN: Közbiztonsági rendőrség a mai Európában

STAUBER PÉTER: A magyar uniós elnökség főbb eredményei a belügyi területen

KIRÁLY TIBOR: Kései töredékes visszaemlékezés Arany Albert Lászlóra és a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség büntetőperére

BEJCSI ALEXA: Az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek bizonyítékként történő felhasználhatósága a büntetőeljárásban

60.
évfolyam

TARTALOM 2012/3.

SUMMARY (3–4)

KORINEK LÁSZLÓ Hagyományteremtő köszöntő (5–8)

SZIKINGER ISTVÁN Az alkotmányjog és a rendőrhatalom
kényszerintézkedések (9–15)

SZIKINGER ISTVÁN Rendőrség és politika (16–28)

SZIKINGER ISTVÁN Közösségi rendőrség a mai Európában (29–37)

STAUBER PÉTER A magyar uniós elnökség főbb eredményei
a belügyi területen (38–49)

KIRÁLY TIBOR Kései töredékes visszaemlékezés
Arany Albert Lászlóra és a Csehszlovákiai Magyar
Demokratikus Népi Szövetség büntetőperére (50–62)

BEJCZI ALEXA Az érintett hozzájárulása nélkül készített
kép- és hangfelvételek bizonyítékként történő
felhasználhatósága a büntetőeljárársban (63–81)

HORVÁTH GÉZÁNE Precizitás és pontosság az igazságügyi analízisben
a véralkohol-koncentráció meghatározásánál
(82–104)

■ HÍRES BÜNYGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

SZIKINGER ISTVÁN Nyomozás és vizsgálatok a hatalmi bűnök körében
(105–118)

SZERZŐINK 2012/3.

DR. BEJCZI ALEXA alügyész, Zalaegerszegi Nyomozó Ügyészség

DR. HORVÁTH GÉZÁNÉ ny. rendőr alezredes, igazságügyi vegyész szakértő,
Igazságügyi Szakértői és Kutató Intézetek
Veszprémi Intézet

DR. KIRÁLY TIBOR professor emeritus, Eötvös Loránd
Tudományegyetem

DR. STAUBER PÉTER főosztályvezető, doktorandusz, Belügyminisztérium
Európai Együttműködési Főosztály

SZIKINGER ISTVÁN ügyvéd, Bólyai János és Társai Ügyvédi Iroda

SUMMARY

Szikinger, István

Police competences: a constitutional analysis [9–15]

In the article published in 1986, the author provides an assessment of constitutional limits on police powers.

Szikinger, István

Community policing in Europe [16–28]

In this article, published in 1991, by reporting on a seminar organized by the TREVI-group, the author provides an assessment of community policing in general and its potential in Hungary.

Szikinger, István

Police and politics [29–37]

Discussing general questions of state sovereignty, rule of law, and public policy, in the article published in 1988, the author provides an assessment of the constitutional, philosophical and political role of police and policing in modern societies.

Stauber, Péter

**Main results of the Hungarian EU Council Presidency
in the field of home affairs [38–49]**

Between 1st January and 30th June 2011 Hungary held the rotating presidency of the European Union for the first time. This task was a major challenge for the Hungarian public administration, considering that it was an unprecedented event. In recent years and under the Hungarian EU Presidency (due to anticipated and unanticipated actual developments) European public opinion was focusing on justice and home affairs cooperation mainly on issues of home affairs cooperation. Hungarian public administration had to implement a very ambitious program in a particularly difficult period (e. g. the “Arab spring” and its consequences that put the Schengen system to a test). Main results of home affairs policies under the Hungarian Presidency are outlined by the paper.

SUMMARY

Király, Tibor

Fragmented and Belated Recollections of the trial of Albert László Arany and the Hungarian Democratic Popular Alliance of Czechoslovakia [50–62]

The author provides an overview of the politically biased conviction of ten members of the Hungarian national minority movement in Czechoslovakia in 1949 and the annulment of the judgment in 1990.

Bejczy, Alexa

Using unauthorized audio and video recording as evidence in criminal procedures [63–81]

The author provides a description of how Hungarian privacy and criminal law regulates the unauthorized recording of audio visual images in criminal procedures.

Horváth, Gézné

**Precision and Accuracy in Forensic Analysis:
Determining Blood-Alcohol Level [82–104]**

The author reviews applicable standards and procedures for forensic laboratories in Hungary. Special attention is paid to determining blood-alcohol levels and Gas Chromatography testing.

■ FAMOUS CRIMES, NOTEWORTHY INVESTIGATIONS

Szikinger, István

Investigations and inquiries for political crimes [105–118]

The author describes how some members of the American military police and military intelligence abused detainees at the Abu Ghraib prison in Iraq. The author points to lessons for the Hungarian readers in regards of genuine independence of the investigators, as well as the need to respect the right to silence of police officers.

Hagyományteremtő köszöntő

SZIKINGER ISTVÁN hatvanéves. A Belügyi Szemle munkatársát, jeles szerzőjét, a rendészetelmélet egyik alapító kutatóját ünnepli azzal, hogy felidézi több mint huszonöt éves munkásságának néhány fontos állomását. Döntésünk legfontosabb oka, hogy újra ráirányítsuk a figyelmet a rendészet-tudományban hosszú ideig nélkülözött jubiláns munkásságára.

Még a hatvanas években indult az az első nagy generáció, amelynek *Déri Pál*, *Katona Géza* és *Kertész Imre* volt a tagja. Tevékenységük jól bizonyította, hogy abban a korban is lehetett rendőrként nemzetközi színvonalon is magasan jegyzett, igényes tudományos munkát végezni.

A nyolcvanas években újabb nagy generáció kezdett publikálni: *Dános Valér*, *Finszter Géza* és *Szikinger István*. Tekintve, hogy – legnagyobb szerencsénkre – mindhárman alkotóerejük teljében vannak, életművük magáért beszél. Most mindössze a születésnap alkalmából Szikinger István kimagasló teljesítményére kívánjuk a figyelmet irányítani, főleg ama fiatal kutatók kedvéért, akik a rendszerváltozás körüli években még nem követhették a rendészettudomány paradigmaváltását.

A nemzetközi rangú szakembernek kijáró tisztelet mellett a szerkesztői szándék túlmutat a születésnap eseményen. Elhatározásunk szerint a jövőben rendszeresen felidézzük a csaknem hatvan éve szolgáló folyóirat múltjából azoknak a gondolatait, akik szerzőként járultak hozzá a rendészeti szakma műveléséhez, az állam- és jogtudomány fejlesztéséhez, a hivatásrend időtálló értékeinek ápolásához. Nagyon indokolt, hogy a sort Szikinger István kandidátussal, a Rendőrtiszti Főiskola egykori tanárával, a Pécsi Tudományegyetem habilitált doktorával, a jeles ügyvéddel és közszereplővel kezdjük.

Az alkotmányjog és a rendőrhatalom kényszerintézkedések című munka még 1986-ban jelent meg a folyóirat hasábjain. A szerző előlírásban értelmezi a szocialista törvényesség fogalmát. Hangsúlyozza, hogy a törvények uralma „nem egyszerűen a szervezetet és tevékenységet meghatározó egyik tényező, hanem olyan mindenképp álló elv, amelynek magva az állami és társadalmi élet alapjául szolgáló alkotmányosság”. Ha pedig ez így van, akkor a jognak a hatalom gyakorlását korlátozó funkciót tulajdonítunk. Az önkényre hajlamos hatalom éppen ezt a korlátozást nem ismeri el, mert abban a téve-

désben él, hogy a mindentudás birtokában a döntéseit akadályozó demokratikus intézmények a hatalomgyakorlás eredményességét rontják. Szikinger erre igen tömören azt írja, hogy a törvényesség és az eredményesség között nincs fordított arányosság: nem igaz, hogy minél kisebb a jog szabta korlát, annál nagyobb a hatósági cselekvés eredményessége. Ellenkezőleg, egész történelmi korszakok igazolják, hogy azok a hatalmak, amelyek a megfellebbezhetetlen igazságok birtokosainak képzelték magukat – elutasítva a joguralom által szabott garanciákat –, kivétel nélkül bukásra ítéltettek, és tragédiába taszították azt a közösséget, amelynek megváltást ígérték. A szerző nem marad a jogfilozófia magaslatain. Az 1985-ben a rendőrhatalmági kényszerintézkedésekre vonatkozó belügyminiszteri rendeletről mutatja ki, hogy a kényszerintézkedések állampolgári jogokat korlátoznak, ezért a szabályozásuk csak törvényben történhetne. De még törvény sem adhat felhatalmazást arra, hogy a büntetőjogi büntetés alkalmazásánál kötelező anyagi és eljárási jogi garanciákat az igazgatásnak álcázott kényszerintézkedések esetében feloldjuk. Szikinger István 1986-ban is világosan fogalmazott: *„A bűncselekmény elkövetése bizonyításának sikertelensége soha nem szolgálhat alapul kényszerintézkedés elrendelésére.”* Reméljük, hogy a kijelentés igazsága ma sem kérdőjelezhető meg, de az egészen biztos, hogy a mai jogalkotókat indokolt figyelmeztetni erre! A cikk végső üzenete a Kanadában élő nagyszerű tudós, Szabó Dénes szavaira utal: átfogó igazgatási és igazságszolgáltatási reformra van szükség annak érdekében, hogy az alkotmányosság alapértékei érvényesülhessenek.

Az 1989-ben megjelenő *A rendőrség és politika* című tanulmány azoknak a téziseknek az összefoglalása, amelyek a szerző kandidátusi értekezésébe nyújtanak betekintést. A rendészeti szerveknek a közigazgatásban elfoglalt helyéről és a társadalom védelmében betöltött funkcióiról számos nézet látott napvilágot, kezdve a pártállami „erőszakszervezet” modelltől egészen az angol „fegyveres polgár” felfogásig. Szikinger István, a hazai rendészetelmélet úttörő kutatója először adott betekintést magyar nyelven a témával foglalkozó nemzetközi szakirodalomba. (Ehhez persze hozzájárult imponáló nyelvtudása.) Már ekkor hangsúlyozta a közösségi rendőrség eszméjének fontosságát, de bő teret szentelt a megelőzésre támaszkodó modellt bíráló érvelésnek is: *„Az ellenkező póluson helyezkednek el azok a felfogások, amelyek a rendőri működést egyszerűen az állami szuverenitás tényéből, a közhatalmi jogosítványok kizárólagosan állami jellegéből vezetik le, hozzáátve esetleg, hogy az állampolgárok biztonság iránti szükségleteit az állam képes a legjobban*

kielégíteni.” Az viszont egyáltalán nem mindegy, hogy az ilyen feladatra vállalkozó hatalom milyen elvek szerint működik. Annak érdekében, hogy az önkény ne forduljon azok ellen, akiket védelmeznie kellene, jogállami intézményekre van szükség. A tanulmány e következtetést a fogalom pontosításával erősíti meg. *„A jogállam-felfogásból logikusan következik, hogy a rendőri tevékenység állami ellenőrzésén nagy hangsúly van, ezen belül is kiemelkedik a bírói jogvédelem eszköze.”* Szikinger nem prognosztizálta a rendszerváltozás lehetőségét, de azt igen, hogy a jövő nálunk is a jogállami instanciák kiépülése lesz. Megállapítja a következőket: *„Ez a rendőrség számára azt jelenti, hogy az állampolgári alapjogokat a jövőben csak magas szintű jogszabályok alapján, szigorúan meghatározott eljárások keretében korlátozhatja. Bővülnek az állampolgárok rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségek, mindenekelőtt a sérelmes (vagy annak vélt) határozatok és intézkedések bíróság előtti megtámadására.”* A joguralom helyreállítása azonban egyáltalán nem garancia arra, hogy az első beavatkozó szerepét vállaló rendőrség ne „szelektáljon” az igazságszolgáltatás számára, amikor példának okáért a bűnüldözésben a legalitás követelményét saját szervezeti érdekeitől befolyásolva teljesíti. Ennek a szelekciónak azonban vannak határai, figyelmeztet Szikinger: *„Magyarul: a bírói függetlenség értelmét veszti, ha a bíróságok elé a napi politikai és egyéb konjunkturális társadalmi hatásokra kiválogatott ügyek kerülnek. Az igazságszolgáltatás gépezetébe természetesen csak ismertté vált bűncselekmények és azok elkövetői jutnak be. Kulcskérdés tehát, hogy az ismertté válás folyamatában milyen szerepe van a rendőrségnek.”* Gondolta volna valaki, hogy ezek az intelmek több mint húsz évvel a rendszerváltozás után sem veszítik el aktualitásukat?! Miként az sem, amit a tanulmány a decentralizálásról állított akkor, amikor még a helyi önkormányzatiságot a tanácsrendszerben látta megtestesülni: *„A mondottak alapján a közrendvédelem, a közlekedésrendészet és az igazgatásrendészet terén mind a politikai irányításban, mind pedig az államszervezeti rendszerben a decentralizációt tartom szükségesnek, ami együtt járhatna a rendészeti igazgatás tanácsi hatáskörbe utalásával.”*

A harmadik cikk már a rendszerváltozás hajnalán, 1991-ben született. A reformra váró rendészeti igazgatás számára vonzó alternatíva lehetett volna a közösségi rendőrség megvalósítása. A kiváló angol rendőrségkutató John Aldersont idézve állapítja meg Szikinger a következőket: *„A demokratikus közösségi rendőrség stílusa alapvetően proaktív [...] Hatóköre kiterjed minden olyan jogszerű tevékenységre, amely a bűncselekmények számának csök-*

kenését előmozdíthatja.” A húsz évvel ezelőtt megjelenő írás egy nemzetközi rendőrségi konferencia tanulságainak közreadásával segíteni kívánta a hazai rendészeti reformot, amelyet akkoriban minden szakember elengedhetetlennek vélt: „A magyar rendőrség jelentős fejlesztésre szorul minden tekintetben [...] Számos európai példa mutatja, hogy a társadalmi hatások folyamatos figyelemmel kísérése nélkül végrehajtott korszerűsítések nem vezetnek a kívánt eredményre.”

Bizony, ezek a húsz évvel ezelőtt leírt mondatok ma is igazak, ezért illő, hogy felidézésükkel kívánjunk a hatvanéves ifjú szerzőnek hosszú, boldog és szakmai teljesítményekben is gazdag életet.

Budapest, 2012. március

Korinek László

SZIKINGER ISTVÁN

Az alkotmányjog és a rendőrhatalósági kényszerintézkedések¹

Az alkotmány által garantált állampolgári jogok érvényesülése nem lehet feltétlen, korlátozásukra a társadalom érdekében esetenként szükség van. Az alkotmányos rend fokmérője lehet, hogy a korlátozások mennyire szabályozottak, körülírtak, mennyiben szavatolják azt, hogy csak az indokolt esetben és az arra jogosult hatóság alkalmazza azokat.

Tapasztalataim szerint az alkotmányos garanciák növelését időnként és helyenként bizonyos ellenérzéssel fogadják a jogalkalmazók, ezért hangsúlyozom: az alkotmányosság garanciáinak egyre szélesebb körű kiépítése objektív szükségszerűségeken nyugvó folyamat, amelynek állam- és jogfejlődésünk „öntörvényein” túlmutató társadalmi-politikai okai vannak. A tendencia általánosnak mondható a szocialista államokban. A szovjet belügyi szakirodalom már jelentős lépéseket tett a fokozódó alkotmányossági követelmények belügyi munkára való adaptálásában.² Megfogalmazódott, hogy a szocialista törvényesség nem egyszerűen a szervezetet és tevékenységet meghatározó egyik tényező, hanem olyan mindenképp álló elv, amelynek magva az állami és társadalmi élet alapjául szolgáló alkotmányosság. Az ebből adódó következtetéseket a belügyi szerveknek is le kell vonniuk.³

Az esetleges ellenérzések alapja az a nézet, hogy *az alkotmányos és törvényességi garanciák többletmunkát jelentenek a jogalkalmazóknak, nem segítik a munka eredményességét*. Elismerem, hogy ez az ellentmondás valóban fennállhat. Tudni kell azonban, hogy e garanciák olyan értékeket védenek, amelyek sérelme társadalmi méretekben sokkal *nagyobb kárt jelent, mint amekkora előnyt* egy adott probléma célszerű, de törvényességi szempontból kifogásolható megoldása.

Meggyőződésem továbbá, hogy – bár a célszerűség és alkotmányosság közötti konfliktus valóságos probléma lehet – *a garanciák fokozott tisztelet-*

¹ Megjelent a Belügyi Szemle 1986/7. számában. A szerző akkoriban rendőr százados volt.

² A belügyi szervek szervezetének és működésének alkotmányjogi alapja. Szovjetunió Belügyi Akadémiája, Moszkva, 1982

³ Viktor Sz. Afanaszjev – Viktor V. Szergejev: A Szovjetunió alkotmánya és a szocialista törvényesség erősítésének kérdései a belügyi szervek tevékenységében. Szovjetunió Belügyi Akadémiája, Moszkva, 1982

ben tartása adott esetben az eredményességet is növelheti. Az éppen elégséges bizonyítékok beszerzésén túlmenő tájékozódás például alkalmas lehet a társadalomellenes magatartások okainak mélyebb feltárására, több adat gyűjtésére a bűncselekmények megelőzéséhez, felderítéséhez. A célszerűség és alkotmányosság összefüggéseinek megismerése természetesen körültekintő vizsgálatokat, elmélyült kutatómunkát igényel. Egyet azonban már most teljes bizonyossággal ki lehet jelteni: *az eredményesség és alkotmányosság viszonyát nem a fordított arányosság jellemzi.*

1985. október 1-jén hatályba lépett a rendőrhatalósági kényszerintézkedéseket szabályozó 4/1985. (VII. 20.) BM rendelet.

A kényszerintézkedés nem büntetés

A leírtakkal összhangban fontosnak tartom, hogy az új jogszabály hatályosulásában az eddigieknél nagyobb mértékben játsszanak szerepet az alkotmányos előírások és elvek. Ezek jelentőségét általában senki nem vonja kétségbe, mint ahogyan az is igaz, hogy államigazgatásunk és ezen belül a rendőrség tevékenysége általában törvényes, alkotmányos keretek között folyik. A továbblépés érdekében azonban feltétlenül szükséges, hogy társadalmunk és jogrendszerünk változásai közepette munkánk egyes elemeit konkrétan is az alkotmányos követelményekhez igazítsuk.

Az új miniszteri rendelet világosan kimondja, hogy a kényszerintézkedések alkalmazásának célja a bűncselekmények elkövetésének megelőzése és a nevelés [1. § (3) bek.]. Hasonló rendelkezéseket tartalmazott a korábbi jogszabály is, amelyeket a gyakorlat – a lehetőségeihez képest – igyekezett követni. Ennek ellenére *kimutathatók olyan tendenciák, amelyek a jogintézmények büntetékénti alkalmazására utalnak.*

Végh Dénes például a következőket írja: „A büntetés kiszabása előtt már rendőrhatalósági felügyelet alatt álló veszélyes bűnözőkkel szemben – az egyéniesítés követelményét figyelembe véve – csak a legszigorúbb magatartási szabályokat lehetne előírni.”⁴ Ugyanennek a szemléletnek az eljárásjogi vetületeit jelentik azok az elképzelések, amelyek szerint az eljárás során – például a tanúk meghallgatásánál – a Be. szabályait kell alkalmazni, vagy amelyek enyhítő és súlyosbító körülményekről szólnak a kényszerintézkedések kiszabásával kapcsolatban.⁵

⁴ Végh Dénes: Az utógondozás feladatairól. Belügyi Szemle, 1979/7., 76. o.

⁵ Ambláczki János: A rendőrhatalósági kényszerintézkedések alkalmazásának szabályai és hatékonysága a bűnözés elleni harcban. Szakdolgozat. Rendőrtisztai Főiskola, 1984

A kényszerintézkedések államigazgatási jellege és az említett alkalmazási célok azonban megkérdőjelezzik az előbbi megközelítést. A magatartási előírások – véleményem szerint – nem elsősorban szigorukkal, hanem *célravezetőségükkel* érhetik el a kívánt hatást. Ez különösen nyilvánvaló, ha meggondoljuk, hogy az esetek nem kis részében olyan személyekkel szemben kell az intézkedéseket alkalmazni, akiket sem a fegyházban, sem a szigorított őrizetben nem tudtak eredményesen nevelni. Náluk – úgy gondolom – reménytelen a kényszerintézkedések szigorától vámi a kellő hatást. Nem tagadom természetesen, hogy a szigornak is – különösen, ha az enyhítés lehetőségével is élni tudunk – szerepe van a nevelő hatás elérésében. Túlás volna azonban kizárólag erre a tényezőre redukálni a hatásmechanizmust.

További veszély, hogy a büntetésközpontú megközelítések olyan hatásokra is építhetők, amelyek még a büntetőjogi büntetések esetében is visszaszorítandók. Annak leszögezése után, hogy a kényszerintézkedés nem büntetés – sőt mellékbüntetés sem –, egy gyakorlati szakember fogalmazta meg a következőket: *„A kényszerintézkedés állampolgári jogot korlátozó intézkedés, mivel az eljárás alá helyezett személyi szabadságában jelentősen korlátozza. Ugyanakkor kiteszi – elsősorban a büntetlen előéletűeket – a családi és munkahelyi környezetükben társadalmi megszégyenítésnek és megvetésnek. Ha ez elég mély, a kifogásolt magatartásán a jövőben változtatni fog.”*⁶

A kényszerintézkedés nem lehet a bizonyítás hiányosságainak kompenzálása

A kényszerintézkedések elhatárolása a büntetéstől rendkívül fontos, hiszen mögötte az államigazgatás és a büntető igazságszolgáltatás különválasztásának alkotmányos követelménye húzódik meg. Mégis, ha nem is menthető, de magyarázható az államigazgatási intézkedés helyenkénti összemossa a büntetéssel. Ugyanakkor a rendőrhatalom felügyelet és a kitiltás kétségkívül *állampolgári jogokat korlátoz, és ilyen minőségben rokon a büntetésekkel*. Más oldalról az is igaz, hogy a büntetések is preventív és – a halálbüntetés kivételével – nevelő célzatú beavatkozások. Kézenfekvő ez az összefüggés különösen a kitiltás esetében, amely kényszerintézkedésként és mellékbüntetésként is alkalmazható.

Eljárási oldalon mind a büntetések, mind a kényszerintézkedések alkalmazása – természetesen – csak a tényállás tisztázása, az objektív igazság

⁶ Töltési László: Kényszerintézkedések hatékonyságának mérése egy megyei rendőr-főkapitányság területén, összefüggése a bűnözés alakulásával. Szakdolgozat. Rendőrtiszti Főiskola, 1984

megállapítása alapján lehetséges. A bizonyításnak mindkét esetben az adott eljárás alapjául szolgáló anyagi jogi szabály jogi tényeire való tekintettel kell történnie. Más szóval: *a bűncselekmény elkövetése bizonyításának sikertelensége soha nem szolgálhat alapul kényszerintézkedés elrendelésére.*

A törekvés nem egészen új keletű. A rendőri felügyelet egyik gyökere a múlt századi *poena extraordinaria*, amelyet akkor mondtak ki, ha az elítélés a szigorú bizonyítási szabályok miatt nem volt lehetséges, azonban a tettes közveszélyessége azt sem tanácsolta, hogy szabadon bocsássák.⁷ Sem ez a történelmi előzmény, sem az a tény nem változtat a „bizonyításpótló” kényszerintézkedések alkotmányellenességén, hogy nemcsak a szűkebb rendőri, hanem az általános jogirodalomban is találkozunk olyan felfogással, amely szerint „...a szabadságkorlátozások nem egy-egy konkrét jogellenes magatartással kapcsolatban foganatosítandók, hanem – bár konkrétan nem bizonyítható – bűncselekményekre utaló életmód folytatása miatt”⁸.

Hangsúlyozom, semmilyen jogszabály nem engedi meg a büntetőügyek ilyen áttételét államigazgatási útra. A kényszerintézkedéseket szabályozó rendeletben meghatározott rendszeresen veszélyeztető magatartás pedig lételméleti kategória, és soha nem azonosítható azzal az ismeretelméleti valószínűséggel, hogy bűncselekményeket követhetett el valaki. Beláthatatlan veszélyeket hordozna annak elismerése, ha valaki szerint volna enyhébban vagy szigorúbban büntethető, hogy sikerült-e a hatóságnak bizonyítani a tényeket. Pedig vannak ilyen törekvések. Egy megyei főkapitányság igazgatásrendészeti osztályának vezetője írta alá ezt az idézett választ, amely a Rendőrtiszti Főiskola államjogi és igazgatásrendészeti tanszékének felmérése során a kényszerintézkedések hatékonyságának akadályait fejezi ki (a Vhu. rövidítés a válaszban a 6/1976. BM számú utasítást jelöli):

„1. A büntetlen előéletűek vonatkozásában merevnek tartom a Vhu. 5. pontjában előírt feltételeket. Számos esetben fordul elő ugyanis olyan szabályszegés, amely miatt objektív okból nem indult eljárás, azonban a személy súlyosan kifogásolt magatartását közvetve valószínűsíteni lehet. Célszerűnek tartanám a jelenleg [1984 – Sz. I.] hatályos rendelet és utasítás előtti gyakorlat visszaállítását.

2. Gyakran indul rablás miatt büntetőeljárás egy-egy személy ellen, amely a »bizonyítás hiánya« megjelöléssel zárul. Ilyen személyeknél sem lehet el-

⁷ Dr. von Engelberg: A büntetendő cselekmények megelőzése. Büntetőjogi értekezés. Révai és Salamon Könyvnyomdája, Budapest, 1909, 6–7. o.

⁸ Szamel Lajos: Magyar államigazgatási jog – Különös rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1972, 258. o.

*rendelni a kényszerintézkedést, ha egyébként büntetlenek. A Vhu. e vonatkozásában is változtatást kívánna.*⁹

Az alkotmányosság és szabad mérlegelés

Úgy vélem, nem igényel mélyebb kifejtést az a tétel, hogy a közvetve valószínűsített súlyosan kifogásolt magatartás miatti eljárás elsősorban az állampolgárjogi alapjogok védelmére jelentene igen nagy veszélyt. A bűnüldözés gyakorlati érdekei szempontjából az sem közömbös, hogy ilyen esetben az igazi tettes kívül maradhat a hatóság látókörén. Az állampolgári jogok kérdése azonban átvezet bennünket a szabad mérlegelés (diszkréció) és az alkotmányos előírások kérdéséhez.

A cikk keretei nem teszik lehetővé a téma részletes kifejtését. Annyit mindegyre el lehet mondani, hogy a jogszabály konkrét útmutatásának hiánya egy-egy döntésnél nem jelent minden jogi kötöttség nélküli szabad belátást, mert például a jogalkalmazás jogpolitikai irányelveinek szem előtt tartása a döntéshozatalnál jogilag is kötelező. Véleményem szerint ugyanígy nem vonható kétségbe az, hogy az alkotmány szabályait és a belőlük következő elveket mindaddig tiszteletben kell tartani, amíg valamely jogforrás azokat nem „szorítja meg” – nem érintve itt most azt a kérdést, hogy *a megszorítások meddig tekinthetők alkotmányosnak*, és milyen eljárásban lehet azok alkotmányosságát megkérdőjelezni.

A rendőri tevékenységet hagyományosan a tágabb mérlegelést, a diszkréciót igénylő igazgatás körébe sorolják.¹⁰ Tény, hogy a belügyi rendészeti igazgatásnak számos olyan területe van, ahol az alkalmazási feltételek, az előre nem látható körülmények nagy száma miatt, nem határozhatók meg annyira egzakt módon, mint például az adóügyi igazgatásban.¹¹ Mindebből következik, hogy a kényszerintézkedések elrendelésével kapcsolatos döntési szabadság fokozott alkotmányos felelősséget ró azok alkalmazójára.

Az új miniszteri rendelet 2. §-ának c) pontja például olyan feltételeket határoz meg, amelyek megléte esetén a kényszerintézkedéseket alkalmazni lehet, ez azonban nem kötelező. A választás tehát a döntésre jogosult mérlege-

⁹ Rendőrtisztviselői Főiskola államjogi és igazgatásrendészeti tanszék kutatási anyaga. 224/1984.

¹⁰ Concha Győző: A rendőrség természete és állása szabad államban. MTA, Budapest, 1901; Kmety Károly: A magyar közigazgatás kézikönyve. Politzer Zsigmond, Budapest, 1900

¹¹ Rácz Attila: Törvényesség és jogszabályhoz kötöttség a közigazgatásban. Jogtudományi Közlöny, 1983. augusztus, 511. o.

lésétől függ. A bűnügyi helyzet, az ellenőrzési kapacitás és egyéb szempontok mellett kiemelt figyelmet kell fordítani az alkotmányos előírások érvényesítésére. Ezen belül is alapvetően fontos az állampolgári jogok tiszteletben tartása.¹² Lényegében azokról a követelményekről van szó, amelyeket az 1955. november 21-i baden-württembergi rendőrségi törvény 5. §-a a következőképpen fogalmaz meg:

„1. Amennyiben egy rendőri feladat megoldására több intézkedés jöhet szóba, a rendőrségnek azt kell alkalmaznia, amely az egyéneket és a közösséget előreláthatólag a legkevésbé korlátozza.

2. A rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, ami nincs felismerhető kapcsolatban a szándékolt eredménnyel.”¹³

Arra kívántam mindezzel felhívni a figyelmet, hogy a kényszerintézkedések alkalmazásakor a tilalmak és korlátozások differenciálatlan meghatározása¹⁴ – amely, ha nem is általános, de előfordul – nemcsak hatékonysági, de alkotmányossági szempontból is aggályos, hacsak nem a „szűkítés” irányában történik az elmozdulás. Ilyen tendenciával azonban nem találkoztam. Lényegében ugyanez a helyzet akkor is, ha az intézkedés tartalma alatt szükségte-lenné váló korlátozásokat és tilalmakat nem oldják fel.¹⁵

Az említett körbe tartozik az igazságszolgáltatás bírói úton történő gyakorlásának elve is, amelyet az előző pontokban érintettem. Itt csak egy kérdésről, a pártfogó felügyelet és a rendőrhatalom kényszerintézkedések viszonyáról – azon belül is csak a rendőri jogalkalmazás néhány problémájáról – szólok. Kétségtelen, hogy e területen konkrét aktusokban megnyilvánuló alkotmányértésekkel nem vagy csak ritkán lehet találkozni. Mégis úgy vélem, hogy a pártfogó felügyelettel kapcsolatos rendőri állásfoglalások egy része veszélyt jelenthet államszervezetünk alkotmányos működésére. Az állami szervek egymás iránti bizalmatlansága, egymás működésének, hozzáértésének megkérdőjelezése, a jogintézmények ütköztetése – még akkor is, ha ennek esetleg itt nem tárgyalható jogalkotási alapjai vannak – nyilvánvalóan el-lentétes alkotmányos rendünkkel. Nem is beszélve arról, hogy az ilyen disszonancia egyértelműen hátráltatja a közös célok elérését, elsősorban a bűnözés visszaszorítását.

12 G. A. Avaneszov – G. A. Romanov: A belügyi szervek megelőző tevékenységének alkotmányjogi alapjai.

13 Manfred von Brauchitsch: Allgemeines Polizei- und Ordnungsrecht. Carl Haymanns Verl., Köln–Berlin–Bonn–München, 1965

14 Nagy Károly: A rendőrhatalom kényszerintézkedések alkalmazásáról. Belügyi Szemle, 1985. július, 69. o.

15 A rendőrhatalom kényszerintézkedések alkalmazásáról. Konzultáció. Belügyi Szemle, 1985. február, 38. o.

A pártfogó felügyelettel szemben felhozott kifogások – enyhék a magatartási előírások, laza az ellenőrzés stb. – csak részben megalapozottak. Egyáltalában nem kizárt, hogy szigorú kereteket szabjanak a felügyelet alatt álló számára – bár természetesen itt sem a szigorú és az enyhe kategóriákban célszerű gondolkodni. Nem kizárt a rendszeres ellenőrzés a rendőrség közreműködésével sem. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a szabályok megsértése miatti eljárás a rendőrség hatáskörébe tartozik, akkor talán nem utópisztikusak azok a kívánalmak, amelyek a rendőrség és a hivatásos pártfogók, általában az igazságügyi szervek együttműködésének javítására vonatkoznak.¹⁶

A lehetőségekhez képest a rendőrök hozzáállása gyakran nem tekinthető igazán konstruktívnak. Nem nevezhető elszigeteltnek az a vélemény, hogy a bűnözők a bíróság – természetesen nem tudatos – közreműködésével, a pártfogó felügyelet alá helyezés elérésével vonják ki magukat a rendőrhatalom kényszerintézkedése alól.¹⁷ Az igazságügyi nyilvántartás adatai azonban nem igazolják ezt a nézetet.¹⁸ Előfordul a bírói döntések megalapozottságának sommás kétségbevonása¹⁹ is.

Az elmondottak után nem meglepő az a megállapítás, hogy „...a pártfogó felügyelet alatt állók ellenőrzése a gyakorlatban kívánnivalókat hagy maga után... A rendőrök e feladatot még nem érzik annyira magukénak, mint a kényszerintézkedés alatt állók ellenőrzését.”²⁰

* * *

A cikk befejezésekképpen a magyar származású kitűnő kriminológus, Denis Szabo gondolatát idézem. Szabó nem konkrétan a magyar szervekről szól ugyan, és jogalkotási kérdésekre is kitér, mégis úgy érzem, amit ír, a mi „ingünk” is, tehát magunkra vehetjük: „A bűnüldözés és igazságszolgáltatás igazán nagyvonalú reformja [...] még hátravan. Ez mindenekelőtt abból áll, hogy a rendszer egészének keretében működő szervezetek feladatait integrálni kell. Mindaddig ugyanis [...] a rendőr csak letartóztat, a bíró elítél, a börtönőr fogságban tart, de senki nem gondolt saját feladatainak a szervezeti és társadalmi rendszerre kiható következményeire.”

16 Dobos János – Dévai Mihály: A bűnmegelőzésről. IM, Budapest, 1983; Dicházi János: Az igazgatás-rendészeti tevékenység a bűnmegelőzés szolgálatában. Belügyi Szemle, 1982. június, 94. o.

17 Dobos János – Dévai Mihály: Uo. 36. o.

18 Nagy Károly: i. m. 68–69. o.

19 Végh Dénes: i. m. 75. o.

20 Vadkerti Jenő: A kitiltás és a rendőrhatalom felügyelet, valamint a pártfogó felügyelet szabályainak megszégése szabálysértésének elbírálása és gyakorlata. Szakdolgozat. Rendőrtisztí Főiskola, 1985

SZIKINGER ISTVÁN

Rendőrség és politika¹

Politikai intézményrendszerünk korszerűsítése szükségképpen felveti a rendszer egyes elemeivel kapcsolatos kérdéseket. Ezek szerepe, működése a struktúra változásának következményeképpen akkor is módosulni fog, ha egyébként a reform végrehajtásakor nem nyúlunk hozzájuk. Éppen ezért egy átgondolt továbbfejlesztés során nem kerülhetjük meg az államhatalom olyan fontos intézményeinek jövőbe is tekintő vizsgálatát, mint amilyen a rendőrség.

A rendőrség szervezetének és működésének elvi alapjairól, a társadalomban, a politikai rendszerben és az államszervezetben elfoglalt helyéről szóló átfogó elemzés még nem látott napvilágot a felszabadulás utáni időszak politikai-jogi irodalmában.

Nem adnak – nem is adhatnak – egyértelmű eligazítást a marxizmus klasszikusai sem a rendőrséggel kapcsolatos mai problémái megítélésében. Ismeretes, hogy az *állam elhalásának elméletével összhangban elsősorban az osztályelnyomó szerep csökkentésére, illetve megszüntetésére, a rend fenntartásának társadalmi feladattá tételére helyezték a hangsúlyt.*

Ebben az összefüggésben tartotta fontosnak Marx, hogy a párizsi kommun megfosztotta a rendőrséget politikai jellegétől, és a népképviselőt felelős, bármikor elmozdítható szervévé tette.² Lenin ennél lényegesen továbbment, amikor 1917 márciusában a népi hadsereg és a rendőrség, az állami rend és az államigazgatás fő és alapvető szerveinek funkcióit egyesítő olyan népi milícia mellett foglalt állást, amelyben kivétel nélkül mindenki részt venne.³ Az októberi forradalom győzelme után azonban már nem ismételte meg ezt a nézetét, sőt arra hívta fel a figyelmet, hogy a milícia nem feltétlenül osztálytársadalmi érdekeket szolgáló katonai-rendőri szervezet.⁴

¹ Megjelent a Belügyi Szemle 1988/7. számában. A szerző akkoriban rendőr százados volt.

² Karl Marx: Polgárháború Franciaországban. In: Karl Marx és Friedrich Engels művei 17. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1968, 309. o.

³ Vlagyimir Iljics Lenin: A proletár miliciáról. In: Lenin összes művei 31. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981, 36–48. o.

⁴ Vlagyimir Iljics Lenin: Az államról. In: Lenin összes művei 39. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981, 78. o.

A rendőrség elhelyezése a társadalmi, politikai és az államszervezet rendszerében

Mind a tőkés, mind pedig a szocialista országokban jelentős táboruk van azoknak a nézeteknek, amelyek szerint a rendőrség lényegében nem az államhatalom, hanem közvetlenül a társadalom szerve (illetve perspektivikusan azzá kell válnia). Különösen Angliában vannak nagy hagyományai az úgynevezett „közösségi rendőrség” felfogásának.⁵

Ennek megfelelően a rendőrség tagjai csupán állampolgári jogait gyakorolják, amikor fellépnek a bűncselekmények elkövetőivel szemben. A rendőr tehát egyenruhás állampolgár, aki a közösségben él és jelentős mértékben szociális feladatokat lát el. E nézetet látszik alátámasztani az a tény, hogy az angol rendőrség ma sem tartozik az egységes állami hierarchiába.

A társadalmi-politikai realitásokat felismerő tudományos igényű elemzések többsége azonban egyértelműen elutasítja a „közösségi rendőrség” fikcióját.⁶ *A rendőrnek ugyanis olyan többletjogosítványai vannak az állampolgárok – egyébként kétségtelenül meglévő – bűnüldözési jogaihoz képest, amelyek tarthatatlanná teszik az „egyenruhás állampolgár” felfogást.*

A decentralizált szervezet sem akadályozza meg, hogy a kormány és a sztrájkolók közötti vitában a rendőrség magatartásával egyértelműen állást foglaljon az előbbi mellett.⁷ Egyes jogszabályi rendelkezések is világossá teszik a rendőrség állami jellegét. Ilyenek például a hivatali titok védelméről szóló törvények, amelyek alkalmazásában a rendőrök egy tekintet alá esnek az állami tisztviselőkkel. Ami pedig a dolog társadalmi-politikai tartalmát illeti, a „közösségi rendőrség”-nek – és ezt híveinek egy része is elismeri – ott van létjogosultsága, ahol nincsenek lényeges társadalmi feszültségek, érdekellentmondások.⁸

A rendőrség társadalmi jellegének hangsúlyozása a szocialista államelméleti gondolkodástól sem idegen. Lenin 1917 tavaszán kifejtett gondolataira

⁵ John Alderson: *Law and Disorder*. Hamish Hamilton, London, 1984; John Alderson: *Policing Freedom*. McDonald and Evans, London, 1979; stb.

⁶ Stanley A. de Smith: *Constitutional and Administrative Law*. Penguin Books, Harmondsworth, 4th ed., 1981, p. 382.; P. A. J. Waddington: „Community Policing”, a Sceptical Approach. In: Philip Norton (ed.): *Law and Order and British Politics*. Gower Publ. Co. Ltd., Hampshire, 1986, pp. 84–99.; stb.

⁷ Meggyőzően bizonyítja ezt konkrét tények és adatok elemzésével a *Journal of Law and Society* című folyóirat 12. évfolyamának 3. száma (1985 tele), amelyet szerkesztői, (Phil Scraton és Phil Thomas) teljes egészében a szénbányászok nagy sztrájkja idején tanúsított állami magatartás vizsgálatának szentelnek.

⁸ John Alderson (1984): i. m. 222. o.

hivatkozva Dmitrij Karev például a következőket írta 1960-ban: „V. I. Leninnek az a tanítása, hogy az összes állampolgárokat egytől egyig be kell vonni a közrend védelmébe, most valósul meg az elvtársi bíróságok, valamint a közrend megzavarása és a polgárok mindenféle társadalomellenes magatartása elleni harc élén álló népi druzsinák tevékenységében.”⁹

Ez a felfogás – amely a kommunizmus gyors felépítésének és az állami tevékenység társadalmazásának követelményeiből indult ki – ma már túlhaladott. Változatlanul aktuális azonban a kérdés: lehet-e rendőri feladatokat a társadalomra bízni, s ha igen, melyeket és milyen területen? Szervezetileg ez a probléma az önkéntes rendőrség – valamint a milíciatípusú egyéb szervek, például a munkásőrség – státusát, továbbá újabban a fizetett *magánrendőrségek* létjogosultságát érinti.

A rendőri munka tapasztalatai és a rendelkezésre álló elemzések alapján azt lehet mondani: a rendfenntartás szervezete a belátható jövőben a szocialista társadalomban sem oldható fel valamiféle „össznépi rendőrködés”-ben (ezzel azonban nem kívánom tagadni a társadalmi erők bevonásának szükségességét meghatározott rendőri feladatok ellátásába).

A bűnüldözésnek ma nem kis részben olyan „profi” elkövetőkkel, sőt szervezetekkel kell felvennie a harcot, akikkel, illetve amelyekkel szemben az „amatőr” rendőröknek kevés esélyük volna a sikerre. A „közösségi rendőrség” bevezetésének azonban – nézetem szerint – társadalmi akadályai is vannak. Ha ugyanis elfogadjuk azt a tételt, hogy a közösségi rendfenntartásnak alapvetően homogén társadalmi közegben van létalapja, akkor szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy jelenleg – és valószínűleg a belátható jövőben – *olyan társadalmi érdekellentmondásokkal és feszültségekkel élünk együtt* (csak példaképpen említem a cigányság problémáját), *amelyek egyelőre illuzórikussá teszik a „közösségi rendőrség”-ről alkotott elképzelés megvalósítását.*

Az ellenkező póluson helyezkednek el azok a felfogások, amelyek a rendőri működést egyszerűen az állami szuverenitás tényéből, a közhatalmi jogosítványok kizárólagosan állami jellegéből vezetik le¹⁰, hozzátéve esetleg, hogy az állampolgárok biztonság iránti szükségleteit az állam képes a legjobban kielégíteni.¹¹

9 Dmitrij Stepanovič Karev: Lenin a társadalom részvételéről az államigazgatásban és az igazságszolgáltatásban. Jogtudományi Közlöny, 1960/10., 523. o. (Kiemelés az eredetiben.)

10 Sőt, a polgárokkal szembeni közhatalom egyes esetekben épp a rendőrség képében jelent meg. Friedrich Engels: A család a magántulajdon és az állam eredete. In: Karl Marx és Friedrich Engels művei 21. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1968, 106. o.

11 Lásd például Heiner Busch – Albrecht Funk – Udo Kauss – Wolf-Dieter Narr – Falco Werkentin: Die Polizei in der Bundesrepublik. Campus Verlag, Frankfurt–New York, 1985, S. 20.

A rendőrség állami szervként való kezelése azt eredményezi, hogy a rendőri tevékenység jellegét az állam társadalmi szerepéről vallott felfogás határozza meg alapvetően. Az abszolút monarchia rendőrállamában a pozitív közigazgatás még nem válik el élesen a biztonsági rendészettől, az alattvalók boldogságáról való gondoskodás azt is jelenti, hogy „saját boldogulásuk érdekében” rendészeti tilalmakkal és kötelezésekkel is be kell avatkozni az életviszonyokba. Mivel alapkövetelmény az állami-rendőri reakció, a jogalkotás pedig nem képes a viszonyok extenzív teljességének szabályozására, ezért (éppen az *Allgemeines Landrecht*ben) megszületik a megoldás: az úgynevezett „rendőrségi generálklauzula”, amely konkrét felhatalmazás nélkül is lehetőséget nyújt a rendészeti beavatkozásra, a rendőrségi fellépésre.

Jogállam

Az állam társadalmi szerepének másik lehetséges felfogása a társadalomban fennálló rendet nem az állam működési eredményének tekintni; a közhatalom tevékenységét szigorú korlátok közé kívánja szorítani. Így születik meg a jogállam-koncepció, amely tárgyunk szempontjából azt jelenti, hogy a rendőri működés még a közrend védelme körében sem nyugodhat szabad belátáson. *A rendőrség csupán a jogilag (pontosan) megjelölt hipotézis beállta esetén az ugyancsak jogszabályban előírt diszpozíció szerint jár el, esetleg – szintén jogi normába foglalt – szankciót alkalmaz.* A jogállam-felfogásból logikusan következik, hogy a rendőri tevékenység állami ellenőrzésén nagy hangsúly van, ezen belül is kiemelkedik a bírói jogvédelem eszköze.

Ami a szocialista államfejlődést illeti, az első időszakban kétségtelenül a „szabad belátás”, pontosabban a jogilag kötetlenebb, közvetlen politikai célokat szolgáló rendőri-rendészeti tevékenység a jellemző.

Ez nem is lehet másképp, hiszen a politikai forradalom dinamikus világa nem alkalmas jogi szabályozásra, a jog egész rendszerének átépítése pedig hosszabb időszakot igényel. Lenin 1920-ban teljes határozottsággal szögezte le, hogy a diktatúra korlátlan hatalom, amely az erőre, nem pedig a törvényre támaszkodik.¹² Sőt, meghatározott történelmi körülmények között a terrort is elkerülhetetlen hatalomgyakorlási módszernek tekintette.¹³

¹² Vlagyimir Iljics Lenin: A diktatúra kérdésének történetéhez. Lenin összes művei, 41. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981, 355. o.

¹³ Vlagyimir Iljics Lenin: A terményadóról. Lenin összes művei, 43. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981, 215. o.

Világosan látta azonban – ne feledkezzünk meg arról, hogy jogász volt –, hogy más tényezők a törvényesség megszilárdítását igénylik, és ha a viszonyok azt megengedik, a „törvények által nem korlátozott hatalmat” szigorú keretek közé kell szorítani.

1921 decemberében, a IX. összoroszországi szovjetkongresszuson már a következőket mondta: „*Most a polgári forradalom fejlesztésének feladata áll előttünk – ezt követeli az új gazdasági politika –, ehhez pedig szilárdabb forradalmi törvényesség kell. [...] Minél inkább kialakulnak a szilárd és megingathatatlan hatalmi viszonyok, annál elengedhetlenebb, hogy kiadjuk a szilárdabb forradalmi törvényesség megvalósításának kemény jelszavát, és annál inkább leszűkül annak az intézménynek a hatásköre, amely csapással válaszol az összeesküvők minden csapására.*”¹⁴

Az intézmény, amelyre Lenin utal, a Cseka.

A fejlődés mai szakaszában elképzelhetetlen a társadalomirányítás egyirányú, felülről lefelé ható folyamatként való megvalósítása. A társadalmat nem lehet utasítókra és végrehajtókra tagolni.¹⁵ Ebből következően az állam szerepét is korlátozni kell az egyének és közösségek jogilag is védett szabad mozgásterének garantálása érdekében.

Napirendre került a szocialista jogállam kiépítése.¹⁶ Ez a rendőrség számára azt jelenti, hogy az állampolgári alapjogokat a jövőben csak magas szintű jogszabályok alapján¹⁷, szigorúan meghatározott eljárások keretében korlátozhatja. Bővülnek az állampolgárok rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségek, mindenekelőtt a sérelmes (vagy annak vélt) határozatok és intézkedések bíróság előtti megtámadására.

A rendőrség és a párt viszonya

A rendőrségnek a politikai rendszer nem állami intézményei között történő elhelyezésére az állam- és jogelméleti irodalmakban nemigen találunk kíséreltet. Annál fontosabbak viszont azok a tanulmányok, amelyek a politikai rendszer nem állami elemeinek (elsősorban a pártoknak) a rendőrséghez való viszonyát elemzik.

¹⁴ Lenin összes művei, 44. kötet. Kossuth Kiadó, Budapest, 1981, 319–320. o.

¹⁵ Mihail Gorbacsov: Átalakítás és új gondolkodás. Kossuth–Pallas Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1987, 27. o.

¹⁶ Takács Albert: A jogállam társadalmi és jogi feltételei. Jogtudományi Közöny, 1986/11., 521–530. o.

¹⁷ A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény az alapjogok szabályozását kizárólagos törvényhozási tárgyként határozza meg.

Magától értődik, hogy a kérdés más színezetet kap a többpártrendszerű burzsoá demokráciákban, ahol a rendőrség kézben tartása, befolyásolása igen jelentős eszköze a pártok közötti hatalmi harcnak is. Éppen ezért fogalmazódott meg a rendőrség (és más fegyveres szervek) tagjaival szemben *a politikai semlegesség követelménye, a másik oldalról pedig a rendőrség szervezeti függetlenségének, a pártpolitikai hatásokkal szembeni védettségnek az igénye.*

Mivel azonban a pártonkívüliség, a pártpolitikai kérdések tárgyalásának mellőzése semmiben nem csökkenti a rendőri működés társadalompolitika jelentőségét, a látszólag demokratikus „semlegességi” követelmény konzekvens végig vitele is nagy veszélyeket rejt magában.

Igen árulkodó ebből a szempontból *Kenneth Newman* megfogalmazása, amelyet számosan osztanak a rendőri vezetés körében:¹⁸ „*Nagy-Britanniában a rendőrség társadalmi kapcsolatainak megjavítását célzó mozgalmak egybeesnek a baloldali pártok azon törekvéseivel, hogy nagyobb ellenőrzésre tegyenek szert a rendőrség felett. Nyilvánvalóak azok a veszélyek, amelyek abból adódnak, hogy ezt az ellenőrzést ideológiák és nem annyira a közjő által motivált személyek gyakorolnák. Gondoskodni kell arról, hogy a társadalom érdekeit, ne pedig szűk csoportokét szolgáljuk.*”¹⁹

E megnyilatkozásból két dolog tűnik ki. Az egyik: a pártpolitikai befolyás veszélye nem általában, hanem elsősorban balról jelentkezik. A másik: a külső politikai befolyás elhárítása azt célozza, hogy a rendőrség maga határozza meg, mi szolgálja a közjót és a társadalom érdekeit. E két megállapítás egybevetéséből az is nyilvánvalóvá válik, hogy a rendőrség milyen irányban keresi a köz javát és érdekeit.

Másként vetődik fel a probléma a szocialista politikai rendszerekben. *A monopolhelyzetben lévő kommunista pártok fenntartják maguknak a jogot a társadalmi érdekek megfogalmazására, természetes tehát, hogy a végrehajtás kulcspozíciót betöltő szerveit is viszonylag közvetlen ellenőrzés alatt tartják.* Itt a veszély elsősorban abból fakad, hogy a természetük szerint inkább *egyéb politikai módszereket (vita, meggyőzés stb.) igénylő problémák kezelésére a kényelmesebb adminisztratív megoldásokat választják.*

Ezek sok esetben látványos, „elszámolható” eredményeket hoznak, a problémákat azonban a legjobb esetben is csak tünetileg befolyásolják, esetleg újabb feszültségeket keletkeztetve. Kádár János az 1957-ben tartott pártértekezlet beszámolójában az 1956 előtt elkövetett politikai hibák sorában

¹⁸ Peter Finnimore: What should be the Relationship between Politics and Policing in contemporary Society? *The Police Journal*, January–March 1984, p. 13.

¹⁹ *The Times*, 14 June 1982. Idézi: Peter Finnimore: Uo.

éppen ezt tekinti döntő jelentőségűnek: „A hatalom meghódítása után ugyanis a vezető posztokon dolgozó elvtársaknál is olyan hamis illúzió kerekedett felül, hogy ha a hatalom minden eszköze, a rendőrség, az ügyészség, a bíróság, a hadsereg és így tovább, a kezünkben van – tehát úgymond, az ellenséggel »el lehet bánni« –, a tömegek megnyerése már nem olyan fontos. Én azt hiszem, hogy elsősorban ez volt a hibák gyökere.”²⁰

Az elmondottakból – nézetem szerint – világosan következik, hogy a szocialista hatalomgyakorlás rendszerében is meg kell teremteni azokat a garanciákat, amelyek a párt vezető szerepének leghatékonyabb érvényesülését szolgálják a rendőrség irányításában, egyben az utóbbi szervezet döntési felelősségét is fokozzák. A pártirányítás oldaláról a garanciák nyilvánvalóan politikaiak, a rendőrség oldaláról azonban (védett hatáskörök, eljárási kötelezettség stb.) jogiak is.

Mindez azonban túl általános. Ahhoz, hogy az intézményrendszer továbbfejlesztéséhez valami kézzelfoghatóbb támpontot találjunk, fel kell bontanunk egy zárójelet. Ezt a zárójelet pedig maga a rendőrség szó jelenti.

E szervezet ugyanis a hatalomgyakorlás és a politikai érdekek szempontjából olyan eltérő feladatokat lát el, amelyek egységes tömegként való kezelése eltávolít a szervezet mögött álló differenciált társadalmi-politikai problémák árnyalt megközelítésének lehetőségétől.

A rendészeti feladatoknak az államigazgatás rendszerén belüli specializálódásával együtt szűkült a rendőrség hatásköre. Annyira azért mégsem, hogy ne maradtak volna olyan feladatkörök, amelyek jellegükben és politikai természetükben is meglehetősen eltérnek egymástól. Az 1974. évi 17. tvr. alapján ma hazánkban a rendőrség működésének következő fő területeit jelölhetjük meg: az állam belső rendjének védelme, a bűnözés elleni harc, a közrend védelme, a közlekedés rendjének biztosítása és az igazgatásrendszert ellátása.

Állambiztonsági feladatok

Az állam belső rendjének védelme közvetlenül (de nem kizárólag) az állambiztonsági szervek feladata. Ez a tevékenységi kör viszonylag jól elkülöníthető a rendőri működés egyéb szféráitól. Olyannyira, hogy az államok többségében (beleértve a szocialista államokat is) az állambiztonsági teendőket a rendőrségtől elkülönült, centralizált apparátus(ok) látja el.

²⁰ Kádár János: A szocializmus megújulása Magyarországon. Kossuth Kiadó, Budapest, 1986, 16. o.

Ez persze önmagában nem érv a mi szervezeti felállásunk ellen. Annyit azonban feltétlenül le kell szögezni, hogy *hazánkban a rendőri-állambiztonsági szervezet egysége konkrét – és meglehetősen ismert – politikai fejlemények következménye. Ebből azonban a feladatok elválaszthatatlan egységére, sőt azonosságára következtetni túlzás volna.*

Az állam biztonságának védelme nem szakítható ki a politikai rendszer egészének fenntartására irányuló intézményrendszerből.²¹ Az államszervezet természetesen a politikai rendszeren belül is relatív önállósággal bír. Szervezeti érdekeit, saját biztonságát (a tisztviselők privilegizált helyzetét, szerveinek szakmai szempontjait) azonban igazán csak az adott politikai rendszer tudja garantálni.

A politikai rendszer lényeges változásai ugyanis mindig jelentős módosulásokat idéznek elő az államszervezetben. Következésképpen az állambiztonság védelmével foglalkozó apparátus szükségszerűen politikai érdekeket szolgál, hatóköre meghaladja a szűken értelmezett állami tevékenység kereteit. Más szóval: *az állambiztonsági szervek – akár elismerik ezt a jogszabályok és a hivatalos megnyilatkozások, akár nem (általában nem) – minden államban politikai szerepet töltenek be.*

A politikának azonban különböző szintjei vannak. Pluralista rendszerekben alapkövetelmény, hogy ez a politikai jelleg ne jelentse konkrét pártpolitikai célok szolgálatát (a történelem azt bizonyítja, hogy kevés uralmon lévő párt képes megtartóztatni magát a politikai rendőrség felhasználásának kíséréssel szemben).

A szocialista államokban más a helyzet. Az egypártrendszer (hegemón pártrendszer) mellett a nemkívánatos működés a kommunista párt politikájától való eltérés formájában jelentkezhet. Itt tehát éppen a szorosabb pártirányítás jelenti a politikai rendszer egészének védelmét.

A Belügyminisztérium jogállását szabályozó 1978. évi 121. számú román államtanácsi rendelet²² 2. szakasza egyértelműen le is szögezi, hogy az állambiztonsági szervek tevékenységéért a Belügyminisztérium közvetlenül felel a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága előtt.

A különböző érdekek szervezeteileg is differenciált kifejeződése azonban e téren is új megközelítést igényel. A politikai rendszer egyes elemei önállóságának fokozódásával együtt logikusan és jogosan vetődik fel az önállóság ga-

²¹ Szikinger István – Maczkó Mária: Az állam- és közbiztonság fogalma, fenntartásának és szilárdításának főbb feltételei. Belügyi Szemle, 1979/8., 45–48. o.; M. Vyvial – P. Zloch: Uvahy k pojmu statni bezpecnost jako kategorii spravniho prava. Právník, 11/1987., pp. 1026–1036.

²² Buletinul Oficial. Magyar fordítás XIV. évf. 29. sz., 1978. ápr. 8.

ranciájának igénye. A mondottaknál fogva ez az állambiztonsági apparátus nyíltabb ellenőrzését is jelenti. Az ellenőrzés pedig valamiféle mércét, viszonyítási alapot feltételez. Nyilvánvaló, hogy ezt a jogi szabályozásban kell keresnünk. Jelenleg a tevékenységre vonatkozó normák döntő többsége feladatmeghatározást tartalmaz és így alkalmatlan arra, hogy konkrét jogviszonyok bírói megítélésének alapjául szolgáljon.

Így hát az állampolgári jogok védelme szempontjából a büntető- és államigazgatási jogi (eljárási és anyagi jogi) szabályok, valamint a személyiségi jogi polgári jogi normái jönnek elsősorban számításba. (Elvileg az alkotmány és a hatályos jogunk részét alkotó nemzetközi emberi jogi egyezségek mányok is, jogalkalmazásunk azonban egyelőre idegenkedik az ezekre való hivatkoástól.)

Aligha szorul bizonyításra, hogy az állambiztonsági munka különleges felhatalmazások, jogosítványok nélkül elképzelhetetlen. A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény – és más jogszabályok – értelmében az állampolgári alapjogokat érintő kérdéseket kizárólag törvényben lehet szabályozni. Úgy gondolom, hogy az előbb említett igények, továbbá az állambiztonsági munka nagy részének titkossága, dinamizmusa és operativitása iránti követelmények között elfogadható kompromisszumot a keretjellegű, felhatalmazó normák jelenthetnek. Példaképpen említem az állambiztonsági rendszer alapjairól szóló 1984. évi jugoszláv törvény 24. szakaszát: „Az állambiztonsági teendőket ellátó szervet vezető tisztségviselő, ha az a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság biztonsága érdekében szükséges, a szerv hatáskörébe tartozó ügyekben egyes személyek és szervezetek tekintetében, végzésével olyan meghatározott intézkedések foganatosítását rendelheti el, amelyek a levéltitok és más érintkezési formák titkossága sérthetlenségének elvétől eltérnek.”²³

Az így megmaradó határozatlanság újból, most már jogi oldalról is, felveti az ellenőrzés kérdését. A bíróság alkalmas fórum a keretek között maradás ellenőrzésére. Mivel azonban e keretek még mindig meglehetősen tág mozgásteret adnának az állambiztonsági szerveknek, szükség volna olyan kontrollra is, amely fokozottabban képes politikai, jogpolitikai szempontokat figyelembe venni. Ennek megvalósítására valamelyik – vagy éppen e célra létrehozandó – országgyűlési bizottság látszik a legalkalmasabbnak.²⁴

²³ A JSZSZK Hivatalos Lapja, XI. évf. 15. sz.

²⁴ Ezt a megoldást választotta az idézett jugoszláv törvény is (17. szakasz).

Más megítélés alá esik a bűnüldöző munka. Az igazságszolgáltatás gépezetével szemben alapvető követelmény a stabilitás, a napi politikától való távolságtartás, továbbá a következetesség. Az e téren megvalósuló funkciómegosztás (nyomozó hatóság, ügyészség, ügyvédség, bíróság, büntetés-végrehajtás) az előbbiekkal együttesen fokozott igényeket támaszt a szabályozás, a „játékszabályok” megbízhatósága iránt. Mindez egyéb szempontokon – például az állampolgári jogok védelmén – túl, hangsúlyozottan állítja előtérbe a törvényesség maradéktalan megvalósulásának szükségességét. A bírói függetlenség alapelve jól tükrözi a bűnüldözés terén is a jogilag szabályozott értékeken túli tényezők kizárására való törekvést.

A rendőrség bűnüldöző munkájának környezetét „kifelé” a társadalom egésze jelenti, beleértve a politikai hatásokat is. Elsősorban a rendőrség adja a büntető igazságszolgáltatás egész rendszerének „bemenetét”. Érthető tehát, ha a rendszer egészének működését meghatározó törvényesség követelményét a társadalmi-politikai impulzusok rendezetlenségével, sokszínűségével szemben, mintegy ellensúlyként a rendszeren belüli környezet igen határozottan, erőteljesen próbálja érvényesíteni. Ez fejeződik ki a nyomozás ügyési felügyeletében.

A rendőrség tehát szinte két tűz között van: egyfelől a társadalmi jelenségek és politikai elvárások dialektikus világában kell mozognia, másfelől az itt szerzett információkat át kell írnia a jog metafizikus nyelvére. Igaz ez a megállapítás más jogalkalmazókra is; a rendőrség az állami kényszerhatalom alkalmazása tekintetében emelkedik ki a fizikai erőszak érvényesítésének széles körű lehetőségével.

Az elmondottakból következik, hogy a rendőrség szükségképpen szelektálja az igazságszolgáltatási rendszerbe bemenő információkat. Az is nyilvánvaló, hogy e szelekció alapvetően a rendszer elvárásaihoz, tehát a törvényesség követelményeihez igazodik. A társadalmi-politikai környezet hatásai, továbbá az igazságszolgáltatási rendszer kapacitásának végelessége folytán azonban további, illetve más szempontú szelekcióra is sor kerül.²⁵ Alapvető kérdés, hogy ezek a válogatási szempontok ne válhassanak az igazságszolgáltatási rendszer elveitől idegenekké. Magyarul: a bírói függetlenség értelmét veszti, ha a bíróságok elé a napi politikai és egyéb konjunkturális társadalmi hatásokra kiválogatott ügyek kerülnek. Az igazságszolgáltatás gépezetébe természetesen csak ismertté vált bűncselekmények és azok elkö-

²⁵ Korinek László: Szelekció a rendőrségi munkában. *Külföldi Figyelő*, 1983/39., 29–33. o.

vetői jutnak be. Kulcskérdés tehát, hogy az ismertté válás folyamatában milyen szerepe van a rendőrségnek.

A hivatalból kezdeményezett eljárás kötelezettsége arra ösztönzi a bűnöző hatóságokat, hogy a feljelentéseken kívül is minél szélesebb körben szerezzenek tudomást az elkövetett vagy előkészületben lévő bűncselekményekről. *Mivel azonban itt az alapos gyanú kialakulását megelőző stádiumról van szó, az állampolgári jogok büntetőeljárási érdekből történő korlátozása nem lehetséges.* A törvényességi ellenőrzés már csak megfelelő jogszabályi rendezés hiányában sem érvényesülhet a formalizált büntetőeljáráshoz hasonló módon és mértékben.

Bárd Károly „sötét mező”-nek nevezi ezt a területet. *„Itt nincsenek publikus szabályok, talán ez a siker feltétele. Olyan szövevényes, kényes terület ez, ahol a prevenció, a közrend, az állam- és közbiztonság szempontjai, sőt magának a bűnüldözés sikerének érdekei is könnyen szembekerülhetnek a legalitás parancsával.”*²⁶

Magától értődik, hogy a tájékozódás e téren nagyfokú rugalmasságot, a konspiratív elkövetési módok miatt sok tekintetben titkosságot és – elsősorban a „profi” bűnözőkkel szemben – különleges jogosítványokat tesz szükségessé. A törvényességi érdekek viszont itt is a jogi szabályozás mellett szólnak. *A továbblépés lehetőségét itt is a keretjellegű törvényi rendezésben látom.* A politikai irányításnak pedig fokozottan figyelembe kell vennie az igazságszolgáltatás függetlenségéhez fűződő érdekeket.

A közrend védelme

A szelekció problémája átvezet bennünket a rendőrség tevékenységének harmadik nagy területére: a közrend védelmének és fenntartásának feladatköréhez. Idesorolom a közlekedésrendészeti és igazgatásrendészeti tevékenységet is, mivel politikai és jogi szempontból is azonos természetű működésről van szó. Itt a védendő értékek közvetlen politikai fontossága csekélyebb; a konkrét eljárások nagyrészt a jogszabályban meghatározott politikai tartalmat realizálják. Jellemzője e feladatcsoportnak, hogy az államigazgatási jog anyagi és eljárási normái szabályozzák a rendőrség aktusait.

De hogyan függ össze mindez az említett szelekciós mechanizmussal? Úgy, hogy a büntető igazságszolgáltatás rendszeréből kimaradó esetek nem

²⁶ Bárd Károly: A büntető hatalom megosztásának buktatói – értekezés a bírósági tárgyalás jövőjéről. Kandidátusi értekezés. MTA. Kéziratár, Budapest, 1986, 75–76. o.

feltétlenül kerülnek el az állami reagálás más módozatait. Kézenfekvő példa a bűncselekmény súlyosságát el nem érő társadalomellenes magatartás szabálysértésként való szankcionálása. *Ugyanakkor fennáll a veszélye annak, hogy jogpolitikailag nemkívánatos megnyilvánulásokhoz vezet az államigazgatási jog állampolgári jogokat kevésbé szigorúan védő szabályozása.* Előfordulhat, hogy a bizonyítás sikertelenségét államigazgatási megelőző intézkedésekkel akarja kompenzálni a rendőrség.²⁷

Egyáltalán: az ártatlanság véelme mint büntetőeljárás alapelv és a bűnös szándék (egyes esetekben megdönthetetlen) véelme, mint a rendőrhatalósági kényszerintézkedések (rendőri felügyelet, kitiltás, a kettő együttes alkalmazása) elrendelésének alapja igen nehezen egyeztethető össze egy, az állampolgárok jogait egységes elvi szempontból szabályozó jogrendszerben. *Az ellentmondások kiiktatása ebben az esetben alkotmányozási feladat!* Az ártatlanság véelmét és az egyén jogállását védő egyéb garanciális rendelkezéseket úgy kell az alaptörvényben megfogalmazni, hogy azok jogági hovatartozástól függetlenül minden olyan eljárásban érvényesüljenek, ahol a személyi szabadság és méltóság kérdésessé válhat.

A közrend fenntartása tehát valódi rendeltetése szerint igazgatási funkció.²⁸ Ha pedig ez így van, akkor az ellenkező bizonyításig igaznak kell tekintenünk e tevékenységre nézve is azokat az elméleti és gyakorlati következtetéseket, amelyek az igazgatásra általában vonatkoznak. Ilyen például az elsőfokú államigazgatási hatósági ügyintézés helyi tanácsi hatáskörbe utalása (fő szabályként).

A rendőri közrendvédelem dekoncentrált szervezetben való ellátását azonban csak a rendőrség szervezeti egysége indokolja.

A feladatok jellege, a társadalom bevonásának nagyobb lehetőségei inkább a tanácsi szervezethez tartozást tennék szükségessé.²⁹

Az önkormányzati jelleg erősítése még inkább aláhúzza ezt az általános államigazgatási szervezeti igényt.³⁰ Hozzá kell tenni: a rendőri tevékenység

27 Szikinger István: Az alkotmányjog és a rendőrhatalósági kényszerintézkedések. Belügyi Szemle, 1986/7., 25–26. o.

28 Lásd erről Szamel Lajos: A rendészet a közigazgatás rendszerében. Állam és igazgatás, 1985/9., 962. o.

29 Szamel Lajos: A belügyi szervek munkája társadalmasításának főbb elvi kérdései. Belügyi Szemle, 1963/9., 11–12. o.; Bihari Ottó: A tanácsok bizottságai. KJK, Budapest, 1958, 47. o.; Beér János: A tanácsi szervek és a rendőrség közötti kapcsolatokról. Belügyi Szemle, 1964/8., 14. o.

30 „...még nem fejeztük be a tanácsi igazgatástól független, ún. dekoncentrált típusú helyi szervek elkülönülésének felszámolását, hogy pl. a közbiztonság, a rendészeti igazgatás több területén erre kézenfekvő lehetőség nyíljon.” Lőrincz Lajos: Modernizáció és reform a közigazgatásban. Jogtudományi Közlöny, 1986/5., 208. o.

szakmai szempontú vizsgálata is hozott olyan eredményt, amely szerint az egyszerűbb megítélésű helyi tennivalókat kis létszámú, decentralizáltan szervezett egységekkel, önkéntes rendőrök bevonásával lehetne legjobban ellátni.³¹ Ilyen egységek létrehozása és valódi önállóságuk garantálása pedig aligha képzelhető el egy egyébként szigorúan hierarchikus, centralizált rendőrségi szervezetben.

A mondottak alapján a közrendvédelem, a közlekedésrendészet és az igazgatásrendészet terén mind a politikai irányításban, mind pedig az államszervezeti rendszerben a decentralizációt tartom szükségesnek, ami együtt járhatna a rendészeti igazgatás tanácsi hatáskörbe utalásával. Ehhez kedvező háttérrel ad az a tény is, hogy a rendőrség mellett ma már a tanácsi igazgatás irányításában is nagy szerepe van a Belügyminisztériumnak.

Természetesen a decentralizáció is hordoz bizonyos veszélyeket. A helyi politika nemkívánatos befolyásainak ellensúlyozására elsősorban a jogi, törvényességi kereteket kell megszilárdítani. Kézenfekvő, hogy ennek legjobb alapját a rendőrségről megalkotandó törvény adná, amely az említett keretjellegű szabályokon kívül egyértelmű eligazítást nyújtana a rendőrség hatásköréről, biztosítva a bírói felülvizsgálat lehetőségét is a határozatokkal és az intézkedésekkel szemben.

³¹ Nyerges Lajos: Tájékoztatás, propaganda, bűnmegelőzés. Belügyi Szemle, 1984/4., 17. o.

Szikinger István

Közösségi rendőrség a mai Európában¹

A rendőrség közösségi szerepéről, társadalmi rendeltetéséről tartott szemináriumot a TREVI-csoport 1991. május 21. és 23. között Dublinban.² Az Európai Községek tagjain kívül az Egyesült Államok, Kanada, Marokkó, Norvégia és Svédország, továbbá – első ízben – hazánk is képviseltette magát.

A közösségi rendőrség nem pusztán jelszószerű meghatározás, hanem az irányzaton belüli viták és hangsúlybeli különbségek ellenére meglehetősen jól körülhatárolható rendészeti filozófia, illetve arra épülő – számos helyen hivatalos rangra emelt – program.

A közösségi rendőrség

A közösségi rendőrség (*Community Policing*) gondolatának legismertebb – és legszínvonalasabb – képviselője *John Alderson*. Ő abból indul ki, hogy a rendőri feladatokat nem szabad tisztán jogi oldalról megközelíteni, mert így elsikkadna az a tény, hogy *a rendőrség a társadalom egyik legfontosabb szociális szolgáltató intézménye*.³ A testület hatalmát az állampolgároktól származtatja, így természetes, hogy lépést kell tartania azok szabadságfokának, műveltségének gyarapodásával, ami azt jelenti, hogy túl kell lépnie a jogszabályok önmaguk kedvéért történő érvényesítésén, és a jogot a polgári boldogság elérését szolgáló eszközként kell kezelnie. Természetes, hogy ehhez szükség van a diszkrecionális jogosítványok alkotó felhasználására.⁴

Alderson a közösségi rendőrség négy típusát különbözteti meg. A primitív, a totális és a nem hivatalos közösségi rendőrségekkel szemben a *demok-*

¹ Megjelent a Rendészeti Szemle 1991/8. számában.

² A TREVI az Európai Községek miniszteri együttműködése a terrorizmus, a szélsőséges megnyilvánulások és az erőszak visszaszorítására (Terrorism, Radicalism, Extremism, Violence). Magyarország megfigyelői státusba való felvétele folyamatban van. A tanácskozáson a szerző képviselte a magyar Belügyminisztériumot. A szeminárium írásos anyaga megtalálható a BM nemzetközi kapcsolatok főosztályán, a rendészeti hivatalban, az ORFK-n és a szerzőnél.

³ John Alderson: *The Principles and Practice of the British Police*. In: John C. Alderson – Philip J. Stead (eds.): *The Police We Deserve*. Wolfe Publ. Ltd., London, 1973, p. 45.

⁴ John Alderson: *Policing Freedom*. Macdonald and Evans, Plymouth, 1979, p. 24.

ratikus közösségi rendőrséget tartja kívánatosnak. Ez csak a legszűkebb mértékben alkalmazza az állami kényszert, miközben szorosan együttműködik az állam és a társadalom szerveivel a rend fenntartása érdekében.⁵ *A demokratikus közösségi rendőrség stílusa alapvetően proaktív,* ami Alderson értelmezésében az elsődleges megelőzés szintjén való működést jelent. Hatóköre kiterjed minden olyan jogszerű tevékenységre, amely előmozdíthatja a bűncselekmények számának csökkenését. Mélyen behatol tehát a társadalom azon viszonyaiba, amelyek kriminogén hatásúak lehetnek.⁶ Magától értődik, hogy ez feltételezi a megelőző munka összehangolását a szociális gondoskodás és az államigazgatás szerveivel, a magánbiztonsági szervezetekkel, valamint másokkal. A működés céljára tekintettel a rendőrségnek vezető szerepet kell betöltenie az alrendszerek tevékenységének koordinálásában.⁷

Jól szemlélteti a proaktív stílust az amerikai *George Kelling* és *James Q. Wilson* híres „betört ablak” hasonlata. E szerint, ha egy épületen betört ablakot észlelünk, és nem teszünk semmit, hamarosan az egész épület leromlik. Hasonlóképpen, ha rendellenességet tapasztalunk egy közösségben, és tétlenül elmegyünk mellette, súlyos zavarok lépnek fel, a végén pedig bűncselekménybe torkollik a folyamat.⁸

Nyilvánvaló, hogy mindez változásokat igényel mind a rendőrségen, mind a társadalmon belül. *A. C. Germann* szerint azt kell elérni, hogy a represszív beállítottságú, ijesztő rendőröket „*jól nevelt, nemes eszméktől vezérelt, barátságos megjelenésű*” társadalmi munkások váltsák fel.⁹ Egy másik írásában pedig a következőket mondja: „*Nekünk, a népnek le kell ülni, mint egy család tagjainak és meg kell hallgatnunk egymást.*” Ellenkező esetben az erőszak eluralkodik, és a rendőrség kerül a középpontba.¹⁰

A közösségi rendőrség eszméjével szemben számos ellenérv is megfogalmazódott. Maga Alderson is érzékelte, hogy annak feltétele olyan valóságos közösség létezése, amelyben konszenzuson alapuló normák vannak. Mint-hogy azonban a társadalmi együttélés nem kizárólag ilyeneket foglal magá-

⁵ Uo. 43–48. o.

⁶ John Alderson: i. m. 39. o.

⁷ John Alderson: i. m. 201. o.

⁸ George Kelling: The Changing Function of Urban Police. The Historical and Political Context of Community Policing. In: Donald J. Loree – Chris Murphy (eds.): *A Community Policing in the 1980's: Recent Advances in Police Programs*. Solicitor General, Canada, Ottawa, 1987, p. 19.

⁹ A. C. Germann: Community Policing – An Assessment. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, no. 1, 1969, p. 95.

¹⁰ A. C. Germann: Changing The Police. The Impossible Dream? *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, no. 3, 1971, p. 421.

ban, ahol ilyenek vannak, azokat erősíteni kell, ahol pedig nincsenek, ott életre kell hívni őket – hangzik Anderson válasza.¹¹

Waddington szerint a Community Policing romantikus ábránd egy olyan világról, amely soha nem létezett és nem is fog: ahol a rendőr mindenkinek barátja. A rendőrség szerepe az erőszak alkalmazásának monopóliumát jelenti a civil társadalomban. *A hátrányos helyzet felszámolása, a szociális egyenlőtlenségek elsimítása nem lehet rendőri feladat.* Ilyenként való beállítása a valós gondokról tereli el a figyelmet, aminek következtében sok fiatal kerül konfliktusba a rendőrséggel.¹²

Riechers és Roberg tíz pontban foglalja össze azokat a premisszákat, amelyek a közösségi rendőrség gondolata nyugszik. Ezek:

1. A rendőrség érzékelhető jelenlétének növekedése csökkenti a bűnözéstől való félelmet.
2. A közösség egyként gondolkodó, homogén népesség, amelynek a rendőrséggel való elégedettsége könnyen mérhető.
3. A rendőrséget felelőssé kell tenni a közösségi normák meghatározásáért és alakításáért.
4. A társadalom jobban fél a rendetlenségtől, mint a bűntől.
5. A lakóterületek elhanyagolása, leromlása kiváltja a bűnözést.
6. A közösségi rendőrségi programokat a rendőrség kezdeményezi a szolgáltatás színvonalának emelése érdekében, nem pedig azért, hogy a befolyásos polgárok ellenőrizhessék a rendőri működést.
7. A közösségi rendőrség megvalósítható a politikai semlegesség követelményének sérelme nélkül.
8. Az alapvetően mechanikus struktúrájú rendőrségek könnyen és gyorsan alakulhatnak olyan, inkább organikus szervezetekké, amelyek az eredményes közösségi rendőrség működéséhez szükségesek.
9. A rendőrségek jelenlegi személyi állománya képes megfelelni a közösségi rendőrség követelményeinek.
10. A rendőrség a megfelelő szervezet arra, hogy a Community Policing alapvető céljait megvalósítsa.¹³

¹¹ John Alderson: i. m. 47–48. o.

¹² Peter A. J. Waddington: Community Policing; a Sceptical Appraisal. In: Philip Norton (ed.): A Law and Order and British Politics. Gower Publ. Ltd., Hampshire, 1986, p. 95.

¹³ Lisa M. Riechers – Roy R. Roberg: Community Policing. A Critical Review of Underlying Assumptions. Journal of Police Science and Administration, no. 2, 1990, pp. 105–107.

Nyilvánvaló – ezt a szerzők elemzésekkel is alátámasztják –, hogy a felsorolt megállapítások, illetve követelmények teljes körű és feltétlen igazsága, megvalósulása irreális.¹⁴ Világos tehát az is, hogy a közösségi rendőrségnek megvannak a maga korlátai, sőt veszélyei.¹⁵ Valószínűleg ennek tudatában a gyakorlati tapasztalatokon alapuló óvatossággal került a TREVI-szeminárium címébe egy mérsékelt megfogalmazás: közösségre orientált rendőrség (*Community Oriented Policing*).

A szeminárium

A tanácskozást az ír rendőrség irányításáért felelős igazságügy-miniszter, Ray Burke nyitotta meg. Elmondta, hogy hazája rendfenntartó apparátusának működésében alaptételnek tekinthető a közösség szolgálata, ettől elválaszthatatlan annak segítése, támogatása és bizalma. Természetesen a megvalósítás nem annyira magától értődő, mint maga a kijelentés, számos probléma vetődik fel. Mindazonáltal az ír rendőrség (*Garda Síochána*) társadalmi elfogadottsága jónak mondható, ami egyrészt a hagyományokon, másrészt viszont tudatos intézkedések bevezetésén nyugszik. Példaképpen említette a Garda közterületi szolgálatának fegyvertelenségét, a fiatalokúakkal kapcsolatos megelőzési programot és a szomszédsági figyelőszolgálatot (*Neighborhood Watch*). Kiemelte az oktatás jelentőségét. A miniszter szerint a képzési rendszer anyagi feltételeinek javítása, a közelmúltban lezajló szervezeti és tartalmi reform a közösségi kapcsolatok szempontjából is a jövő záloga.

A tulajdonképpeni vitát *Barrie Irving* előadása vezette be. *Barrie Irving* az egyik legnevesebb független rendőrségi kutatóintézet, a *Police Foundation* vezető munkatársa. Mondanivalójának lényege az volt, hogy a közösségi rendőrség minden elméleti fejtegetés ellenére alapvetően egyfajta természetes visszahatás eredménye. Arról van szó, hogy a rendőrség korábbi fejlesztése olyan diszfunkciókat keletkeztetett, amelyek veszélyeztették, néhány vonatkozásában pedig határozottan visszavetették az eredményességet.

A jó minőségű, központi vezérlőegységből mozgatott járőrautók és a hozzájuk kapcsolódó kommunikációs rendszer elszakította a rendőrt természetes közegétől, és a döntések is egyre inkább a központban születtek. A bejelentésekre való gyors reagálás szempontja így előtérbe került az emberek és hely-

¹⁴ Uo. 108–113. o.

¹⁵ A közösségi rendőrség felfogásának ismertetése a szerző *A rendőrség tevékenységének alkotmányos alapjai* című kandidátusi disszertációján alapszik. Budapest, 1990, 82–85. o.

színek ismeretével szemben, ami közvetlenül a közrendvédelmi, közvetve azonban a bűnüldözési munka eredményességére is hátrányosan hatott. A folyamat természetesen rontotta a rendőrség társadalmi megítélését is. Ilyen körülmények között került ismét előtérbe a rendőrség közösségi szerepének kérdése, méghozzá sok tekintetben a régi megoldások (például gyalogos járőrözés) visszaállításának igényével.

Irving mellett *Max Taylor*, az írországi Cork egyetemének professzora képviselte a rendőrséggel kapcsolatos tudományos kutatást. Taylor professzor a közösségi rendőrség iránti szimpátiájának hangsúlyozása mellett mindenekelőtt azokról az akadályokról beszélt, amelyek a Community Policing teljes megvalósulása előtt állnak, és amelyekkel a helyes törekvések megvalósításakor számolni kell. A rendőrség és a társadalom közötti kapcsolatrendszer tisztázása mindenekelőtt a rendőri tevékenység természetének elemzését igényli. Taylor szerint a működési kör eredete és rendeltetése szerint három, viszonylag elkülönülő részre tagolható.

A feladatok *egyik csoportja* arra vezethető vissza, hogy a rendőrség szervezete a kiépültségénél és végrehajtásra orientáltságánál fogva alkalmas a kormány különböző céljainak hatékony elérésére, meghatározott állami követelmények szolgálatára. Példaképpen említette a Garda Siochana szerepét a mezőgazdasági felügyeletben és a gépjárműadó-ellenőrzés terén.

A *másik csoport* azzal függ össze, hogy a lakosság számára a rendőrség bármikor elérhető, szervezeténél és kommunikációs lehetőségeinél fogva természetesen adódó szolgáltató potenciál. Az emberek magától értődően keresnek védelmet a rendőrségnél a legkülönbözőbb bajok, szerencsétlenségek idején.

A *harmadik* nagy tevékenységi kör adja a rendőrség sajátos funkcióját: a rendfenntartást és a jogszabályok kikényszerítését a közbiztonság érdekében. Az előző kettő inkább célszerűségi-gazdaságossági okokból került a testület-hez, a *rendfenntartó-jogérvényesítő szerep viszont a rendőri munka lényege*. Márpedig Taylor szerint éppen itt áll fenn a közösségbe való feltétlen beilleszkedés alapvető korlátja, nevezetesen: a közhatalmi kényszer érvényesítése, ami értelemszerűen szembeállítja egymással a rendőrséget és az egyes egyéneket, a lakosság egyes csoportjait.

Mindez – hangsúlyozta ismét Taylor professzor – természetesen nem jelenti, hogy ne kellene törekedni a közösségi szerep erősítésére. Ha azonban megvalósítható célokat akarunk kitűzni, akkor egyaránt tisztában kell lennünk a lehetőségekkel és a korlátokkal.

A nemzeti referátumok sorát *Jorn Bro* nyitotta meg, aki az 54 dán rendőri körzet egyikének (*Glostrup Constabulary*) vezetője. Történeti bevezetője

alátámasztotta az Irving által mondottakat. *Dániában* a hatvanas évekig 72, egymástól független rendőrség működött. A hatékonyság kérdése nemigen vetődött fel, mivel a társadalomban alapvetően nyugalom uralkodott. A rendőrség léte természetesnek tűnt, működése nem került az érdeklődés homlokterébe.

A társadalmi mozgások felgyorsulása azonban magával hozta a deviáns jelenségek elszaporodását is, erre a rendőri szervezet nem tudott megfelelően reagálni. Átszervezésre került sor, ami gyakorlatilag erős centralizációt hozott, határozott belső funkcionális és szakmai tagolással. Egyidejűleg korszerűsítették a rendőri munka anyagi-technikai feltételeit.

A későbbi fejlődés során egyre érzékelhetőbbé vált a rendőrségnek a közösségtől való elszakadása. *1980 után a decentralizáció és a szervezeti piramis lapításának jelszavai kerültek előtérbe*. 1983-ban a rendőrséget felelős dán igazságügyi minisztérium több programot kezdeményezett a rendőrség és a helyi közösségek közötti viszony javítása érdekében. Ennek során valósult meg a „*közei rendőrség*” elképzelése, amely a Community Policing dán megfelelője. A lakossági kapcsolatok ápolása a fő feladata annak a nagyjából nyolcszáz rendőrnek, akik a program kivitelezésének közvetlen felelősei (ez az egyenruhás rendőri állomány több mint tíz százaléka). A lakosság által könnyen elérhető rendőrállomásokon helyezték el őket.

Jorn Bro szerint a tapasztalatok alapvetően kedvezők, különösen ami a lakossági fogadtatást illeti. Mindazonáltal probléma, hogy egyfajta belső feszültség keletkezett a rendőri szervezeten belül. Mindenekelőtt *a hagyományos munkát végző kollégák tekintik luxusnak, valódi rendőri munkától idegennek az új típusú tevékenységet*. A kidolgozott és elfogadott szempontrendszer, valamint metodika hiányában gondot okoz az eredmények mérése is. Ezért a továbblépés nélkülözhetetlen feltétele a metodológiai kutatások és képzés fejlesztése.

Hasonló fejlődési utat járt be *Svédország* is. A rendőrség 1965-ös államosítása nagymértékű centralizációval, a rendőri jelenlét és a működési feltételek fontosságának hangsúlyozásával járt együtt. Ezt *Johannes Knutsson*, a solnai rendőrákadémia professzora ismertette a közösségi rendőrség svédországi tapasztalatainak felméréséről szóló referátumában. A Knutsson irányításával végzett kutatásnak az volt a célja, hogy feltárja az 1973-tól kezdve bevezetett közösségi rendőri munka mennyiségi és minőségi jellemzőit, összehasonlítva a „klasszikus” rendvédelmi működéssel.

A kutatást megkönnyítette, hogy Dániához hasonlóan Svédország is határozott belső munkamegosztással oldotta meg a közösségi és a hagyományos

feladatok megszervezését. Amint az várható volt, a „közösségi rendőrök” a *szolgáltató-segítő funkciót helyezték előtérbe a represszióval szemben*. Kimutatható, hogy ezáltal sokszor olyan ismeretekre tettek szert, amelyek egy bűnügy felderítésében is óriási jelentőséggel bírtak. Ezt általában a „normál” munkát végző kollégáik is elismerték, ezzel azonban a közösségi rendőrök szerepe ki is merül a szemükben. Informátornak, segítőnek tekintik őket, teljes jogú kollégáknak viszont nem hajlandók elfogadni a Community Policing munkásait.

Hollandiában némileg bonyolultabb a helyzet, mivel itt egyidejűleg van jelen az erős centralizáció (a nagyobb városokon kívül működő államrendőrségnél), valamint a szétagoltság (városi rendőrségek). Feltehetően más okok mellett ezért döntöttek egy átfogó szervezeti reform bevezetése mellett. Ennek lényege a két szélsőség középszíntön való kiegyenlítése, vagyis az államrendőrség és a 148 városi rendőrség felváltása 25 regionális szervezettel, amelyek mögött egy állami háttér- (kiszolgáló) apparátus áll majd. E reform keretében igyekeznek érvényesíteni a közösségi rendőrség értékeit is, mondta Van de Meeberg, az átszervezés egyik felelőse.

A francia küldött, *Pierre Berlan* a közösségi rendőrség megvalósításának egyik legkritikusabb pontját: a bevándorlók közösségeink problémáját emelte ki, jelezve egyidejűleg, hogy az csak szélesebb kontextusban, mindenekelőtt a bűnmegelőzés rendszerében kezelhető. *Franciaországban* mind központi, mind regionális, mind pedig települési szinten kiépültek a társadalmi problémákat és a megelőzés lehetőségeit feltárni hivatott intézmények.

A Városok Nemzeti Tanácsa a kormány számára dolgoz ki várospolitikai irányelveket, egyebek között rendőrtisztek részvételével. Ehhez szorosan kapcsolódik a városi ügyekkel megbízott tárcaközi bizottság, amely kidolgozza a célok eléréséhez szükséges költségvetési keretek elosztásának rendjét. Az egyes városokban pedig tárcaközi küldöttségek képviselik a kormány várospolitikai és bűnmegelőzési programját. Regionális és települési szinten a kérdésben érintett szervezetek bevonásával bűnmegelőzési tanácsok működnek. Ez a struktúra alkalmas a kisebbségek gondjainak, beilleszkedési nehézségeinek megfogalmazására, de természetesen nem helyettesíti a rendőrség felelősségét a megelőzés terén.

A francia (nemzeti) rendőrség számos új megoldást vezetett be a bevándorlók és a rendfenntartás feszültségeinek enyhítésére. Ilyen például a rendőri körzetek szektorokra osztása és az egyes rendőrök felelőssé tétele az adott területért. Így az elidegenedett közhatalom megfoghatóbbá, emberibbé válik az ott élő közösség számára, ami minden tekintetben pozitív hatással van a köz-

biztonságra. Nem ennyire kedvezők a tapasztalatok a kisebbségek köréből verbuválódott rendőröket illetően. Az „átállt” egyéneknek lelkiismereti konfliktust okozhat, hogy a meghatározott helyzetben egymással szemben álló társadalmi csoportok (a kisebbség és a rendőrség) normái és értékei között kell választani, ez az egyik, esetenként mindkét csoportból való kirekesztéshez vezethet. Berlan azzal zárta a referátumát, hogy a gondok enyhítésének kulcsa az oktatásban és a problémák szélesebb társadalmi megközelítésében van.

A közösségi rendőrség intézményesítésének egyértelműen pozitív tapasztalatairól számolt be *Sir Peter Imbert, London* rendőrfőnöke és a *Community Policing* alkalmazásáért felelős *Sally Hubbard*. Elmondták, hogy az 1980-as évek külvárosi zavargásai – amelyek nem egy esetben a közösség és a rendőrség közötti összecsapásba torkoltak – után levonták a következtetéseket, és a *közösségek problémáira, a feszültségek forrásaira érzékenyebb rendőri szervezet és stílus felé vették az irányt. Az új megközelítés lényege a közösséggel és annak képviselőivel való folyamatos konzultáció és egyenlő partneri kapcsolat. Ugyanez vonatkozik a bűnmegelőzésben és a társadalmi gondok kezelésében érdekelt-érintett állami szervekhez fűződő viszonyra is.*

Németország ötagú küldöttséggel képviseltette magát, és a nemzeti referátumot kollektíve – egy-egy résztemát taglaló kiselőadások formájában – tartották meg. Ebből kiderült, hogy a „*polgárközeliség*” *ideálja sok tekintetben közel áll a Community Policing felfogásához*, de nem azonos azzal. A német rendőrség társadalmi helyzetének javítását célzó koncepció nem annyira az egyes konkrét (mikro-) közösségekre irányul, hanem általában a lakosság igényeinek jobb megismerésére és az érzékeny reagálásra. Egyidejűleg a rendőrség is megfogalmazza saját, de egyben az állampolgárok érdekeit is szolgáló elvárásait, mindenekelőtt a bűnmegelőzés terén.

A hangsúly tehát egy jól működő kommunikációs rendszer kiépítésén és működtetésén van, amely mögött – a felszínes megközelítések meghaladása érdekében – tudományos kutatások és azok eredményeire építő oktatási intézmények állnak.

Habár a szeminárium elsősorban az európai rendőrségek problémáit tárgyalta, nagy érdeklődés kísérte *Patrick V. Murphy* volt New York-i rendőrfőnök előadását. Annál is inkább, mivel a *Community Policing* számos megoldása, kísérlete és tapasztalata Amerikához kötődik. Köztudott, hogy az *Egyesült Államok* mondhatja magáénak a fejlett polgári demokráciák legdecentralizáltabb rendőrségi struktúráját. A közösségi rendőrség kialakításának tehát ideális szervezeti feltételei vannak. Némileg ellentmondani látszik mindennek az a tény, hogy időnként a rendfenntartás legrosszabb, a Commu-

nity Policing eszméjének homlokegyenest ellentmondó hagyományait idéző brutális rendőri beavatkozások válnak ismertté.

A tanulságok

Talán ez a rövid, szükségképpen leegyszerűsített ismertetés is alkalmas annak érzékeltetésére, hogy a rendőrség és annak irányítói alapvetően közös problémákkal küszködnek, legfeljebb a körülmények mások az egyes országokban. Így az integrációs folyamatban egyre inkább összemérhetővé válnak a próbatételekre adott nemzeti válaszok. Természetesen mindez nem jelent uniformizáltságot sem a szervezetben, sem a működésben.

A magyar rendőrség jelentős fejlesztésre szorul minden tekintetben. Ezt nemigen vitatja senki, aki a kérdéssel behatóan foglalkozik. Az igazán felelősen gondolkodókat azonban az is aggasztja, hogy a remélhetően rendelkezésre bocsátott anyagi, technikai és személyi erőforrásokat miképpen lehet valójában hatékonyan felhasználni. Számos európai példa mutatja, hogy a társadalmi hatások folyamatos figyelemmel kísérése nélkül végrehajtott korszerűsítések nem vezetnek a kívánt eredményre.

Ahogy erre külföldi tárgyalópartnereink rendszerint felhívják figyelmünket, viszonylag szerencsés helyzetben vagyunk. Legalábbis annyiban, hogy a polgári demokrácia intézményrendszerének kiépítése akkor megy végbe, amikor Nyugaton már óriási ismeretanyag halmozódott fel a működő struktúrákról. Éppen ezért elkerülhetjük azokat a tévutakat, amelyek a fejlődés szükségképpeni velejárói mindaddig, amíg a hatások és mellékhatások nem mérhetők fel.

Magától értődik, hogy az alapproblémák más módon jelennek meg az egyes államokban és megoldásuk is a konkrét helyzet függvénye. Ezért nyilvánvalóan óvakodni kell a kritikátlan átvételtől, másolástól. Mindebből az következik, hogy *soha nem volt nagyobb szükség a rendőri tevékenység társadalmi hatásainak elemzésére, a nemzetközi tapasztalatok és a magyar viszonyok összevetésére, mint ma.* Ehhez képest elszomorító, hogy Magyarországon csak elvétve folynak kutatások e területen. Meggyőződésem szerint első lépésként ezen kellene sürgősen változtatni!

STAUBER PÉTER

A magyar uniós elnökség főbb eredményei a belügyi területen

Magyarország 2011. január 1-jétől június 30-áig első ízben töltötte be az Európai Unió Tanácsa elnökségének szerepét, eleget téve ezzel a tanács elnöki tisztsége betöltési sorrendjének meghatározásáról szóló 2007/5/EK, Euratom tanácsi határozat rendelkezéseinek.¹ Ez a feladat, figyelembe véve előzmény-nélküliségét is, jelentős próbatétel elé állította a hazai közigazgatást, amihez hozzájárult a 2010. áprilisi országgyűlési választások nyomán bekövetkezett kormányváltás, amely egyrészt a felelős minisztériumok hazai struktúrájában, másrészt az elnökségi program véglegesítésében, harmadrészt az elnökségi munka ellátását biztosító személyi állományban is változásokat hozott. Ez különösen élesen mutatkozott meg a belügyi területen, hiszen a Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról szóló 2010. évi XLII. törvény-nyel újra létrejött az önálló Belügyminisztérium, amelyre a Bel- és Igazság-ügyi Tanács belügyi részének elnöklése hárult.

Az elnökségi munka a hétköznapi közigazgatási működéstől egyébként is eltérő uniós tagállami működésen túlmenően is speciális munkavégzési szabályokat tesz szükségessé, amelyeket a Belügyminisztérium részéről külön miniszteri utasítás rendezett.² Ez az utasítás normatív szinten rögzítette a tanácsi munkacsoport-vezetők kulcsszerepét az elnökségi munkában, ami szükséges volt ahhoz, hogy a nagyfokú önállóságot és gyors, akár percekben belül meghozandó döntéseket igénylő munkacsoport-vezetői feladatokat a kijelölt személyek kellő felhatalmazás birtokában láthassák el. Az utasítás rendelkezéseket tartalmazott a Tanács Főtitkárságával, az Európai Bizottsággal, az Európai Parlamenttel és a tagállamokkal való kapcsolattartásra, rögzítette az elnökségi dokumentumok készítésének és jóváhagyásának főbb szabályait. Munkaszervezési szempontból kiemelendő az elektronikus kapcsolattartás fő szabályként való alkalmazása, valamint a videokonferencia lehetőségének kihasználása a kapcsolattartásban. Mindez fontos támaszt jelentett az elnökségi felkészülés és a tényleges munkavégzés során is.

¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:001:0011:0012:HU:PDF>

² Az Európai Unió Tanácsa 2011. első félévi magyar elnöksége alatti működési rendről szóló 18/2010. (XII. 10.) BM utasítás.

A kormány 2010 végén hagyta jóvá a hivatalos elnökségi programot *Erős Európa* címmel, amely négy prioritás mentén fogalmazta meg a magyar elnökség legfontosabb célkitűzéseit:

- a) a gazdasági növekedés elősegítése a gazdasági kormányzás erősítése révén, valamint a munkahelyteremtés és társadalmi befogadás előtérbe helyezésével;
- b) a közös politikák megerősítése azok hatékonyságának és versenyképességének növelésével, alapvető értékeik és kohézióteremtő képességük megőrzése mellett;
- c) az unió polgárközelibbé tétele;
- d) a bővítési folyamat felelősségteljes folytatása és hitelességének fenntartása.³

E területek mindegyikén jelentős eredményeket tudott az elnökség felmutatni, a következőkben azokat a legfontosabb ügyeket, döntéseket, uniós zsargonnal élve, „dossziékat” kíséreljük meg számba venni, amelyek kezelése a belügyi ágazat felelősségi körébe tartozott. Ezek az ügyek, ügycsoportok döntő többségükben az elnökségi program stratégiai keretének harmadik, *Polgárbarát Európai Unió* című részének megvalósítását szolgálták.⁴

A bel- és igazságügyi együttműködés, azon belül is a belügyi együttműködés területére tartozó kérdések az utóbbi években egyre jobban foglalkoztatják az európai közvéleményt, és ez (részben előre sejthetően, részben előre nem látható aktuális fejlemények miatt) a magyar elnökség alatt sem volt másképp. Mindazonáltal több esetben a látványos sikert nem a dossziék lezárása jelentette, hanem azok továbbvitele, az érdemi előremozdítás elérése, a „holtpontonról” való kimozdulása, ami a közvélemény számára talán kevésbé érzékelhető, ám szakmailag sokszor jelentős sikernek számít. Az elnökség számára a félév során nagy próbatétel volt a dossziék megfelelő menedzselése és a teljesen eltérő tagállami, intézményi érdekek közötti megfelelő egyensúly megtalálása, a kompromisszumok összehozása. Mindazonáltal a tételes, jogszabályok és politikai dokumentumok elfogadásában mérhető sikerlista sem nevezhető rövidnek.

Az elnökségi sikerek jelentőségét növeli, hogy a magyar közigazgatásnak egy különösen nehéz időszakban kellett specifikus tapasztalat nélkül, első ízben helytállnia és ambiciózus célkitűzéseit megvalósítania. Magyarország Európa-politikai értelemben véve az EU-elnökség sikeres végrehajtása révén

³ http://www.eu2011.hu/files/bveu/documents/HU_PRES_EROS_EUROPA_HU.pdf

⁴ Említést érdemel, hogy 2007 óta az egymás után következő három elnökség szorosabban együttműködik (úgynevezett triálnökség). Magyarország Spanyolországgal és Belgiummal egy trióban, annak utolsó tagjaként látta el az elnökséget. Az együttműködés keretében korábban közös trióprogram kidolgozására is sor került, amelyre a magyar elnökségi program nagyban épített.

<http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/09/st16/st16771.hu09.pdf>

vált az unió „nagykorú tagállamává”, és ez a belügyi területre is elmondható. A következőkben az elnökségi fél év legfontosabb belügyi szakpolitikai eredményeit kíséreljük meg bemutatni.

Az arab tavasz hatásai

Az előre nem jelzett és nem látott észak-afrikai és a Közel-Keleten bekövetkezett események (a 2011 elején bekövetkező tunéziai és egyiptomi forradalmi rendszerváltás, Líbiában a Kadhafi-rendszer ellen kirobbanó, polgárháborúvá szélesedő felkelés, a jemeni és szíriai erőszakhullám) miatt alapvetően módosítani kellett a korábban kidolgozott elnökségi programon, elképzeléseken, számos tekintetben máshová helyeződtek a hangsúlyok. A migráció és menekültügy kérdései a félév folyamán a figyelem középpontjába kerültek, mindekelőtt az arab tavasz hatására Észak-Afrikából egyes tagállamokba (főként Olaszországba és Máltára) érkező illegális migrációs hullám miatt: a korábbi rezsimek államapparátusának összeomlása magával hozta a tengeri határok ellenőrzésének eltűnését is, ennek következtében több ezer illegális bevándorló, illetve a líbiai harcok elől menekülő menedékkérő özönlött Máltára és az afrikai partokhoz közel eső, Olaszországhoz tartozó szigetekre. A kérdés humanitárius aspektusának kezelése jórészt kívül esett az elnökségi kompetencián⁵, a túlfűtött politikai reakciók becsatornázása és az uniós szintű válaszok megtalálása azonban igencsak aktív elnökségi fellépést tett szükségessé.

Az észak-afrikai események migrációs következményeinek megtárgyalását a magyar elnökség az első olasz kérésre, már februárban a Bel- és Igazságügyi Tanács⁶ napirendjére vette; a kérdés kezelése iránti elkötelezettségünket pedig a miniszteri és államtitkári szintű egyiptomi, tunéziai és máltai látogatások mutatták, amelyeken az Európai Bizottság tagjai is részt vettek. A problémakör a továbbiakban is a legnagyobb érdeklődésre számot tartó ügyként

⁵ Ezzel együtt *Líbia* esetében a Bizottsággal egyeztetve az elnökség aktiválta az unió polgári védelmi mechanizmusát, amely bővítette az uniós evakuációs lehetőségek eszköztárát, továbbá válságkezelési szakértőket is biztosított. *Tripoliban* – hasonlóan a többi, válság sújtotta területen működő külképviseletünkhöz – a magyar nagykövetség koordinálta az uniós polgárokkal kapcsolatos konzuli és evakuációs feladatokat, képviselte az uniót és később számos uniós kívüli országot is (például az Egyesült Államokat). Magyarország polgári repülőgépet biztosított a Líbiában rekedt és távozni szándékozó magyar és külföldi, elsősorban uniós állampolgárok kimenekítésére, amelyben a Terrorelhárítási Központ is részt vett. Magyarország biztosított továbbá egy polgári charterjáratot a csádi menekültek hazaszállítására.

⁶ Az Európai Unió Tanácsának 3071. ülése. 2011. február 24–25., Brüsszel: a belügyi kérdések megtárgyalására február 24-én került sor.

maradt a napirenden: májusban rendkívüli belügyminiszteri tanácsülés⁷ összehívására is sor került, tekintettel a déli szomszédságban zajló folyamatokra. A térségből érkező migrációs hullámok kezeléséről az elnökség áprilisban és júniusban is átfogó, operatív, minden szükséges intézkedést összefoglaló következtetéseket fogadtatott el.⁸ Ezek legfontosabb elemei: döntés a térségnek nyújtandó humanitárius segítségéről; a Frontex, azaz az európai határőrizeti ügynökség kapacitásainak erősítése; pótlólagos pénzügyi források a nehéz helyzetbe került tagállamoknak (az Európai Beruházási Bank hitelezési kapacitásainak kiterjesztése); együttműködés a térség államaival.

A schengeni térség reformja

Egyes tagállamok (mindenekelőtt a belügyi kérdésekben [is] hagyományosan vezető szerepet játszó francia–német tengely) már huzamosabb ideje követelték a schengeni térség reformját, a politikai irányítás megerősítését, a hatékony külső határellenőrzés követelményét nem teljesítő tagállamokat érintő szankcionálási lehetőség megteremtését. Mindezt elsődlegesen a görög–török határon kialakult kritikus helyzet váltotta ki, amely miatt jelentősen megerősödött a Görögországon át az unióba irányuló, a menedékjoggal való visszaéléssel párosuló illegális migráció, és amely miatt már 2010 végén úgynevezett gyors reagálású határőrizeti csapatok (*Rapid Border Intervention Teams; RABIT*) alkalmazására került sor az unió részéről Görögországban. Ezek a hangok felerősödtek a román–bolgár schengeni csatlakozás esélyének kézzelfogható közelségbe kerülésével, illetve a 2011 első felében Észak-Afrikából elsődlegesen olasz területre áramló illegális migrációs hullámmal, illetve ennek (a belső határellenőrzés nélküli térség adta utazási szabadság okán) más tagállamokra, mindenekelőtt Franciaországra való áttérjedésével.

Éppen ezért a magyar elnökség alatt kiemelt témává vált a „schengeni kormányzás”, illetve a schengeni rendszer reformja. A francia–német vezetés által megfogalmazott elképzelések sokrétűek voltak. Egyrészt érintették a schengeni értékelések rendszerét, másrészt hangsúlyosan jelent meg a belső

⁷ Az Európai Unió Tanácsának 3085. ülése. 2011. május 12., Brüsszel.

⁸ Az Európai Unió Tanácsának 3081. ülése. 2011. április 11–12., Luxembourg. A belügyi kérdések megvitatására április 11-én került sor. A következtetéseket lásd:

http://www.w.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/121483.pdf;

A júniusi ülésen (az Európai Unió Tanácsának 3096. ülése. 2011. június 9–10., Luxembourg; a belügyi kérdéseket itt is az első ülésnap tárgyalta) elfogadott következtetéseket lásd: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/122516.pdf

határellenőrzések visszaállításának lehetősége, amelyre a jelenleginél szélesebb körben nyílna lehetőség. A közvélemény előtt a kérdés már-már úgy jelent meg, mintha a schengeni térség és az ezáltal a polgárok számára lehetővé tett mobilitás és szabadságélmény, vagyis az európai integráció talán legkiemelkedőbb vívmánya került volna veszélybe. Ebben a felfokozott légkörben az elnökségnek sikerült olyan irányba terelnie a fejleményeket, amelyek a közös keretek között való, konstruktív reformfolyamat irányába vezettek.

Ennek eredményeképpen májusban a Bizottság átfogó migrációs közleményt⁹ adott ki, amelynek egyik fontos eleme a schengeni rendszer megerősítése. Az új rendszerben a tagállamok mellett immár a Bizottság és az uniós ügynökségek is fontos szerepet kapnának annak ellenőrzésében, hogy egy tagállam megfelelő szinten hajtja-e végre a schengeni vívmányokat. Emellett két esetben – egyrészt, ha a külső határ egy szakaszát rendkívüli migrációs nyomás éri, másrészt, ha egy tagállam nem képes eleget tenni a külső határok őrizetére vonatkozó kötelezettségének – lehetővé válna a belső határokon történő ellenőrzés ideiglenes visszaállítása. Az elképzelések megvitatására a május 12-i rendkívüli és a június 9-i rendes tanácsülésen került sor a belügyminiszterek részéről. A két ülés és a júniusi ülésen elfogadott következtetések nyomán sikerült lefektetni olyan alapelveket, amelyek minden tagállam támogatását élvezik; ez jelentős szerepet játszott abban, hogy a június 24–25-i állam- és kormányfői Európai Tanács nem hozott olyan kiélezett vitát, amelytől előzetesen tartani lehetett, az ott elfogadott következtetések¹⁰ lényegében szentesítették a korábban a belügyminiszterek körében kialakult konszenzust. Az Európai Tanács júniusi ülése után világosabban látszanak a lehetséges jövőbeli keretek: sor kerülne egy mechanizmus kialakítására, amely fokozatos, lépcsőzetes válaszlépéseket tenne lehetővé rendkívüli migrációs nyomás esetén. Az egyes lépések elsősorban az adott tagállam segítésére, illetve a helyzet javítására, közös eszközökkel történő kezelésére irányulnának (elsősorban a Frontex beavatkozásával).¹¹

A schengeni térség bővítése

A magyar elnökségi program tervezésekor már hosszabb ideje evidencia volt, hogy elvi és gyakorlati alapon egyaránt, nemzetpolitikai szempontból és a

⁹ http://ec.europa.eu/home-affairs/news/intro/docs/1_HU_ACT_part1_v3.pdf

¹⁰ http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/HU/ec/123082.pdf

¹¹ Az Európai Bizottság 2011. szeptember 16-án mutatta be a konkrét jogszabály-kezdeményezéseit, amelyek tárgyalása azóta folyik.

polgárok mindennapi életére tekintettel, valamint a magyar–román határszakasz mint jelentős hosszúságú schengeni külső határ ellenőrzésének megszüntetéséhez fűződő érdekeinkből¹² adódóan is elkötelezettek vagyunk Románia (és a tagságra vele párhuzamosan aspiráló Bulgária) schengeni övezetbe csatlakozása mellett. A két tagállam által kitűzött eredeti csatlakozási céldátum 2011 márciusa volt, tehát remény nyílt arra, hogy ez az ügy lehet a magyar elnökség egyik legnagyobb, a közvélemény számára is kommunikálható sikere. Ennek megfelelően az előkészületi időszakban a célkitűzés a schengeni övezet bővítésének 2011 márciusában történő megvalósítása volt.

Sajnálatos módon már 2010 végén egyértelművé vált, hogy ez a célkitűzés nem lesz tartható. Ennek első jele a német és a francia belügyminiszterek közös, nyilvánossá tett levele volt, amelyben a két érintett ország szervezett bűnözés és korrupció elleni fellépésének hiányosságaira hivatkozva a csatlakozás ellen foglalt állást: lényegében vétót helyeztek kilátásba a csatlakozásról szóló egyhangú tanácsi döntés tekintetében. Ez a fellépés (amelyet burkoltan más tagállamok is támogattak) azzal fenyegetett, hogy tartós, elhúzódó politikai válság alakulhat ki, amely más uniós politikákra is áterjedhet. Ezen túlmenően objektíve is lehetetlenné vált a márciusi időpont azáltal, hogy 2010 decemberében Bulgária szárazföldi határainak helyszíni értékelése további erőfeszítések szükségességét állapította meg.

A megváltozott körülményekhez alkalmazkodva a magyar elnökség céljává így a politikai feszültség kezelése, a felek közötti közvetítés és a kompromisszumos megoldás kidolgozásának elősegítése vált.

A magyar elnökség ebben a koordináta-rendszerben mozogva mindenkélt el tudta kerülni a helyzet eszkalálódását, és képes volt kezelni a politikai feszültséget. Hiteles, átlátható tudott maradni mind Románia és Bulgária, mind az ellenzők csoportja irányába. A februári Bel- és Igazságügyi Tanács ülésén elnökségi következtetésekben¹³ foglaltuk össze a helyzetet, amit a Tanács elfogadott. Ebben aláhúztuk Románia pozitív értékekésének eredményét, és hangsúlyoztuk, hogy Bulgária vállalta hiányosságainak kijavítását, legkésőbb márciusra.¹⁴ Mindazonáltal tudomásul vettük, hogy egyes tagállamok korainak tartják a döntés meghozatalát, további, „politikai” feltételek teljesülésétől téve függővé a két tagjelölt Schengen-érettségét. Felhívtuk a fi-

¹² Az ellenőrzés megszüntetésével a határ mentén erők, eszközök szabadulnának fel, költségmegtakarításra nyílna lehetőség.

¹³ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/119497.pdf

¹⁴ A 2011 márciusában lefolytatott utóellenőrzés a szárazföldi határok tekintetében rögzítette a korábban feltárt hiányosságok orvoslását.

gyelmet egy minden fél számára elfogadható kompromisszumos megoldás kidolgozásának szükségességére.

Ezután az elnökség nagy erőfeszítést tett a bilaterális egyeztetések előmozdítására a markánsan ellenző tagállamok tekintetében, miközben közvetítő szerepet vállalt Bulgária és Románia vonatkozásában is. Ezek a konzultációk nem vezettek ugyan látványos áttöréshez, és a bővítés időpontját nem sikerült konkrétan meghatározni; az elnökség aktivitása és „tapintatos” eljárása azonban hozzájárult ahhoz, hogy a júniusi Bel- és Igazságügyi Tanács ülésén elfogadott tanácsi következtetések a magyar elnökség munkájának eredményeként mutathatók fel, és a júniusi Európai Tanács mentesült egy akut politikai problémától. A Bulgária és Románia megelégedésére is elfogadott *Következtetések*¹⁵ kimondja, hogy a Tanács legkésőbb 2011 szeptemberében visszatér a schengeni bővítés kérdésére. A tagállamok a következtetések elfogadásával elismerték: Románia és Bulgária megfelelően felkészült a schengeni vívmányok teljes körű alkalmazására; így valamennyi szükséges előfeltétel teljesült a határellenőrzések megszüntetéséről szóló tanácsi határozat meghozatalához, amely csupán politikai akarat kérdése immár.¹⁶

A Frontex megerősítése

Az Európai Unió tagállamai külső határain való operatív együttműködési igazgatásért felelős európai ügynökség, közkeletű nevén a Frontex a 2007/2004/EK tanácsi rendelettel jött létre, tényleges működését varsói székhellyel 2005 októberében kezdte meg. Bár története csak néhány évre nyúlik vissza, a határőrizet és az illegális migráció kérdéseinek a politikai érdeklődés és a nyilvánosság figyelmének középpontjába kerülésével jelentősége folyamatosan nő. Az ügynökség számára azonban meglehetősen szűk jogi keretek álltak rendelkezésre ahhoz, hogy eleget tehessen a fokozódó követelményeknek. Ezt már az Európai Bizottság által 2008-ban kiadott, az ügynökség működését értékelő jelentés is felismerte, majd az unió 2009-ben elfogadott, 2010–2014-re vonatkozó bel- és igazságügyi keretprogramja, a stockholmi

¹⁵ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/122516.pdf

¹⁶ Meg kell jegyezni, hogy ez a problémakör, amelyben az európai integráció számos nehézsége tetten érhető, e sorok írásakor is változatlanul fennáll. A 2011. szeptember 23-i Tanácsülésen Hollandia vétoztá meg a lengyel elnökség javaslatát, amely kompromisszumként a légi határok tekintetében 2011 októberében lehetővé tette volna a két ország csatlakozását (míg a szárazföldi határok megnyitása továbbra is váratott volna magára).

program feladatként is előirányozta a hatáskörök bővítését lehetővé tevő jogszabály-módosítást. Az Európai Bizottság 2010 elején elő is terjesztette erre irányuló javaslatát, amely a Frontex hatáskörének kiterjesztését és kapacitásának bővítését célozta, különösen a Frontex eszközbeszerzése, a közös műveletekben és a visszatérési műveletekben játszott szerepének erősítése, külkapcsolatainak fejlesztése, a kockázatelemzés kiterjesztése, a személyes adatok kezelése, valamint az alapjogok tiszteletben tartásának elősegítése kapcsán.

A rendelettervezet tárgyalása már 2010 márciusában megkezdődött, de az egyeztetések a Tanácsban a tagállamok között, valamint a lisszaboni szerződés nyomán egyenrangú társjogalkotóvá előlépett Európai Parlamenttel egyaránt rendkívül nehézkesen haladtak, ami már-már a dosszié teljes kudarcával és a szükséges módosítások évekkal későbbre tolódásával fenyegetett. A magyar elnökség ilyen körülmények között kezdte meg a kérdés kezelését, ehhez képest a már ismertett politikai fejlemények csak fokozták a nyomást, hiszen a Frontex volt az észak-afrikai eseményekre adott uniós reakció kulcsszereplője: a Földközi-tengeren 2011 februárjában elindított Hermes-művelet alapvető szerepet játszott az Észak-Afrikából érkező migrációs hullám kontroll alatt tartásában. Ennek nyomán az uniós állam- és kormányfői már az Európai Tanács 2011. március 11-i ülésén gyors megegyezést sürgettek a rendeletről¹⁷, ezt megerősítve a március 24–25-i ülésén elfogadott európai tanácsi következtetésekből¹⁸ felhívták a társjogalkotókat, hogy 2011. júniusig érjenek el megegyezést a tervezetben. A magyar elnökség ennek megfelelően minden erőfeszítést megtett a rendelettervezet elfogadása érdekében, több különböző fórumon többször is tárgyalta a tervezetet, és a rendelkezésre álló álló szűkös időkeret ellenére az úgynevezett trialógusok¹⁹ során intenzív munkával sikerült elérnie, hogy az Európai Tanács június 24-i ülésére a Tanács és az Európai Parlament minden jelentős kérdésben megállapodott. A soron következő lengyel elnökségre így már csak a tervezet formális elfogadása maradt²⁰, a politikai egyezséget egy bukni látszó, kiemelten fontos kérdésben szívós munkával a magyar elnökség csikarta ki.

17 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/119780.pdf

18 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf

19 Az Európai Bizottság, az Európai Parlament és a Tanácsot képviselő soros elnökség közti konzultációk.

20 A magyar elnökség által elért politikai megállapodással létrejövő szöveg formális elfogadására 2011 októberében került sor. A kihirdetett szöveget lásd:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:304:0001:0017:HU:PDF>

A belbiztonsági együttműködés elmélyítése

Az Európai Unió belbiztonsági együttműködése a lisszaboni szerződés hatálybalépése óta új lendületet kapott, tartalmilag a 2010. első félévi spanyol elnökség által kidolgozott *Belső Biztonsági Stratégiában*²¹, szervezetenként pedig a Belbiztonsági Bizottság, a COSI²² felállításában nyilvánult meg. A 2010. második félévi belga elnökség a súlyos és szervezett bűnözés elleni fellépés uniós kereteit jelölte ki az úgynevezett szakpolitikai ciklusra vonatkozó következtetések elfogadtatásával, amelyek nyomán várhatóan koordináltabbá és hatékonyabbá válik a rendészeti fellépés Európa-szerte a határon átnyúló bűnözés ellen.²³ Az Európai Bizottság is közleményt adott ki a Belső Biztonsági Stratégia végrehajtása tárgyában²⁴. A magyar elnökség feladata a különböző kezdeményezések közötti konzisztencia kialakítása volt, miközben sajátos „magyar ízként” szerettünk volna kidolgozni egy kézzelfogható, gyakorlati eszközt is a szervezett bűnözés elleni harc céljaira, illetve a politikai figyelmet is rá kívántuk irányítani ennek a küzdelemnek a fontosságára, tekintettel arra, hogy a *Millenniumi stratégia*²⁵ 2000-es elfogadása óta a terror elleni küzdelem és a migrációs, menekültügyi kérdések uralták a politikai diskurzust.

A szervezett bűnözés elleni küzdelmet a magyar elnökség „zászlóshajódossziéként” kezelte, ennek megfelelően folyamatosan napirenden tartotta különböző aspektusait.

Politikai szinten a januári informális Bel- és Igazságügyi Tanács ülésen a miniszterek színvonalas szakmai vitát folytattak a szervezett bűnözés aktuális trendjeiről, az ellene alkalmazható eszközökről. Az ülésen jelen volt és előadást tartott az Europol igazgatója, az Interpol főtitkára és a SECI igazgatója is.²⁶ A februári Bel- és Igazságügyi Tanács következtetéseket fogadott el a Belső Biztonsági Stratégia végrehajtásáról szóló bizottsági közleményről.²⁷

Megkezdődött a szakpolitikai ciklus mechanizmusának végrehajtása, ennek jegyében június 9-én a Bel- és Igazságügyi Tanács elfogadta a szervezett

21 A 2010. március 25–26-i Európai Tanács következtetései:

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/113591.pdf

22 Lásd az Európai Unió működéséről szóló szerződés 71. cikkét és az ennek alapján elfogadott 2010/131/EU tanácsi határozatot.

23 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/117609.pdf

24 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0673:FIN:HU:PDF>

25 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000F0503:EN:NOT>

26 <http://www.eu2011.hu/hu/hir/Lenduletet-adni-a-bunozes-elleni-harcnak>

27 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/119497.pdf

bűnözés elleni küzdelem 2011 és 2013 közötti időszakra szóló uniós prioritásait tartalmazó következtetéseket, és a COSI keretei között megkezdődött az egyes prioritások implementációjának előkészítése. A prioritásmeghatározás alapja a szakpolitikai ciklus metodológiájának megfelelően az Europol 2011-es szervezettbűnözés-fenyegetettségi értékelése (OCTA) volt²⁸. A kellő absztrakciós szinten megfogalmazott, egyszersmind konkrét, a rendészeti cselekvés szintjén értelmezhető és végrehajtható prioritások kidolgozása azonban jelentős munkát igényelt az OCTA kézhezvétele után is, ráadásul a tanácsi következtetések formájában való elfogadása konszenzusos döntéshozatalt igényelt, így a tervezet előkészítése folyamán huszonhét tagállam érzékenységre kellett tekintettel lenni. Végül az elnökség a következő nyolc prioritásról alakított ki konszenzust:

- gyengíteni kell a Nyugat-Afrikában tevékenykedő vagy ott bázissal bíró szervezett bűnözői csoportok az irányú képességét, hogy kokaint és heroint szállítsanak az Európai Unióba és azon belül;
- mérsékelni kell a Nyugat-Balkán által az unióba szánt tiltott árucikkek kulcsfontosságú tranzit- és tárolási helyeként, valamint a szervezett bűnözői csoportok, köztük az albán ajkú szervezett bűnözői csoportok logisztikai központjaként betöltött szerepet;
- gyengíteni kell a szervezett bűnözői csoportok azon képességét, hogy megkönnyítsék az unióba irányuló illegális bevándorlást, különösen Dél-, Délkelet- és Kelet-Európán keresztül, mindenekelőtt a görög–török határon és az Észak-Afrikához közeli földközi-tengeri térségi válságövezetekben;
- mérsékelni kell a szintetikus kábítószeres, köztük az új pszichoaktív anyagok uniós belüli előállítását és terjesztését;
- meg kell akadályozni a tiltott árucikkek – egyebek között a kokain, a heroin, a cannabis, a hamisított áruk és cigaretta –, különösen a konténerszállítmányok uniós területre irányuló kereskedelmét;
- küzdeni kell az emberkereskedelem és az embercsempészet valamennyi formája ellen, célba véve különösen az EU déli, délnyugati és délkeleti bűnözési gócpontjaiban ilyen bűncselekményeket elkövető szervezett bűnözői csoportokat;
- gyengíteni kell a vándorló szervezett bűnözői csoportoknak a bűncselekmények elkövetéséhez szükséges általános képességeit;

²⁸ https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/octa_2011.pdf

– fokozni kell a küzdelmet a számítástechnikai bűnözés, illetve az ellen is, hogy a szervezett bűnözői csoportok az internetet bűncselekmények céljára használják fel.²⁹

Az említett gyakorlati eszköz kidolgozásának érdekében magyar kezdeményezésre és vezetéssel már a belga elnökség alatt, 2010. október 4-én sor került egy speciális projektcsoporthoz felállítására, amely a magyar elnökségi félév végéig aztán számos alkalommal ülésezett. A munka eredményeképpen létrejövő átfogó, szervezett bűnözés elleni, a legjobb gyakorlatokat tartalmazó kézikönyv összegzi a szervezett bűnözés elleni harcban a tagállamokban bevált gyakorlatként működő nem hagyományos megközelítéseket. Az anyagot (CD, kiadvány és tanácsi dokumentum formájában is) a június 9-i Bel- és Igazságügyi Tanács ülésen mutatták be, és a tagállamok részéről igen pozitív fogadtatásra talált.³⁰ A lengyel elnökség már jelezte, hogy folytatni kívánja a gyakorlatot, ezért jó esély van arra, hogy a kézikönyv „intézményesedik”.

Összegzés

Az előbbieken – talán önkényesen szelektálva – azokat az ügyeket, dossziékat kíséreltük meg röviden bemutatni, amelyek a belügyek vonatkozásában vélhetően a legnagyobb közérdeklődést váltották ki a magyar elnökség hat hónapjában, illetve amelyeket a jövőbeni elemzések a leginkább az első magyar elnökség nevéhez kapcsolhatnak e szakpolitikai területen. Mindazonáltal egy teljességre törekvő elemzésnek ennél jóval terjedelmesebbnek kellene lennie, hiszen egy nem hivatalos statisztika szerint a belügyi együttműködésben a magyar elnökségi félév alatt huszonhat tanácsi következtetés, tizenkilenc tanácsi határozat, három rendelet és négy irányelv formális elfogadására vagy politikai megállapodás elérésére került sor. Ehhez kapcsolódóan két miniszteri, több magas szintű és negyven szakértői rendezvény magyarországi helyszínen való megrendezésére is sor került. Harmadik országokban két miniszteri szintű és négy szakértői rendezvényt szervezett és elnökölt a magyar elnökség a belügyi területen. Mindez témérdek munkát, korábban ismeretlen minőségű és mennyiségű egyeztetést, tárgyalást, alkudozást követelt meg azokról, akik részt vettek a folyamatban. Méltánytalan lenne, ha nem tennénk említést a ren-

²⁹ http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/jha/122516.pdf

³⁰ Uo.

dezenyszervezők, utaztatók, technikai háttérszemélyzet nélkülözhetetlen munkájáról, nem is beszélve a rendőri biztosításról és a nemzetbiztonsági szolgálatok munkájáról, amely nemcsak a belügyi, hanem valamennyi hazai lebonyolítású rendezvény biztonsága érdekében volt szükséges. A program és az előzetes várakozások fényében sikeres elnökséget zártunk, és ez a belügyi területre is igaz. Talán az itt közölt néhány tény, illetve gondolat hozzájárul, hogy ne lehessen annyival elintézni ezt a teljesítményt: „...*egy céltalanul, tét nélkül és üresen dolgozó szerkezetnek ugyan nincs különösebb esélye, hogy ragyogó tetteket vigyen végbe, de arra se, hogy látványosan hibázzon*”³¹.

31 Ara-Kovács Attila: Lengyel elnökségünkről. Magyar Narancs, 2011. október 13., 46–47. o.
http://magyarnarancs.hu/egotripp/lengyel_elnoksegunkrol-77123

KIRÁLY TIBOR

Kései töredékes visszaemlékezés
Arany Albert Lászlóra
és a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus
Népi Szövetség büntetőperére¹

A Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában, 2007-ben, Somorján jelent meg az *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére* című nagyszerű mű. A könyv hátlapján olvasható ajánlászövegben ez áll: „A szlovákiai magyarok történetének kevés olyan személyisége van, aki méltán állítható példaképként a következő generációk elé. A kiváló tudós és a jogsértések ellen szavát bátran felemlő Arany Albert László minden bizonnyal ilyen. Neve mindezek ellenére ismeretlenül cseng az olvasó számára, közéleti helytállása és tudományos tevékenysége nem épült be a szlovákiai magyarok kollektív emlékezetébe...”² Még kevésbé épült be a neve és emléke a magyar nemzeti kollektív emlékezetbe. Magyarországon méltán *Esterházy Jánosnak* az önálló szlovák állam idején tanúsított bátor helytállását, majd hősi, megrendítő tragikus sorsát tartjuk számon. Ám őt követték mások, azok, akik a háború után a hontalanság éveiben Csehszlovákiában maradtak, éltek és ott emelték fel szavukat az alapvető emberi jogaitól megfosztott magyar emberekért. *Arany A. László* is azok közé tartozott, akik szóltak és tiltakoztak, akik igyekeztek tájékoztatni Európát a megfélemlítésről, az üldöztetésekről a teljes jogfosztásról, de akik hiába reménykedtek a győztes demokráciáktól jövő segítségben.

Csehszlovákia és ezen belül Szlovákia a második világháború után a győztes hatalmak közé tartozott, noha az 1939-ben létesült szlovák állam Németország kényszerű szövetségese volt. A Szlovák Nemzeti Felkelés leverése után Csehszlovákiának a szövetséges hatalmak hozták a győzelmet, ám a magyarokkal ellentétben a csehszlovák hatalmat képviselők mégis a győzte-

¹ Az itt közölt írás nem önálló feltáró munka, nagyrészt a Tóth László (szerk.): *Hívebb emlékezés...* Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948 (Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995) és a Tóth Károly – Végh László (szerk.): *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére* (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2007) című munkákban közzétett forrásokra támaszkodik.

² Tóth Károly – Végh László (szerk.): *Uo.*

sek fölényével, indulatával viselkedtek és cselekedtek. A magyarokat megfosztották állampolgárságuktól és az ehhez köthető jogoktól, a magyarság egy részét elűzték lakhelyéről, 1946-ban a magyar iskolákat betiltották, magyar nyelvű újságok és könyvek nem jelenhettek meg. A szlovákiai magyarok keserveiről számos különféle műfajú írásmű számol be, idézi és őrzi az emlékeket.³ A magyarokat Csehszlovákiában érő jogtalanságok összességükben olyasmik voltak, mint az ókori *capitis deminutio*, amely a jogalanyiságtól megfosztással járt; valóban, Csehszlovákiában magyarnak lenni azt jelentette, hogy ő csak csökevényes jogalany, és alig cselekvőképes.

Az üldözöttek sorsáról és az irántuk való együttérzésről ékesen szólt emlékirataiban Mindszenty József is: „...a nyár és ősz folyamán sűrűn érkeztek főhatóságomhoz megrázó jelentések a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról... megállapítottuk, hogy erőszakos, durva eszközökkel tépik ki a magyarokat ősi lakóhelyükről, nyilatkozatban tájékoztattuk az ország lakosságát. A szabadvilág közvéleményének a figyelmét pedig az emberi jogok e kirívó megsértésére... hívtam fel...”⁴

Eme áldatlan állapotok létrejöttét, fennállását a magyar köztudatban az úgynevezett Beneš-dekrétumoknak tulajdonítják, de érdemes arra is emlékeztetni, hogy már a dekrétumok előtt (1945. augusztus 2.) a Szlovák Nemzeti Tanács magyarellenes intézkedéseket tett; hogy Pozsonyban és más városokban a magyar szó tiltva volt, használata önbíráskodás és retorziót váltott ki, hogy a németek és a magyarok ellen uszító plakátok díszítették az utcák falait.⁵

Mit tehettek abban a helyzetben a szlovákiai magyarok?

- voltak, akik csendben, megadón tűrték a jogfosztást, megalázást, és ott maradtak,
- voltak, akik elszenvedték a deportálást csehországi szolgai munkára,
- voltak, akik mindenféle nyomásnak, erőszaknak engedve a kilátástalanságban új nemzetiséget választottak, ezentúl szlováknak vallották magukat, vagyis *reszlovakizáltak*,

3 A *Hívebb emlékezésül...* című könyv erről részletes irodalomjegyzéket közöl. Külön figyelmet érdemelnek például Janics Kálmán, Fábry Zoltán, Mórócz Károly, Peéry Rezső, Balogh Sándor, Szarka László munkái, a szépirodalmi művek. Tóth László (szerk.): i. m. 341. o.; Esterházy Jánosról lásd Esterházy Lujza: Szívek az ár ellen. Püski Kiadó, Budapest, 1991, 230. o.

4 Mindszenty József: Emlékirataim. 4. kiadás, Szent István Társulat, Budapest, 1989, 146–147. o.; Pásztorlevél a deportálásokról. In: Mindszenty József: Hirdettem az igét. Vaduz, 1982, 160–163. o.

5 Szarka László (szerk.): Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949. Komárom, 2005; A magyarok elleni állami intézkedések, aktusok jegyzékét, kronológiáját lásd Tóth László (szerk.): i. m. 178–208. o.

- voltak, akik önszántukból *áttelepültek* Magyarországra, mert nem vállalták a rájuk nehezedő nyomást, a rájuk váró nehéz sorsot, a zaklatásukat, a kilátástalanságot,
- voltak, akiknek türniük kellett, hogy megfosztják őket a vagyonuktól, otthonuktól és a *lakosságcsere keretében áttelepítik* Magyarországra, többnyire az innen kitelepített németek, svábok helyére,
- voltak, akik ott maradtak Szlovákiában, vállalták, ami rájuk méretett, de szót emeltek, tiltakoztak, *felléptek az emberi, nemzeti jogaik megvonása ellen*.

Utóbbiak közé tartoztak azok, akik megalakították a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetséget (a továbbiakban: CSMDNSZ vagy Népi Szövetség), azok, akik abban részt vettek, tevékenykedtek. A Népi Szövetség, illetve a megalapítói, a résztvevők azt a feladatot tűzték ki, arra vállalkoztak, hogy adatokat gyűjtsenek, tényeket tárjanak fel a csehszlovákiai magyarok helyzetéről, jogfosztásáról, erről tájékoztassák a magyarországi politikai tényezőket, egyházi személyeket és általuk a nyugati hatalmak szerveit.⁶

A büntetőeljárás és az elítéltek büntetése

A Népi Szövetség tevékenységében részt vevők ellen 1949 februárjában Szlovákiában büntetőeljárás indult. A büntetőeljárás előzményeihez hozzátartozik, hogy a Népi Szövetség léte és működésére a szlovák szervek figyelmét a magyar államvédelmi szervek hívták fel. Ezek ugyanis Mindszenty József folyamatos megfigyelésekor bukkantak rá arra, hogy szlovákiai magyarok tájékoztatják őt a helyzetükről. A magyar államvédelmi szervek 1949. február 13-án tartóztatták le az akkor Magyarországon élő *Krausz Zoltánt*, és február 20-án átadták a szlovák állambiztonsági szerveknek. Ezzel indult meg a Népi Szövetség tevékenységének feltárása, a szervezet felgöngyölítése.⁷

A Népi Szövetség tevékenységében a résztvevők ellen a nyomozást, vizsgálatot a pozsonyi kerületi államvédelmi hivatal folytatta le. Negyvenkét sze-

⁶ Lásd erről Szarka László: Kisebbségi önvédelem Csehszlovákiában. A Magyar Demokratikus Népi Szövetség 1945–1949. In: Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 505–514. o.

⁷ Lásd különösen Simon Attila: Arany Albert László élete és kora. In: Tóth Károly – Végh László (szerk.): Uo. 15–50., 36. és köv. o.; Bukovszky László, Arany Albert László és a Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség. Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 83–108., 99. és köv. o.; A *Reform* című lapban (1990. szeptember 21.) Krausz Zoltánról közölt írásnak a szerző Mattheidesz Konrád a következő címet adta: A felvidéki Mindszenty-perben így lett „ügy” Krausz Zoltánból, mert összefogtak a testvérei diktatúrák.

mélyt vettek őrizetbe és hallgattak ki, köztük volt tizennyolc római katolikus káplán, plébános, nyolc református lelkész, három egyetemi hallgató. A Pozsonyi Államügyészség huszonhat személyt állított vádlottként a bíróság elé, amely közülük tízet talált bűnösnek. Az eljáró bíróság a Pozsonyi Állambíróság volt; a vádlottak cselekményeit az 1923. évi 50. számú törvény alapján a köztársaság alapjai elleni bűncselekmény előkészülete büntettének, államtörvények elárulása büntettének, közrend megzavarása vétségének minősítette.

A bíróság leg súlyosabb büntetéssel, nyolcévi fegyházzal, Arany Albert Lászlót (40 éves tanár) sújtotta, ezen felül öt százezer korona pénzbüntetésre és tízévi közügyektől eltiltásra ítélte. A bíróság öt személyre szabott ki egyenként hat-hat évi fegyházbüntetést: *Hentz Zoltánra* (26, egyetemi hallgató), *Rostály Mihályra* (34, római katolikus káplán), *Hajdú Lászlóra* (28, gépészmérnök), *Varró Istvánra* (29, egyetemi hallgató), *Krausz Zoltánra* (26, filmrendező). Öt-öt évi fegyházbüntetést kapott: *Lipcsey Gyula* (29, egyetemi hallgató), *Bokor Ferenc* (40, kántortanító), *Mészáros Gyula* (31, római katolikus káplán), két évi fegyházra ítélte a bíróság *Vízváry Lászlót* (39, református lelkész). A szabadságvesztés-büntetésen felül valamennyi vádlottat tízezer korona büntetésre és tízévi közügyektől eltiltásra ítélte. (A legidősebb vádlott tehát Bokor Ferenc, Arany A. László, a legfiatalabb Hentz Zoltán és Krausz Zoltán volt.) A bíróság a többi vádlottat, huszonkét személyt, a vád alól felmentette. A Népi Szövetség elleni büntetőperben az elsőfokú bíróság összesen ötvenöt évi fegyházbüntetést, 190 ezer korona pénzbüntetést rótt ki, ezen felül kimondta a közügyektől való eltiltást.

Az elítélt vádlottaknak az elsőfokú ítélet ellen benyújtott fellebbezését a Prágában székelő legfelsőbb bíróság elutasította.

A bűnül felrótt cselekmények

Az elsőfokú bíróság az ítélet rendelkező részében vádlottként külön-külön alapította meg, kit mely cselekmény elkövetésében talált bűnösnek. Az elsőrendű vádlott Hentz Zoltán és a hetedrendű Lipcsey Gyula terhére róta, hogy 1945 őszén megállapodtak, hogy megalapítják a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség elnevezésű titkos szervezetet. Ebben való részvételre másokat kértek fel, 1946 folyamán együtt kiadták a *Gyepű Hangja* című magyar rölapot, különböző, a csehszlovákiai viszonyokra vonatkozó híreket és egyéb anyagokat gyűjtöttek, például plakátokat, újságcikkeket, egyéb ada-

tokat és ezeket elküldték Magyarországra reakciós magyar politikai tényezőknél, nevezetesen Mindszenty bíborosnak.

A harmadrendű Varró István és negyedrendű Krausz Zoltán terhére rótták a bíróság, hogy kiadták az *Észak Szava* című illegális röplapot, memorandumot elkészítve Magyarországra mentek és ott átadták reakciós politikai tényezőknek és Mindszenty bíborosnak.

Az ötödrendű Arany László terhére rótták a bíróság, hogy 1947 elején tagként belépett a CSMADNSZ nevű szervezetbe. 1947 májusában összehívta az említett szervezet titkos gyűlését a bratislavai Szlovák Egyetem épületébe a magyar szeminárium helyiségébe. E gyűlésen jóváhagyták a Mindszenty bíborossal való kapcsolatot, és a bíborosnak azt a kívánságát, hogy gyűjtsenek híveket a csehszlovákiai nemzetiségi viszonyokról, hogy külön kérdőíveket adnak ki, ezeket lelkészek útján terjesztik, és a kitöltött kérdőíveket elküldik Mindszenty bíborosnak. Arany A. László az említett gyűlés után Mészáros Gyulával együtt megfogalmazta a hírek gyűjtését szolgáló kérdőívet. 1947 júliusa táján megszerezte Mindszenty bíboros számára a felszabadulás után megjelenő *Törvények és Rendeletek Tárát*, valamint a *Szlovák Nemzeti Tanács Rendeleteinek Tárát*.

Az ítélet indokolási részében a bíróság lényegében a rendelkező részben felsoroltakat ismétli, idézi, de utal a vádlottak védekezésére is. Például Hentz Zoltán és Lipcsey Gyula tagadta, hogy kezdettől fogva tudomásuk volt arról, hogy a szervezet támogatja Mindszenty reakciós programját. Arany A. László, Mészáros Gyula és Rostály Mihály tagadta a bűnösségét, azzal védekezve, hogy csak javítani akartak a köztársaságban élő magyarok helyzetén, és nem tudtak arról, hogy létezik valamiféle titkos szervezet, és hogy Mindszenty bíboros áll a szervezet hátterében.

A büntetések kiszabásánál a bíróság általában enyhítő körülménynek vette a beismerést vagy a részleges beismerést. Arany A. László esetében azonban a bíróság nem látott semmiféle enyhítő körülményt, és ezért, tekintettel a bűnösség magas fokára, szabta ki a vádlott bűnösségének megfelelő büntetést.

Az ítélet jogi jellege

Az elsőfokú ítélet rendelkező része alakilag szabatos jogi mű volt, megfelelt egy európai jogi kultúrájú bíróságtól elvárt követelményeknek. Az ítélet indokolása azonban alig felel meg efféle követelményeknek; bizonyítékként többnyire csak utal a vádlottak beismerésére vagy részleges beismerő vallomására.

ra. Amit kellett volna bizonyítani, nevezetesen, hogy a vádlottak cselekményei Csehszlovákia meghatározott alkotmányos alapintézményei ellen irányultak volna, az elmaradt. Ehelyett kaptunk egy politikai ízű kijelentést. Íme, egy jellemző rész az ítélet indokolásából: „*Ha tehát összegezzük valamennyi vádlott tevékenységét, látjuk, hogy a cél, amelyre törekedtek a Délkelet-Európa államaiban, nevezetesen a Csehszlovák köztársaságban fennálló népi demokratikus rendszer megdöntése volt. Ez világos abból, hogy a vádlottak tevékenysége nem volt egyedül álló. Délkelet-Európa államaiban [...] Világos, mint ahogyan az később kiderült, hogy a reakciónak ezt az aknamunkáját külföldről irányították a nyugati imperialisták és a népi demokratikus államokban exponenseik és ez utóbbiak közé tartozott Mindszenty bíboros is.*”⁸

Az ítéletből némi iróniával arra következtethetünk, hogy Csehszlovákia népi demokratikus rendszerének lényegéhez, alkotmányos berendezkedéséhez hozzátartozott a magyarok teljes jogfosztása, törvényen kívül helyezése, és a vádlottak azért voltak büntetendők, mert a cselekményeik éppen ezzel fordultak szembe.

A büntetőítélet tendenciózusan túlértékeli Mindszenty József szerepét a Népi Szövetségben, hiszen a felvidéki magyarok futottak fűhöz-fához, segítségért fordultak magyar kormányzati szervekhez, befolyásos személyiségekhez, nemzeti közti szervezetekhez. A szlovákiai magyarok körében – és ezt számos írásban, memorandumban nyomon követhetjük – a minden formában megnyilvánuló tiltakozásokból kitűnik, nem külső ösztönzésre, hanem belső szükségletből támadt fel az önvédelem ösztöne és a cselekvés. Az 1947-es párizsi békeszerződés előtt indult Népi Szövetségben még álmokat álmodtak néhányan, naiv magyarok, az országhatárok újrendezéséről, de irrealitásuk miatt ezek nélkülöztek a társadalmi veszélyességet, különösképpen a békeszerződés után, tehát az ítélethozatal idején is⁹.

Panasz a legfőbb ügyészhez

Miért és mi célból alakult a Népi Szövetség? Ezt indokolja, erről ad számot a fegyházból történő szabadulásuk után a rehabilitálás hiányát sérelmező, a legfőbb ügyészhez intézendő panaszában Arany A. László és Lipcsey Gyula

⁸ Az elsőfokú ítélet teljes terjedelmében: Tóth László (szerk.): i. m. 255–277. o. Az idézett ítéleti rész: Uo. 274. o.

⁹ A Népi Szövetségről értékelő ismertetés olvasható Tóth László (szerk.): i. m. 21–22. o.; Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 505–514. o.

ekképpen: „A beneši burzsoá neofasizmus a Csehszlovák Köztársaságban a magyarok számára meghozta a minimális emberi jogoktól való megfosztást: megfosztották őket a hivatalos cselekményekre, tehát a házasságkötésre, a biológiai sokasodásra való jogtól, megfosztották az állampolgárságtól, a vagyoni jogoktól, a munkához és a művelődéshez való jogtól. 96 ezer magyar (munkaképes) és öregek és csecsemők deportálását hozta magával Csehszlovákia 30 kilós csomagokkal, minden vagyonuknak az elvesztését, kényszer-munkát a cseh gazdáknál létminimumért, meghozta a magyarok összefogdosását, bezárásukat koncentrációs táborokba, a verésüket, a bebörtönözésüket a magyar szóért, a fejük megkopaszítását, az emberi méltóság megalázást, magával hozott atrocitásokat az áttelepítések során, magával hozta elemi iskolák bezárását közel 4 évre, és a kizárásukat minden közép és felsőfokú iskolából. Magával hozta a csehszlovákiai magyaroknál a teljes szociális és művelődési kulturális hanyatlást, a politikai tudat elvesztését. Mint a fuldoklók minden lehetőségbe belekapaszkodtunk – szalmaszálba és borotvába is. Voltunk Benešnél, a kormány-megbízottaknál, Rákosi Mátyásnál és a főrabbinál, de eredménytelenül. Emiatt, mint állampolgárság nélküli emberek, akik védekeznek a felsorolt cselekményekkel szemben, 1947-ben elhatároztuk, hogy benyújtjuk a mellékelt kérelmet a minimális emberi jogokért, mégpedig a Csehszlovák Köztársaság kormányának, a Magyar Népköztársaság kormányának, az Egyesült Nemzetek Szervezetének. Az 1948. évi februári fordulat után mérsékelt javulás állt elő és lemondunk tehát ama szándékunkról, hogy kérelmet terjesszünk elő. 1949-ben azonban letartóztattak minket...” Dátum nélkül. Aláírás: Lipcsey Gyula, munkás-ács, Arany A. László, kútszivattyú kezelő.¹⁰

Önéletrajz

Ki volt Arany Albert László? Válaszként magyarul közöljük, idézzük a szlovákul írt önéletrajzát ekképpen: „Betlén, a rozsnyói járásban 1909. november 19-én születtem. Apám bányász volt, 1911-ben elszenvedett baleset következtében halt meg. A fivérem kárpitos, a nevelőnk bognár volt. Elemi iskolát Rozsnyón magyarul, reálgimnáziumot ugyanott szlovákul végeztem, közben bognár –illetőleg kovács- műhelyben dolgoztam. Az 1930-as években kisegítő tanító voltam, majd Pozsonyban a Dialektológiai Intézet munkatársa.

¹⁰ Hajdú Péter (1923–2002) nyelvész, az MTA rendes tagja, e tanulmány szerzőjének 1998 májusában megküldte a nála lévő, Arany A. Lászlóra vonatkozó iratokat, köztük a legfőbb ügyészhez címzett itt idézett beadványtervezetet.

E munkásságom mellett elvégeztem a Bölcsész Kart, és a Dialektológiai Intézet vezetője lettem, a Šafárik-Tudós Társaság magyar bizottságának titkára, a Komensky-Egyetem szláv szemináriumán tanársegéd, középiskolai tanár és 1943-ban a Tudományos Akadémia főmunkatársa voltam. 1946-ban az Akadémiából elbocsátottak, mint olyan magyart, akinek »nincs bűne, de érdemei sem« anélkül azonban, hogy a hatályos törvényi rendelkezéseknek megfelelően az igazolási jegyzőkönyvet nekem kézbesítették volna, amivel törvénytelenül megfosztottak a védekezés lehetőségétől, valamint az igénytől a létfenntartási minimumra. Ezért 1947-ben arra törekedtem, hogy követeljem, mint a legelemibb emberi jogot: a törvények megtartását a magyarokkal szemben is, és emiatt az 1926.évi [helyesen 1923. évi] 50 tv. alapján 1949-ben elítéltek és több mint 6 évre bebörtönöztek, amiből több éven át bányában dolgoztam, és sérülésem után a felszínen. 1955-től Rozsnyón a Járási, majd Helyi Nemzeti Bizottságnál dolgoztam, ahol is rendeztem a levéltárat, majd Bányászmuzeumot szerveztem, 1958 január elsejétől Pozsonyban a Főfelszámoló Hivatalban levéltárosként, és a Hivatal felszámolása után 1961 augusztus 15-től a Vízügyek [vállalatának] Kerületi Igazgatóságán dolgoztam, Pozsony Malinovsky u. 576. Az itteni munka a nehéz fémeszközökkel súlyos balesetveszélyes volt, és két sérülésem után munkahelyet szívesen változtatnék. Pozsony 1962 június 30.”¹¹

Az önéletrajztól némelyest eltérő, kiegészítést tartalmazó önéletrajz egyebek mellett arról szól: „1958 január elsején felmondtam, és azóta a Főfelszámoló hivatalban levéltárosként dolgoztam. Az én gondjaimra volt bízva néhány száz vállalatnak cca. 1000 négyzetméternyi rekeszben elhelyezett irattára, azokat selejteztam és átadtam cca. 8000 kilogramm iratmennyiséget a gyűjtőbe. A Főfelszámoló hivatalt felszámolják ezért keresek új munkahelyet.”¹²

Arany A. László az egyetemi hallgatók között

Az első úgynevezett bécsi döntés után (1938. november 2.) a magyarok lakta területeket Magyarországhoz visszacsatolták, Szlovákiában maradó magyarok kisebbségben, szórványokban, mintegy hatvanezren szépeesség, kelet-szlovákiai városokban, falvakban, a Nyitra melletti zoboraljai falvakban és Pozsonyban éltek. A szlovákiai magyarok tekintélyes politikai vezetője vitán felül Esterházy János, az Egyesült Magyar Párt elnöke volt. A magyar ér-

¹¹ Uo.

¹² Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 47. o.

telmiség emellett többféle egyesületben, társaságban tömörül [Toldy-kör, Prohászka-kör, a Szlovákiai Magyar Kultúr Egylet (SZEMKE), A Magyar Egyetemisták (akadémikusok) Köre (MAK)]. Arany A. Lászlónak köszönhetően jelentős értelmiségi centrummá nőtte ki magát a Pozsonyi Egyetemen működő magyar szeminárium. Erről Király Péter szlavista, a szláv nyelvek kutatója így emlékezett meg: „Arany A. László [...] maga köré gyűjtötte azokat a magyar fiatalokat, akik a magyar nyelvjárások és néprajz iránt érdeklődtek, részükre előadásokat tartott, majd a szakmai előkészítést gyakorlati terepmunka követte. Így jutottunk el a Nyitra-vidéki magyar lakosságú Gerencsér (Hrnciarovce), Pográny (Pohranice), Csitár (Štitare), Kolon (Kolinany), Zsére (Žirany) és más községekbe, valamint a Pozsony (Bratislava) melletti ugyancsak magyar Püspökibe (Podunajské Biskupice). E mellett arra is buzdított, hogy saját magunk is végeztük helyszíni gyűjtéseket.”¹³

Arany A. László egyetemes műveltségű ember volt, ismeretei kiterjedtek a magyar történetre, irodalomra, társadalomtudományokra is, kiváltképp a szociológiára. Szellemi, intellektuális hatása a bölcsészkkörökön is túlterjedt. Előadásokat tartott, beszélgetéseket folytatott más szakmájú egyetemi hallgatókkal, a diákkollégiumok lakóival.¹⁴ Az egyetemi hallgatók közül többen nem magyar tannyelvű középiskolából érkeztek. Arany A. László segítette őket a magyar történelemben, irodalomban való eligazodásban, felkeltette az érdeklődésüket a magyar történelem nagy korszakai, a magyar irodalom klasszikusai, a népi írók, az újabb szociográfiai irodalmi irányzatok iránt.

Arany A. László a tudós; Hajdú Péter véleménye

Mint tudóst, alkotót, elsősorban nyelvészként és etnográfusként tartják számon.¹⁵ A nyelvészeti tevékenységéről Simon Anna, a néprajzi munkásságáról Liszka József számolt be értékelő tanulmányban. Már a *Nyitrán 1993-ban* megjelenő Arany Albert László-émlékkönyvben értékelték a tudományos tevékenységét, az említetteken kívül Turczel Lajos, Szabó Mihály Gizella, Telekiné N. Ilona, Simon Attila, Gunda Béla, Sima Ferenc, Szepe György.¹⁶

¹³ Király Péter: Arany A. László tudományos törekvései. In: Sándor Anna (szerk.): Arany A. László Émlékkönyv. Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társasága, Nyitra, 1993, 7–12. o.

¹⁴ A magyar vezetők fiú- és lánykollégiumot alapítottak középiskolás és egyetemi diákok számára, ezekbe jöttek, itt laktak Arany A. László kezdeményezésére is tanulók, Zoboraljáról, Szepességről, Kelet-Szlovákiából.

¹⁵ Művei, illetve tudományos művei olvashatók Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 119–433. o.

¹⁶ Sándor Anna (szerk.): i. m.; Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m.

Külön figyelmet érdemel a *Hajdú Péter* által írt méltatás, értékelés¹⁷. A bécsi tanári éveire visszaemlékezve írásának bevezetőjében megemlékezik az Arany A. Lászlóval történt találkozásáról, barátságukról. Röviden ismerteti Arany életútját, és értékeli tudományos teljesítményét és a nyelvtudományban elfoglalt helyét. Néhány gondolatát idézem: „*Király Péter közreműködésével sikerült levélváltásba jutnom Pozsony legendás nyelvészével, Arany Albert Lászlóval, akinek a segítségével Travaux De Cercle Linguistique De Prague szinte teljes sorozatához hozzá jutottam, nem is szólva Arany Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere című könyvéről, amely a maga nemében páráltan vállalkozás volt [...] A könyv voltaképpen az első magyar fonológiai analízist és leírást nyújtja [...] A magyar nyelvészet vesztesége, hogy Arany könyvének csak 40 teljes példánya jelent meg [...] A magyar nyelvészet nem honorálta Arany tevékenységét, idegen volt számára a fonológiai rendszerek egzakt logikái és pszichológia problémái [...] egész életében foglalkoztatták és rabsága majd ezt követő szabad éveit alatt – betegsége ellenére – állandóan olvasott és töprengett súlyos elméleti, lélektani és filozófiai kérdések megoldását keresve.*”¹⁸

Arany A. László rabévei

Elítélése után Arany A. László 1950. február 1. és 1955. május 12. között rabként dolgozott: Lipótváron, Ilaván, Jakubčovicén, Rtyne, Jachymovban. Az 1966. március 15-én, Rozsnyón kelt nyilatkozatában (amelyet valószínűleg munkahelyi pályázatához csatolt) börtönéveiről egyebek között szlovákul ezt írta: „Az állami bíróság által elítélve 1953. év elejétől kezdve nehéz munkát voltam kénytelen végezni, 9 hónapon át a Nový Jičín-i börtön kőbányájában Jakubčovicén, ahol naponta 8-10 csille vagyis cca. 1.5 tonna követ vagy meddőt kellett teljesítenem 300-500 méter távolságra. 1954 januárjától Z. Nejedlý Tmavý důl nevű bányában dolgoztam föld alatt és mintegy egy hónap múlva bányaomlás betemetett és munkahelyi sérülést szenvedtem. Ezután gépjárművel a Hradec Králové-i kórházba szállítottak kezelésre, mintegy három hónapig. Az az időszak volt a legnehezebb, I. osztályú munkával, és a gyógykezelés idejét is ide kell számítani. A baleset következtében a munkaképességem az egész életre lecsökkent, és amiatt más munkára osztottak be lágerekben és bányászati munkahelyeken Jachymov területén, ahol is különö-

¹⁷ Hajdú Péter: Wiener Wahl. Arcképek – tények – állapotok. In: Büky László (szerk.): Nyíri Antal 90 éves. JATE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 1997, 94–108. o.

¹⁸ Uo. 94. o.

sen nehéz körülmények között dolgoztam, radioaktív környezetben egészen 1955. május 12.-ig.”¹⁹

A rabmunkáról Arany rabtársa, Krausz Zoltán így emlékezett meg: „Bercit [tudniillik Arany Albert L.-t] szemüvege miatt nem sorolták be a bányába, hanem annál sokkal szörnyűbb helyre került az uránszurokérc válogatásához, automata gép osztályozta a radioaktív anyagot, a munkája az volt, ha felakadt a szurokérc, közbe kellett avatkoznia, így állandóan erős sugárzásnak volt kitéve.”²⁰

A per: koncepció

A Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség ellen folytatott per koncepciós per volt. A társadalomra, az államra ugyanis semmilyen reális veszélyt nem hozó, nem képviselő cselekményeket tudatosan óriási jelentőségűnek tüntették fel a büntetőperben, az ítéletben. Pedig az 1947. február 10-i párizsi békeszerződés és az 1948. február 25-i kommunista hatalomátvétel után nyilvánvaló volt, hogy Csehszlovákia államberendezkedése, biztonsága szilárd, sérthetetlen. Az 1949-ben kezdődő per aránytalan és méltatlan reakció volt az elítéltek 1945. évi és későbbi, az emberi és nemzeti jogok tisztelben tartásáért folytatott tevékenységére.

A per koncepciós jellegét tökéletesen kifejezi az ítélet már korábban idézett része, amely szerint a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség működése egy összeesküvés része volt „...a reakciónak az aknamunkáját u.i. külföldről irányították a nyugati imperialisták és a népi demokratikus államokbeli exponenseik...”

A szocialista országokban lefolytatott – a történelemből ismert – több más koncepciós perben is a felrótt bűnben vezérmotívumnak tüntették fel az imperialisták és kiszolgálóik aknamunkáját. A Népi Szövetség ellen folytatott per azonban elütött a többi koncepciós perektől abban, hogy egy etnikai kisebbség reprezentánsai ellen, valóságos jogvédő tevékenységük miatt folyt. Hiábavalónak bizonyult itt az ENSZ-közyűlésen 1948. december 10-én kihirdetett Emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 7. cikke, amely szerint „Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő min-

¹⁹ A Hajdú Péter által megküldött eredeti írat.

²⁰ Krausz Zoltán: Már váltalak... Egy kortárs önvallomása. In: Sándor Anna (szerk.): i. m. 14. o.

den megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben”.

A szabadulás és a rehabilitáció

Arany A. László 1955. május 12-én, a Csehszlovákia felszabadulásának tizedik évfordulójára hirdetett közkegyelem következtében nyerte vissza a szabadságát. Ezután, amint az a már korábban idézett életrajzából is kitűnik, megélhetése érdekében is munkát vállalt, emellett azonban tovább folytatta tudományos tevékenységét is. Kiszabadulása után még 12 évig élt: 1967. október 13-án, 58. életévében rákos betegségben halt meg Rozsnyón.²¹

Arany A. László rabsága idején több kísérlet történt a felmentése és a rehabilitálása érdekében, de mindegyik eredménytelen volt. A rehabilitálására már csak a halála után került sor: a Kassai Kerületi Bíróság a Magyar Népi Szövetség ügyében hozott büntetőítéletet hatályon kívül helyezte, és az elítélteket, köztük Arany Lászlót bírósági rehabilitációban részesítette. Mint Krausz Zoltán írta, „cselekményeink nem ütköztek államvédelmi törvénybe, ezért is részesültünk mindnyájan rehabilitációban 1990. szeptember 12-én a Kassai Kerületi Bíróság döntése alapján: dr. Arany A. László, Rostály Mihály, Hentz Zoltán, Varró István, Vízváry László mindnyájan halottak, a csoportból élnek még Mészáros Gyula, Lipcsey Gyula, Hajdú László és én Krausz Zoltán”.²²

Utószó

Simon Attila Arany Lászlóról mint emberről, személyiségéről, szép, hiteles képet tár elénk. Elmondja az olvasónak, hogy „...a vastag szemüveg mögött egy erős akaratú, életét a tudománynak áldozó és feltevő ember rejtőzik [...] már fiatalon a szlovák nyelvészet közvetlen élvonalába tudott emelkedni...” A börtön éveit után „...hosszú éveket fizikai munkaként dolgozott, halálos beteg, rokkant nyugdíjasként is visszatudott térni a tudományos életbe [...]

21 Tóth Károly – Végh László (szerk.): i. m. 37., 49. o. Aranyt a haláláig az otthonában a Vajner család gondozta.

22 Sándor Anna (szerk.): i. m. 15. o. A szerkesztő megjegyzése: „Szomorúan vettük a hírt, hogy ez év októberében Krausz Zoltán elhunyt.”

*Kortársai még egy tulajdonságát emelik ki vele kapcsolatban, mégpedig – már konokságnak tűnő – gerincességét.*²³

Arany Albert Lászlót Király Péter fivérem révén 1940-ben, egyetemi hallgató koromban ismertem meg; sokat tanultam tőle, idősebb barátomként tiszteltem. A képét ma is magam elé tudom idézni: nem magas, jó felépítésű, arányos termetű, mindig gondos, nevelőtánárhoz méltó öltözködését, sietős lépteit, amint a Kálvária úti lakása felé halad. 1945-ben, amikor a testvéreimmel az örökölt szülői házba Karcagra költöztünk, Pozsonyban elkészöntünk Arany Bercitől. Ő tudta, hogy neki ott hivatása van, és azt teljesíteni fogja. Amikor a börtönévei után először találkoztunk Pozsonyban, azt mondta: „*Ti odaát minket cserbenhagytatok.*” Később talán megenyhült...

Arany A. Lászlót 1945 után magyar ellenlábasai, ellenfelei irigységből, politikai indítékokból alaptalanul rágalmazva a szlovák hatalomnak akarták bünbakként odadobni, de – szlovák barátainak is hála – akkor sikertelenül. A Kassai Kerületi Bíróság 1990-ben hozott határozata után, amely semmissé nyilvánította a Magyar Népi Szövetség tagjai ellen hozott ítéletet, újra megismételhetjük, amit az 1946-ban folyt igazolási eljárásban megállapítottak, hogy tudniillik Arany A. Lászlónak „*nincs bűne*”. De azt is kijelenthetjük, hogy magyarként és emberként is számosak az érdemei.

²³ Uo. 49. o.

BEJCZI ALEXA

Az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek bizonyítékként történő felhasználhatósága a büntetőeljárásban

Az emberi méltósághoz való jog mint „általános személyiségi jog”, valamint a magánszféra tiszteletben tartásához és védelméhez való jog nemzetközi egyezményekben és nemzeti alkotmányunkban is nevesített alapjog, amely a szükségesség–arányosság alkotmányos tesztnek megfelelően bűnüldözési érdekből törvényben korlátozható. Ilyen korlátozást jelentenek a titkos információgyűjtésre és a titkos adatszerzésre vonatkozó törvényi felhatalmazások. Arra vonatkozóan azonban jelenleg nincs törvényi rendelkezés, hogy magán-személy (például feljelentő, sértett) bizonyítékszerzés vagy bizonyíték nyomozó hatóságnak szolgáltatása céljából miként korlátozhatja, sértheti mások ezen alkotmányos alapjogait. A bírói gyakorlat szerint azonban az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek az anyagi igazság megállapítása érdekében korlátozás nélkül felhasználhatók a büntetőeljárásban.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy az igazság kiderítése és a bűnös megbüntetése érdekében az állam adhat-e felhatalmazást a polgárainak jogkorlátozásra, és ha igen, miként, milyen mélységben. A személyiségi jogok, a magánszféra mint szubsztantív érték védelmét garantáló bizonyítási tilalokkal kapcsolatos jogalkotás hiányára és a joggyakorlat következtetlenségére kívánok rámutatni. Elméleti büntetőeljárás-jogászai szemmel kívánom megkönnnyíteni a gyakorlati jogászai munkát – értve ezen az önkényes jogértelmezés gyanújába keveredés lehetőségének kizárását – azzal, hogy felhívom a figyelmet arra: a jogalkotónak milyen ösvényt kellene kijelölnie ahhoz, hogy az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek bizonyítékként történő felhasználása a büntetőeljárásban megfeleljen a jogállami követelményeknek.

A bizonyítás célja a büntetőeljárásban

A bűncselekmény miatti felelősség megállapításának folyamatát szabályozó büntetőeljárási jog ugyanúgy az igazságot kutatja, mint ahogyan az igazságot

keressük a mindennapi életben is, mielőtt valakit elítélünk. Az igazság a büntetőeljárásban központi fogalom, bár magát a szót a büntetőeljárási törvényben csak összetételekben olvashatjuk. Jóllehet, az eljárásjog kerüli az igazság említését, az eljárás körülötte forog. Az eljárás célja, a büntetőjogi felelősség eldöntése, gondolkodásunkban elválaszthatatlanul kapcsolódik az igazsághoz.¹

Ernst Beling 1902-ben tett megállapítása szerint minden emberi gondolkodás végső soron harc a tévedés ellen, küzdelem az igazságért.² Hogy ebben a harcban milyen eszközök használhatók fel a büntetőeljárás során az igazság kiderítése érdekében, illetve fordítva, milyen eszközök nem használhatók fel, ez napjainkban is aktuális kérdése a büntetőeljárás-jog tudományának. Értékelhető-e, felhasználható-e a büntetőeljárásban a szabálytalanul vagy törvényi alap nélkül beszerzett bizonyíték? A kérdés eldöntése során két elv ütközik egymással: a formális igazságosság elve szerint nem engedhető meg a büntetőeljárás felhígulása, az államnak inkább el kell engednie a bűnelkövetőt, mint hogy eljárási szabálysértéssel ítélje el; az anyagi igazságosság elve szerint azonban minden bűnelkövetőt meg kell büntetni, a formális jog nem lehet ennek akadálya.³

A materiális igazság eszméjét (eszményét), az anyagi igazság perbeli megállapításának követelményét – az eltérő jogi hagyományokon, társadalmi tradíciókon felépülő dogmatikai rendszerek egyformán – az ítélkezés alappilléreinek tekintették. A materiális igazság tana a magyar jogi gondolkodásban is axiómaként érvényesült. A materiális igazság doktrínájának igazolásától azonban messze távolodtunk, mi több, kibontakozott a processzuális igazságosság modellje.⁴ *Bárd Károly* megalapozta annak elméleti igazolását is. Álláspontja szerint az anyagi igazság elérhetetlenségénél és eshetőlegességénél fogva nem lehet egy büntetőeljárási rendszer alakítója. Alternatívaként a processzuális igazság kínálkozik, amely a strasbourgi bíróság jogfejlesztő tevékenységét megalapozó, az Emberi jogok európai egyezménye alapján hódított teret, s amelynek mára – a hazai jogban is törésmentesen integrálható – kidolgozott eszközállománya van.⁵ Az Alkotmánybíróság ugyancsak a processzuális igazság javára döntötte el a kérdést. Határozataiban rámutatott,

1 Erdei Árpád: Mi az igazság? In: Erdei Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 9. o.

2 Ernst Beling: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. Breslau, 1903, S. 1.

3 Christian Jäger: Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess. Verlag C. H. Beck, München, 2003, S. 1.

4 Kadlót Erzsébet: A „vád igazsága”. In: Erdei Árpád (szerk.): i. m. 24., 30. o.

5 Bárd Károly: Igazság, igazságosság és tisztességes eljárás. Fundamentum, 2004/1., 44–50. o.

hogy az alkotmány az anyagi igazság elérését alanyi jogként nem garantálja, nem is garantálhatja, mivel nincsenek az annak szükségképpen elemét jelentő perbeli megismerhetőség korlátait megfelelő mértékben oldó korrekciós technikák, az alkotmányban szereplő vagy abból levezetett garanciák érvényesülését viszont követelménynek tekinti.⁶ A processzuális igazság a tisztességes eljárást állítja a középpontba, amely a pozitív jogban megfogalmazható és utólag ellenőrizhető garanciákon keresztül szolgálja a jogbiztonságot.

Úgy tűnik azonban, hogy a jogtudomány és az Alkotmánybíróság együttes ereje sem volt képes ledönteni a materiális igazság bálványát. A törvény (Be. 75. §) ma is a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázását írja elő, a funkciómegosztásnak tett azon kis engedménnyel, hogy a bíróság (indítvány hiányában) nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. A funkciómegosztás elve azonban a vádelvű, akkuzatórius büntetőeljárás rendszer sajátja, amely a formális igazság megállapítását célozza.

Alaki igazság vs. anyagi igazság – a büntetőeljárás, illetve bizonyítási rendszerek sajátosságai

Akkuzatórius, inkvizitórius, vegyes büntetőeljárás rendszer

A büntetőeljárás elvek többségéről az eljárásjog tudománya kimutatta, hogy mind az inkvizitórius, mind az akkuzatórius rendszerrel összefér anélkül, hogy annak alapvető karakterét megváltoztatná. A vád eljárásindító szerepe és az ebből következő funkciómegosztás azonban nem vihető át az inkvizitórius rendszerbe, ezért ezeket rendszeralakító elveknek kell tekintenünk. Az ilyen elvek alapján álló eljárás tehát akkuzatórius, másképpen vádelvű. Mint-hogy az akkuzatórius eljárás a vád és a védelem közötti jogvita eldöntésére irányul, itt a formális igazság keresése folyik. A bíróság a szemben álló felek eléje vitt vitájának eldöntéséhez szükséges mértéken túl nem keresi a tények igazságát. Az eljárás feladata a jogvita igazságának megállapítása. Hangsúlyozandó azonban, hogy a formális igazság nem hamisságot jelent, a jogvita igazságát az ilyen eljárásban is való tényekre alapítja a bíróság, amennyiben ténymegállapítást kell folytatnia. (Erre nincs szükség, ha a vád és a védelem között nincs vita, vagyis a terhelt a vádnak megfelelő bűnösségét elismeri.

⁶ Előszőr: 9/1992. (I. 30.) AB határozat.

Ekkor a bíróság nem megállapít, hanem tudomásul vesz.) Az angolszász jogrendszerek akkuzatórius büntetőeljárása az ősi változat legjellegzetesebb vonásait ma is őrzi, függetlenül attól, hogy az eljárási intézmények jelentősen átalakultak.

Az inkvizitórius eljárás rendszeralkotó elve az instrukciós elv, ami a hivatalból való eljárás elvét és a materiális igazság megállapításának kötelezettségét egyesíti. E szerint a bíróság feladata, hogy a bűncselekmény leghalványabb gyanúja esetén is „kitanítsa magát” az igazságról, mert bűnös nem maradhat büntetlen. A szigorú legalitás követelménye a bíróság ex officio eljárásával párosulva az akkuzatórius eljárás logikájának fordítottjára épült: jogvitáról szó sem lehetett, helyette az igazság keresése folyt. Ez az eljárás két szakaszra osztását igényelte, vagyis a pert meg kellett előznie a bűncselekmény elkövetésének és az elkövető személyének megállapítására irányuló nyomozásnak, amelyet magának a bíróságnak kellett lefolytatnia. Ez az inkvirensként eljáró bíró feladata volt, aki ez után a bíróság elé vitte az ügyet és ítélezett is. Az instrukciós elv tehát – a hivatalból folyó és a materiális igazság megállapítására hivatott eljárásban – funkcióegyesítést követelt. Az inkvizitórius eljárásban a materiális igazság megállapításának feltétlen kötelezettsége jegyében folyt a nyomozás és a per. Kutatták tehát a valóságot a maga teljes egészében, és a bizonyítás szabályai e cél szolgálatában álltak.

A XVIII. század közepe táján az európai kontinens gyakorlatilag egyeduralgó inkvizitórius rendszerét azonban súlyos csapások érték. A materiális igazság megállapítása egyik fő eszközének, a tortúrának az elvetésével megindult az egész rendszer felszámolása. A folyamat az 1808-ban megjelenő francia eljárási kódexszel megteremtette az európai vegyes rendszert. Ez – nevéhez méltón – az emberiség minden rendszert jelentő büntetőeljárási találmányainak (ami összesen kettő) vegyítésével a vádelvű és a nyomozóelvű eljárási mód előnyösnek talált vonásait egyesíti – mind a mai napig. A nyomozási szakaszban számos egykori inkvizitórius vonás ismerhető fel, míg a per szakaszát meghatározóan a vádelv uralja. A vegyes rendszer egyik őselv sem azonosítható.⁷

Kötött, szabad, illetve vegyes bizonyítási rendszer

A kötött (formális, törvényes) bizonyítási rendszerben a jogalkotó nemcsak kimerítően felsorolja a meggyőződés keltésére használható bizonyítási eszközö-

⁷ Erdei Árpád (szerk.): i. m. 13–16. o.

ket, hanem törvényesen meghatározza a bizonyítási erőt, amelyet a bíróság egy vagy több bizonyítéknak tulajdonítani köteles.⁸ A kötött bizonyítási rendszerben a bizonyítékok értékelését nem bízták a bíróra, hanem törvényben alapították meg, hogy mit szabad és mit kell bizonyítottnak venni. Ezzel szemben a szabad bizonyítás elve alapján a bíróság a felek által felhozott bizonyító eszközöket minden megszorítás nélkül értékeli, és meggyőződését az ítékezés alapjául szolgáló ténykörülmények tekintetében teljes szabadsággal alakítja ki.⁹ Az eme elveket ötvöző úgynevezett vegyes rendszernek sokféle alakja lehet. Lehetséges például, hogy a törvény a bizonyító eszközöket és használatuk módját tüzetesen és kötelező erővel meghatározza és csupán a törvény értelmében használható bizonyító eszközök mérlegelését bízza a bíró belátására. Lehetséges továbbá, hogy a törvény a bizonyítékok szabad mérlegelését veszi alapul, egyes irányokban azonban mégis megköti a bírói belátást.¹⁰

Ma már gyakorlatilag minden büntetőeljárás jog vegyesen tartalmaz a szabad bizonyítás elvéhez kapcsolódó és kötött elemeket, a gyakorlat pedig folyamatosan alakítja annak szabályait, hogy a bizonyítékokat miként lehet és kell beszerezni, illetve ezek miként használhatók fel. A jogi környezetre természetesen nemcsak a jogalkotó, hanem a jogalkalmazás is hatással van.¹¹ A büntetőeljárás kódexek különböző megfontolásokból a bizonyítási eszközökre és módszerekre szabályokat és tilalmakat tartalmaznak. E szabályok és tilalmak egyaránt elvetik a bizonyítási eszközök törvénytelen, az igazságra veszélyes és az emberi jogokat sértő beszerzési módját. Teszik ezt abból a felismerésből, hogy nem létezhet olyan politikai vagy társadalmi helyzet, amely igazolhatná az alapvető emberi jogok megsértését.¹²

Az anyagi igazság megállapításának korlátai a bizonyítási tilalmak

A jogállami büntetőeljárást a tisztességes eljárás garanciái és a szubsztantív értékek védelme jellemzi. A szubsztantív értékeket nem az legitimálja, hogy

8 Vámbéry Rusztem: A büntető perrendtartás tankönyve. Budapest, 1916, 129. o.

9 Angyal Pál: A Magyar Büntetőeljárásjog Tankönyve. Budapest, 1915, 324. o.

10 Balogh Jenő: Magyar bünvádi eljárási jog. Általános tanok. Budapest, 1901, 361. o.

11 Vadász Viktor: A szabad bizonyítás elve és a bizonyítékok felhasználásának törvényi tilalma. *Ügyészek Lapja*, 2009/4., 5. o.

12 Roman Herzogot idézi Nyíri Sándor: A bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmak az új büntetőeljárás törvényben. *Magyar Jog*, 2001/4., 204. o.

tiszteletük növeli a helyes ténymegállapítás esélyét. A jog valamely értéket (például magánszféra védelme) önmagáért oltalmaz a bizonyítási tilalmakkal. A bizonyítási eszközök vagy módszerek felhasználására vonatkozó tilalmak eljárási jogi szinten oldanak meg olyan konfliktusokat, amelyek az eljárás célja és egyéb jogviszonyok (alanyi jogosultságok) között keletkezhetnek.¹³

Azok a tilalmak, amelyek korlátozzák egyes bizonyítási eszközök igénybevételét, esetenként akadályozhatják a valóság megismerését. Ezt a veszélyt és hátrányt a törvény tudatosan vállalja, mert bármilyen érték is a valóság megismerése, néha vissza kell vonulnia más érdekek előtt. A büntetőeljárás feladata, hogy megállapítsa az igazságot, de ezt a feladatát nem teljesítheti bármi áron. Erről már az eljárási elvek és az eljárás formai előírásai is tanúskodnak, de különösen a bizonyítási eszközökre és módszerekre vonatkozó szabályok és tilalmak.¹⁴ A legalitás jogállami korlátja minden olyan bizonyítási tilalom, amely akkor sem vehető igénybe, ha az egyébként sikeres bizonyításhoz vezetne. A kriminálpolitikának mérlegelnie kell, hogy a bűnüldözés eredményessége érdekében meddig gyarapítható a represszió eszköztára. Gyakorlati kérdés, hogy mikor érünk el annak a határáig, ahonnan az eszköztár bővítése már nem szolgálja az eredeti célt, ellenkezőleg, a mindenáron való bűnüldözés súlyosabb hátrányokkal jár, mint a felderítetlenül (és büntetlenül) maradó jogesetek.¹⁵

A pozitív bizonyítási szabályokat a törvényhozó azért fogalmazza meg, mert úgy gondolja: megtartásuk rendszerint elvezet az igazság megállapításához. A negatív bizonyítási szabályokkal viszont „egy utat járhatatlannak nyilvánít, mert attól tart, hogy akik ezt az utat választják, túl gyakran fognak eltévedni”. A bizonyítási tilalmak ezzel szemben valami idegent visznek be kívülről a bizonyítási jogba.¹⁶ „*Mint amikor a tulajdonos az Alpokban egy hegycsúcsra vezető ösvényt azért zár le, mert nem óhajtja, hogy a hegymászók a zergéket zavarják.*”¹⁷ A törvényhozó egy járható utat zár le, egy olyan utat, amely biztonságosan elvezetne a célhoz, azért, mert úgy gondolja, ezen mégsem kellene járni. A bizonyítási tilalomnak tehát nincs köze a bizonyítá-

13 Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. KJK, Budapest, 1972, 117. o.

14 Uo. 138–139. o.

15 Bócz Endre – Finszter Géza: Kriminalisztika joghallgatóknak. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 230. o.

16 Bárd Károly: Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 227. o.

17 Ernst Beling: Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitserforschung im Strafprozess. Sonderausgabe MCMLXVIII. Reprografischer Nachdruck der 1. Auflage 1903. Strafrechtliche Abhandlungen, Heft 46, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, S. 4.

si eljárás alkalmasságához az igazság megállapítására, tiszteletben tartása vagy megsértése nincs összefüggésben a bizonyítékok bizonyító erejével.¹⁸

Az Európai emberi jogi egyezmény nem tartalmaz eligazítást a törvénysértően beszerzett bizonyítékok sorsáról, az Európai Emberi Jogi Bíróság a kérdés eldöntését a nemzeti törvényhozásra bízta.¹⁹ A bíróság előtt azonban nem elégséges a szabad bizonyítás elvét felhívni a szubsztantív értékeket kifejező normák megsértésével szerzett bizonyítékok felhasználása mellett. A bizonyítás szabadságának korlátot állít az egyezményben garantált jogok tiszteletének kötelezettsége, és a strasbourgi szervek hatásköre kiterjed annak megítélésére, hogy az eljárás – egészét tekintve – megfelelt-e a tisztességes eljárás követelményének. Ennek során pedig vizsgálják azt is, hogy a nemzeti jogalkalmazó nem élt-e vissza szabadságával, nem járt-e el önkényesen. És az önkényes jogalkalmazás egyik indikátora lehet az, hogy az eljáró hatóságok, bíróságok semmibe vették a nemzeti jog szabályait.²⁰ A strasbourgi bírák közül többen is sürgetik, hogy a bíróság határozottabban követelje meg az emberi jogok sérelmével szerzett bizonyítékok kizárását.²¹

Hangsúlyozandó, hogy az eljárás formai kötöttségét sohasem oldotta fel és szüntette meg a legális (formális) bizonyítási rendszer eltörlése. A szabad bizonyítási rendszer bevezetése sohasem tette a bizonyítást szabályozhatatlanná (és szabályozatlanná). Amit tett – az az volt, hogy felszabadította a bírót lelkiismeretét, és a meggyőződését tette az igazság kritériumává. A büntetőeljárásban az elvek, garanciák, formai előírások végigvonulnak az egész eljáráson és áthatják a bizonyítást. Törvényes és szabályszerű (megengedett) az a bizonyítás, amelyet az alapelvek sérelme nélkül folytatnak, törvénysértő és tilos az a bizonyítás, amelyet az alapelvek megsértésével folytatnak. A szabályszerű (megengedett) bizonyítás kérdése tulajdonképpen az egész eljárás szabályszerűségének a kérdése is. A bizonyítás szabályszerűsége része az egész eljárás szabályszerűségének.²²

A szakirodalom szerint a tilos bizonyítási módszerek közé sorolható minden a bizonyíték megszerzésére irányuló jogellenes módszer. Annak, hogy valamely módszer jogellenes, tehát tilos-e, leginkább két helyen kereshetjük a kritériumát: a büntetőjogban és az eljárási jogban. Ha a Btk. védi például a

18 Bárd Károly: i. m. 227. o.

19 „Ezért a Bíróság nem zárhatja ki elvi élel és általánosságban, hogy az ilyen bizonyítékokat felhasználják.” Schenk v. Switzerland 10862/84 (12/07/1988), A140.

20 Bárd Károly: i. m. 230. o.

21 Bárd Károly: A magánszférahoz való jog és a bűnüldözés határai. Magyar Jog, 2011/5., 272. o.

22 Király Tibor: i. m. 127–128. o.

magántitkot, az büntetőeljárás céljából is csak a Be. által megengedett módon fedhető fel. Eme állásponttal azonban nincs összhangban a hatályos Be., amely csak a nyomozó hatóság, az ügyész és a bíróság által jogellenesen beszerzett bizonyítékok felhasználását tiltja.²³ A Be. rendelkezéseiből következően az eljáró hatóság kötelessége az anyagi igazság megállapítása, e cél elérése érdekében minden olyan bizonyíték felhasználható a bíróság előtt, amelynek felhasználását a Be. kifejezetten nem tiltja. A Be. pedig nem tartalmaz olyan szabályt, hogy a magánszemély által jogellenesen megszerzett és/vagy a hatóság rendelkezésére bocsátott bizonyíték nem használható fel, és a gyakorlat szerint az megengedett. Kérdés, hogy jól van-e ez így, vagy jobb lenne, ha a törvény a harmadik személy által jogellenesen megszerzett és/vagy a hatóság rendelkezésére bocsátott bizonyítási eszközökből származó tényt sem vehetné figyelembe. Más szavakkal: a jogsértés jogsértő bizonyítása igazolható-e, vagy vannak értékek, amelyek elsőbbséget élveznek az anyagi igazság megállapításával szemben?

A büntetőeljárás elmélete és gyakorlata számára mindig nehéz kérdés: mi legyen a törvényellenesen beszerzett bizonyítékokkal? Felhasználhatja-e a nyomozó hatóság, ügyész, bíró, vagy nem használhatja fel, és mondjon le – talán éppen e lemondás által – az igazság megállapításáról? A kérdésre a legkézenfekvőbb válasz, hogy ne szerezzenek be bizonyítékokat jogellenes módon. Ennek biztosításában, az ilyen gyakorlat meggyökeresedésében a bíróságnak döntő szerepe van. Ha ugyanis a bíróság nem von be a mérlegelés körébe semmilyen jogellenesen beszerzett bizonyítékot – értelmetlenné válik a bizonyítékok jogellenes beszerzése.²⁴

Az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek büntetőeljárásban bizonyítékként történő felhasználására vonatkozó törvényi rendelkezések hazánkban teljesen kimunkálatlanok, a jogalkotó semmilyen konkrét eligazítást nem ad e téren a jogalkalmazónak arra, hogy egyáltalán jogellenesen beszerzett bizonyítékoknak tekintendők-e, illetve hogy felhasználhatók-e, és ha igen, milyen feltételek mellett és miként. A bíró számára garantált alkotmányosan is elfogadott rendszerképző jogértelmezésnek azonban megvannak a határai. Ez nem kerülhet szembe a jogbiztonság követelményével. A jogalkalmazói jogértelmezés ezért csak olyan működőképes jogszabályra épülhet,

²³ A hatályos magyar büntetőeljárás törvény 78. § (4) bekezdése szerint nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközökből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg.

²⁴ Király Tibor: i. m. 136. o.

amely világosan kijelöli az adott jogintézmény célját, alkalmazásának kereteit, szempontjait és rendjét, az alkalmazásával érintettek körét, azok jogait és kötelezettségeit és az intézménnyel összefüggésben igénybe vehető jogorvoslati rendet.²⁵

A bíró számára garantált rendszerképző jogértelmezés nem terjedhet odáig, hogy tetszése szerint, bárminemű törvényi előírás nélkül (így akár önkényesen) döntse el azt, hogy a magánszemély által az érintett hozzájárulása nélkül megszerzett vagy a nyomozó hatóság rendelkezésére bocsátott kép- és/vagy hangfelvétel a büntetőeljárásban bizonyítékként felhasználható-e, vagy sem. A felhasználhatóság kérdésében való következetes döntéshez a jogalkotónak tisztáznia kellene, hogy az ilyen felvételek nyomozó hatóság, ügyész, bíróság rendelkezésére bocsátása személyiségi jog-sértésnek minősül-e, és a belőle származó adat mikor minősül törvényes bizonyítéknak.

A hatályos jogszabályok szerint az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek magánszemély által történő készítése vagy felhasználása meggyőződés szerint – jogellenességet kizáró törvényi felhatalmazás hiányában – minden esetben jogellenes magatartás, amely az érintett képmáshoz fűződő személyiségi jogának megsértése esetén polgári jogi jogsértésnek, míg az érintett magánszféra tiszteletben tartásához fűződő jogának megsértése esetén bűncselekménynek is minősülhet.

A személyiségi jogok polgári jogi védelme

Az alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz. Az Alkotmánybíróság már a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatában kifejtette, hogy az emberi méltósághoz való jogot az úgynevezett „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti. Az alapvető jogok alkotmányban történő deklarálása azonban szimbolikus maradna, ha nem társulna ehhez működő, akár az állami kényszer útján is érvényt szerző védelmi mechanizmus. A védelem azzal válik teljessé, ha az állam kialakítja a jogok megsértése esetére a represszív és reparatív jog- és intézményrendszert.²⁶ Hazánkban a személyiségi jogok mind polgári jogi, mind büntetőjogi védelem alatt állnak, megsértésük polgári jogi, bizonyos esetekben pedig büntetőjogi szankciót von maga után.

²⁵ Előszőr: 47/2003. (X. 27.) AB határozat.

²⁶ Varga Zs. András: A személyiségi jogok védelme a Ptk. kodifikációja tükrében. *Ügyészek Lapja*, 5/2000., 9. o.

A Ptk. 75. § (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. E jogok a törvény védelme alatt állnak. A törvény miniszteri indokolása szerint fő szabály szerint a személyiségi jog fogalmkörébe tartozó bármely jog sérelmét okozó magatartás jogellenes. A jogellenességet azonban kizárhatja a sértett beleegyezése, jogszabály felhatalmazása, a jogos védelem vagy a szükséghelyzet.

A Ptk. 80. § (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogok megsértését jelenti a más képmásával vagy hangfelvételével kapcsolatos bármiféle visszaélés, a (2) bekezdés szerint képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozatalához – a nyilvános közszereplés kivételével – az érintett személy hozzájárulása szükséges. A miniszteri indokolás szerint a képmással és a hangfelvétellel való visszaélés nemcsak a (2) bekezdésbe ütköző módon, tehát az engedély nélküli nyilvánosságra hozatal útján valósulhat meg, de – egyebek mellett – a felvétel készítésével is, ha valaki az érintett engedélye nélkül, illetéktelenül hatol be a személyiségi érdekkörbe, így például ha rejtett kamerával, titkos lehallgatással készít felvételt²⁷. Visszaélésnek minősül az engedéllyel készült felvétel rendeltetésétől eltérő célú felhasználása, vagy adott esetben a nyilvánosságra hozatal módja is, ha például az ábrázolt személy azáltal nevetségessé válik. A képmás vagy hangfelvétel nyilvánosságra hozataláról kizárólag az ábrázolt, illetve a felvételen szereplő személy jogosult dönteni. A nyilvánosságra hozatal fogalmát e körben kiterjesztően kell értelmezni. A hozzájárulásban megnyilvánuló rendelkezési jogosultság önálló, a felvétel készítésétől független jog. Önmagában tehát a film, fotó vagy hangszalag stb. készítéséhez adott hozzájárulás nem jelenti egyben a felhasználás engedélyezését is. Ez alól azonban számos kivétel akad, amikor is a felvétel készítésére vonatkozó engedély a nyilvánosságra hozatalra is kiterjed. Annak megítélésében, hogy az adott esetben a fő szabály vagy a kivétel érvényesül-e, a felvételek készítés céljának, a társadalom életében kialakult gyakorlatnak, szokásoknak, valamint a készítő vagy készített és az ábrázolt személy között lévő kapcsolatnak van döntő jelentősége.

A hozzájárulás nincs alaki szabály betartásához kötve, az tehát akár ráutaló magatartással is kinyilvánítható. A felhasználáshoz adott engedély azonban – a Ptk. 207. § (2) bekezdéséből is következően – kiterjesztően nem értelmezhető. Ezért ha annak tartalmából más nem következik, olyan körben tekinthető megadottnak, amely a társadalmi szokásoknak, a készítő és az

²⁷ A BH 2008/266. szerint a hangfelvétel engedély nélküli elkészítése önmagában visszaélésnek minősül.

érintett közötti kapcsolatnak – a felvételkészítés céljára és az eset egyéb körülményeire tekintettel – megfelel.

A Ptk. 84. § (1) bekezdése szerint akit személyhez fűződő jogában megsértenek, az eset körülményeihez képest a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:

- a) követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását;
- b) követelheti a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől;
- c) követelheti, hogy a jogsértő nyilatkozzal vagy más megfelelő módon adjon elégtételt, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak;
- d) követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, továbbá a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától megfosztását;
- e) kártérítést követelhet a polgári jogi felelősség szabályai szerint.

A személyiségi jogok polgárjogi védelme a jogalkotást illetően az elmúlt huszonöt évben egyre nagyobb jelentőséget kapott, amelyet a Legfelsőbb Bíróság témában született iránymutató döntései is tükröznek. A bírói jogalkalmazás ma mégis kiszámíthatatlan. A Legfelsőbb Bíróság 1985-ös iránymutató eseti döntése (BH, 1985/57.) arról szól, hogy a hangfelvételnek bírósági vagy szabálysértési eljárásban bizonyítékként való előterjesztése felhasználásnak – nyilvánosságra hozatalnak – minősül, és a felhasználás tényének megállapítása szempontjából közömbös az, hogy a hangfelvétel készítése a személyiségi jogok megsértésével vagy ilyen jogsértés nélkül történt. A bíróság vagy más hatóság előtt folyó eljárásban az igazság érvényesülésének garantálása közérdek, és a bizonyítás ezt a célt szolgálja. Nem lehet ezért a hangfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, ha ez a hangfelvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik.

A Legfelsőbb Bíróság álláspontja 1997-ben (BH, 1997/53.) már az volt, hogy a bíróságnak az igazság kiderítését célzó kötelezettsége nem jelenti azt, hogy korlátozás nélkül, más jogszabályok rendelkezéseit figyelmen kívül hagyva, bármilyen bizonyítást elrendelhetne, illetve bármilyen bizonyítási eszközt felhasználhatna. A szabad bizonyítás elvét sem lehet ugyanis akként értelmezni, hogy a felek minden korlátozás nélkül, bármilyen eredetű és tartalmú eszközt felhasználhatnak az igényük érvényesítése érdekében. A jog-

eset szerint a felperes titokban, az alperes képviselőjének hozzájárulása nélkül rögzítette az állítása szerint a képviselővel folytatott beszélgetést. A bíróság álláspontja szerint ez a felvétel, még ha az tartalma szerint valóban bizonyítaná is a felperes állítását, a megszerzésének módja, illetőleg a képviselő kifejezett tilalma miatt, bizonyítékként nem értékelhető a perben.

Az 1997/53. számú BH. megítélésem szerint, tekinthető a 2000. január 1-jei Pp.-módosítás előzményének is. A Pp.-módosítás értelmében a polgári perrendtartás célja változott meg. Célja már nem az, hogy a polgári jogviták eldöntését az igazság alapján garantálja, hanem a polgári jogviták pártatlan elbírálásának garantálása a kérelemhez kötöttség elve alapján. A polgári bíróságnak már nem feladata az igazság kiderítésére törekedni, de feladata valamennyi jogszabályi rendelkezés, köztük a személyiségi jogokat védő jogszabályok érvényre juttatása.

Ezzel szemben a Pécsi Ítéltábla egy 2009-es döntésében (BDT 2009/2126) – amelyet a Legfelsőbb Bíróság Pfv.IV.20.496/2010/9. számú ítéletével hatályában fenntartott – visszatért a Legfelsőbb Bíróság 1985-ös álláspontjához, miszerint az igazság kiderítése közérdek, amely elsőbbséget élvez a személyiségi jogokhoz képest. A döntés szerint nem hivatkozhat sikerrel alanyjog-sértésre – hangfelvételével való visszaélésre – a fél, ha e jogérvényesítéssel valótlán, hamis tényállítást akarja leplezni, és az igazságot tartalmazó nyilatkozatának a felhasználását kívánja személyiségjog-védelem tárgyává tenni. A jóhiszeműség és a tisztesség követelményeibe, valamint a joggal való visszaélés tilalmába ütközik és illetéktelen előnyök szerzésére irányul az a személyhez fűződő jogvédelmi igény, amelyet a fél a jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő cél érdekében érvényesített. A jogosulatlanul rögzített hangfelvétel, anélkül hogy az személyhez fűződő jogot sértene, perbeli bizonyítékként felhasználható, különösen, ha ezzel a bizonyítási eszközzel állapítható meg a való tényállás, és teljesíthető az igazság kiderítése és érvényesítése. Az eseti döntés indokolása szerint a hangfelvételek a felperes hozzájárulása nélkül készültek, azonban a Ptk. 80. §-ának (2) és (3) bekezdései alapján az alperes méltányolható magánérdeke jogszerűvé tette az eljárást. Az alperesnek méltányolható magánérdeke fűződött a hangfelvétel készítéséhez és annak nyilvánosságra hozatalához, ezért egyik cselekmény sem minősül visszaélésszerűnek. Az ítéltábla álláspontja szerint csak az a jog részesülhet törvényes védelemben, amelynek gyakorlása nem ütközik a Ptk. 5. §-ának a joggal való visszaélést tiltó rendelkezésébe. Tárgybeli perben a felperes személyhez fűződő jogait tilalmazott módon gyakorolta, amikor a jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra, az alperessel szemben illetéktelen előny szerzésére érvényesítette. Az ítéltábla kifejtette, hogy a bíró-

sági eljárásban az igazság érvényesülésének garantálása közérdek, és a bizonyítás ezt a célt szolgálja. Nem lehet ezért a hangfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, ha a felvétel a felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történt. Nem hivatkozhat alanyijog-sértésre a fél, ha azzal egy hamis tényállást kíván érvényre juttatni. A felperes személyhez fűződő jogának érvényesítése átment jogsértésbe, amelyet a polgári törvénykönyv alapelvi szinten tilt.

Látható, hogy ugyanabban a kérdésben két teljesen ellentétes álláspontra helyezkedett a bíróság. A magam részéről a Legfelsőbb Bíróság 1997-es álláspontjával értek egyet, ugyanis az ítéletábla 2009-es döntése lényegében a személyiségi jogi védelemre jogosultak körét szűkíti le, miszerint csak az jogosult rá, aki az eljáró bíró szerint „megérdemli”. Mivel nincs olyan törvényi felhatalmazás, hogy magánszemély másik magánszemély személyiségi jogát korlátozhatná abból a célból, hogy jogvita eldöntéséhez bizonyítékot szerezzen, megítélésem szerint az ítéletábla jogértelmezése ellentétben áll az alkotmány 8. § (2) bekezdésével, amelynek értelmében alapvető jogot korlátozni csak törvényi felhatalmazás alapján lehet. Az alkotmány 54. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, valamint a Ptk. 75. § (1) bekezdése szerint a személyhez fűződő jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. Az ítéletábla azon álláspontja, hogy e törvényhelyek figyelmen kívül hagyhatók az anyagi igazság kiderítése érdekében, véleményem szerint hibás. Különösen annak fényében, hogy az anyagi igazság elérését az alkotmány alanyi jogként senkinek sem garantálja, míg a személyiségi jogok védelmét az állam elsőrendű kötelezettségei között említi. A személyiségi jogai megsértését csak az köteles tűrni, akivel szembeni ilyen jogsértésre törvény felhatalmazást adott. Ilyen felhatalmazás híján a személyiségi jog megsértése jogellenes. A méltányolható magánérdek vagy akár közérdek nem teszi jogszerűvé a jogsértést, pusztán a cél nem szentesítheti az eszközt. Jogállamban a jog uralmának alapelve azt követeli meg, hogy mindenki a törvényi előírásoknak megfelelően járjon el. Jogállamban jogsértésre nem lehet jogsértéssel reagálni.

Az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek eljáró hatóságok részére történő rendelkezésre bocsátása álláspontom szerint sérti az érintett személy személyiségi jogait²⁸, ezért aki egy büntetőeljárásban a terhelt

²⁸ Erre az álláspontra helyezkedett Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos is az 1867/A/2005. számú állásfoglalásában, amelyben kimondta, hogy jogszerűtlen az érintett hozzájárulása nélkül felvétel készítése, ami személyhez fűződő jogokat sérthet, amely jogsérelem miatt kártérítés kérhető a polgári jog szabályai szerint.

bűnösségének²⁹ igazolására ilyen felvételt csatol bizonyítékként, jogellenesen (a Ptk.-ba ütköző módon) jár el. Ha pedig a polgári bíróság megállapítja a személyiségi jog-sértést, kötelezheti a felvétel készítőjét annak megsemmisítésére is, ami pedig jelentős kihatással lehet a büntetőeljárásra, adott esetben kizárhatja a felvétellel bizonyítandó bűncselekmény bizonyíthatóságát.

A kérdés pusztán az, hogy az effajta személyiségi jog-sértés bocsánatos bűn-e, és ha igen, mely esetekben az, mikor tekinthet el a bíróság a felvétel megsemmisítésére kötelezéstől. Ha az érintett személy (terhelt) a sérelmére elkövetett személyiségi jog-sértésről tudomást szerez és polgári jogi pert indít a felvételt a nyomozó hatóság, ügyészség, bíróság rendelkezésére bocsátó személy ellen, kérve a bíróságtól a jogsértés megállapítását és a felvétel megsemmisítését, a bíróság mi alapján dönti el, hogy helyt ad-e a keresetnek? Mérlegelhet-e a bíróság a személyiségi jog-sértés súlya és a bizonyítandó bűncselekmény által okozott jogsérelem súlya közötti arány szerint? Más szavakkal, a cél (az igazság kiderítése) szentesítheti-e az eszközt (jogellenesen beszerzett bizonyítékot)? Ha igen, mikor és milyen feltételekkel? Például kizárólag súlyos bűncselekmények esetén és ha a bűnösséget alátámasztó más bizonyíték beszerzése kilátástalan, vagy bármikor? Ha nem – mivel az alapjog-korlátozásra törvényes felhatalmazása nem volt a készítőnek – és a polgári bíróság a felperesi keresetnek helyt adva az alperest a felvétel megsemmisítésére kötelezi, az általa a büntetőeljárásban csatolt felvételt meg kell semmisíteni? Ezekre a kérdésekre a jogalkotónak választ kellene adnia, mert a jelenlegi helyzetben a jogalkalmazó döntése kiszámíthatatlan, ami sérti a jogbiztonság elvét, aminek okán a jelenlegi állapot alkotmányellenes.

A magánszféra büntetőjogi védelme

A magánszféra védelméhez és tiszteletben tartásához való jog alkotmányos alapjog. Az alkotmány 59. § (1) bekezdése szerint a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetlenségéhez, valamint a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jog. A titkos eszközök alkalmazása alapvetően korlátozza a magán- és családi élet, a magánlakás és levelezés tiszteletben tartásához és ehhez szorosan kapcsolódva, az információs önrendelkezéshez, az információáramlás szabadságához és a

²⁹ Persze a vádlott is csatolhat ártatlansága bizonyítására mások személyiségi jogait sértő felvételt, de ilyen tárgyú bírósági döntéssel nem találkoztam.

személyes adatok védelméhez való jogot. A hatékony alapjogvédelmet biztosítandó hazánkban 1999. március 1-jétől bűncselekmény a magántitok jogosulatlan megismerése (Btk. 178/A §) és a jogosulatlan titkos információgyűjtés (Btk. 227/A §).

A Btk. 178/A § (1) bekezdése szerint aki magántitok jogosulatlan megismerése céljából

- a) *másnak* a lakását, egyéb helyiségét vagy az ezekhez tartozó bekerített helyet titokban átkutatja,
- b) *másnak* a lakásában, egyéb helyiségében vagy az ezekhez tartozó bekerített helyen történeteket technikai eszköz alkalmazásával megfigyeli, illetőleg rögzíti,
- c) *másnak* közlést tartalmazó zárt küldeményét felbontja vagy megszerzi, és annak tartalmát technikai eszközzel rögzíti,
- d) *hírközlő* berendezés útján, illetőleg számítástechnikai rendszeren *másnak* továbbított közleményt, adatot kifürkész, és az észlelteket technikai eszközzel rögzíti,

büntettet követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A (2) bekezdés szerint az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki az (1) bekezdésben meghatározott módon megismert magántitkot továbbít vagy felhasznál.

A (3) bekezdés szerint a büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekményt

- a) hivatalos eljárás színlelésével,
- b) üzletszerűen,
- c) bűnszövetségben,
- d) jelentős érdeksérelmet okozva követik el.

A miniszteri indokolás szerint a bűncselekmény jogi tárgya más személy magántitkának titokban maradásához fűződő személyiségi joga. A bűncselekmény elkövetési tárgya a magántitok. A bűncselekmény megvalósulásának feltétele, hogy a magántitok megismerése jogosulatlan legyen. Ez akkor következik be, ha magánszemélyek olyan titkos eszközöket használnak, amelyeket csak a külön törvényekben meghatározott hatóságok, az ott meghatározott célból, engedély alapján alkalmazhatnak. A bűncselekmény alanya bárki lehet. Abban az esetben azonban, ha az elkövető hivatalos személy, akkor a Btk. 227/A §-a szerinti jogosulatlan titkos információgyűjtés büntette valósul meg.

A Btk. 227/A § (1) bekezdése szerint az a hivatalos személy, aki bíró vagy az igazságügyért felelős miniszter engedélyéhez kötött titkos információgyűjtést, illetőleg a büntetőeljárás során bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzést engedély nélkül végez, vagy az engedély kereteit túllépi, büntetett követ el, és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. A (2) bekezdés szerint az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki bíró vagy az igazságügyért felelős miniszter engedélyéhez kötött titkos információgyűjtést, illetőleg a büntetőeljárás során bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzést elrendel vagy engedélyez, anélkül hogy erre jogosult lenne. A (3) bekezdés szerint a büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény jelentős érdeksérelmet okoz.

A miniszteri indokolás szerint a titkos információgyűjtés az ember egyéni jogaiba történő erőteljes beavatkozás. Titkos információgyűjtést kizárólag a külön törvényben meghatározott szervezetek végezhetnek, felderítési és bűnüldözési célból, amelyhez többnyire bírói, illetve igazságügyminiszteri engedélyre van szükség. A magánszféra tiszteletben tartásához való jog tehát bűnüldözési, igazságszolgáltatási érdekből jogszerűen korlátozható. Ehhez azonban konkrét törvényi felhatalmazás szükséges az alkotmány 8. § (2) bekezdése értelmében. Ilyen törvényi felhatalmazást találunk az Rtv.-ben, az Nbtv.-ben, a Navtv.-ben, az Ütv.-ben és a Be.-ben. Egyetlen törvény sem tartalmaz azonban olyan rendelkezést, amely magánszemélyt felhatalmazna ilyesfajta jogkorlátozásra bizonyítékszerzés céljából. Ebből álláspontom szerint az következik, hogy aki ennek ellenére ilyen magatartást tanúsít, alapjogsértést, meghatározott esetekben pedig bűncselekményt követ el a terhelt sérelmére, így egyrészt nem mentesülhet a hátrányos jogkövetkezmények alól, másrészt az alapjogvédelmi intézményrendszer nem töltene be funkcióját, másrészt az ilyen alapjogsértések megelőzése céljából indokolt lehet a beszerzett adat törvényes bizonyítékok közül történő kizárása is, mint ahogyan a jogosulatlan titkos információgyűjtéssel, illetve adatszerzéssel beszerzett adat felhasználása is kizárt. Megjegyzendő azonban, hogy a nevezett bűncselekményekkel kapcsolatos joggyakorlat – ha létezik egyáltalán – minimális lehet.³⁰

³⁰ A Zala Megyei Bíróságon jogosulatlan titkos információgyűjtés és a Zalaegerszegi Városi Bíróságon magántitkos jogosulatlan megismerése miatt az elmúlt tíz évben tudomásom szerint senki ellen nem folyt büntetőeljárás.

Az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek mint jogellenesen megszerzett vagy a hatóság rendelkezésére bocsátott bizonyítékok felhasználása

Álláspontom szerint a terhelt alkotmányos jogait is csak jogszerűen lehet korlátozni. A magánszemély által törvényi felhatalmazás nélkül elkövetett alapjog-korlátozás elfogadása és ezzel hallgatólagos támogatása bűnüldözési érdekből nem egyeztethető össze az államnak az alkotmány 8. § (1) bekezdésében rögzített alapjogvédelmi kötelezettségével. A jogvédelmi rendszer teljessége – amely nálunk alkotmányos követelmény – csak akkor érhető el, ha a jogok tiszteletben tartása magánszemélyek között is garantált.

A bizonyítási tilalmak tanát illetően a jogtudományban hiányoznak a megoldási javaslatok, ötletek, biztos elméleti alapok a kérdés rendezésére. Éppen ezért alakult ki egy dogmatikai űr, amelyet az ítélkezési gyakorlat a jogirodalomra tekintet nélkül eseti döntések útján próbál kitölteni.³¹ Ugyanakkor már *William Blackstone* felhívta a figyelmet arra a XVIII. századra kialakult elvre, miszerint „*A precedenseket követni kell, hacsak nem nyilvánvalóan ésszerűtlenek vagy igazságtalanok*”³². A magánszemély által az érintett hozzájárulása nélkül készített kép- és hangfelvételek kapcsán az érintett személyiségi jogai megsértésének elvitatását (BDT, 2009/2126.) helytelennek (ésszerűtlennek és igazságtalannak) látom. Nem tartom helyesnek a joggal való visszaélés tilalmára, illetve a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményére hivatkozással alapjog-korlátozást igazolni. A személyiségi joggal való visszaélés azért nem értelmezhető, mert alapjognak csak alkotmányos korlátai lehetnek, alkotmányos joggal való visszaélés pedig csak más alapjogába ütköző gyakorlatot jelenthet.³³ Meggyőződésem szerint, ha valaki a neki címzett kommunikációt (képet és/vagy hangot) titokban vagy az érintett tiltakozása ellenére rögzíti, és azt bizonyítékként csatolja egy büntetőeljárásban, alapjogsértést és egyben polgári jogi jogsértést követ el, megsérti az érintett képmás védelméhez fűződő személyiségi jogát. Amennyiben pedig valaki más magánszféráját megsértve a nem neki címzett kommunikációt (képet és/vagy hangot) rögzíti titokban, bűncselekményt követ el.

³¹ Christian Jäger: i. m. 2. o.

³² William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*. I. 70.
<http://www.lonang.com/exlibris/blackstone/>

³³ Vö.: Fleck Zoltán: Egy indítvány szándékai. *Fundamentum*, 2006/3., 99. o.

A kérdés kizárólag az, hogy ennek ellenére felhasználható-e a felvétel bizonyítékként. A hatályos Be. szerint ez nem kizárt. Az egyes jogalkalmazók szabad belátásuk szerint döntenek el, hogy felhasználhatónak minősítik, vagy nem. A magyar Legfelsőbb Bíróság EBH 2000/296. számú eseti döntése szerint a rejtett kamerával készített videofelvétel a büntetőeljárásban bizonyítási eszközként, illetve bizonyítékként minden esetben felhasználható, polgári perben dönthető el, hogy a felvétel sérti-e valakinek a személyhez fűződő jogait. A Legfelsőbb Bíróság döntésében elutasította a Legfőbb Ügyészség azon indítványát, hogy a bizonyítási eszközök köréből rekkesse ki a felvételt azzal az indokkal, hogy az irányadó jogszabályok többszörös sérelmével került sor a felvétel készítésére, ezért nem tekinthető törvényesen szerzett bizonyítéknak. A Legfelsőbb Bíróság nem értett egyet az ügyészi érvekkel, megítélése szerint az eljáró bíróság a bizonyítási eszköz és a bizonyíték felhasználása tekintetében szabadon dönt, döntésében csupán a konkrét tényállás szerinti relevancia szempontjait köteles figyelembe venni. A bizonyítási eszközök kiválasztása nem lehet öncélú és nem akadályozhatja az igazság megvalósítását. A rejtett kamerával készített kép- és hangfelvétel a szabad bizonyítás elve alapján a büntetőeljárásban felhasználható. A bíróságnak kell eldöntenie azt, hogy a felvétel szükséges-e a tényállás megállapításához, vagy nem.

Ezen iránymutató legfelsőbb bírósági döntés azonban arra ösztönöz, hogy az állampolgárok bátran sértsék meg mások személyiségi jogait, hiszen az ördög nem alszik, az a biztos, ha mindenről felvételt készítünk. Az a tény, hogy az ilyen magatartás következtében az érintett személy alkotmányos jogai sérülnek, a joggyakorlat szerint irreleváns. Azt gondolom, könnyen belátható, hogy a mai technikai lehetőségek mellett a jogalkotó már nem várhat sokáig a szabályozással. A tiszta képletek megteremtéséhez törvényben kellene szabályozni, hogy ki és milyen célból készíthet kép- vagy hangfelvételt másról, és azt miként használhatja fel. A felhasználhatóság feltételeit az önkényes jogalkalmazás kizárása érdekében a büntetőeljárási törvénynek szabályoznia kellene. Már a 9/1992. (I. 30.) AB határozat hangsúlyozta, hogy az anyagi igazságosság érvényesülésének jogállami követelménye csak a jogbiztonságot szolgáló – elsősorban eljárási – garanciák, jogintézmények keretein belül maradva valósulhat meg³⁴. A további határozatok részletesen kibontották azt is, hogy a jogállam értékrendjének meghatározó pillére a jogállami garanciák tényleges érvényre jutása a jogintézmények működése során. Ellenkező esetben sérül a jogbiztonság, a jogszabályok következményeinek kiszámíthatósága, és esetlegessé válik az alapvető alkotmányos jogok érvényre jutása. „A jog-

³⁴ ABH, 1992, 59, 64–65.

állami garanciák mellőzésére ezért sem célszerűségi, sem igazságossági szempontok nem adnak alapot³⁵. A jogállamiság, valamint az alkotmányos büntetőjog követelményei megkívánják, hogy az állam a büntetőhatalmát olyan szabályok szerint gyakorolja, amelyek egyensúlyt teremtenek az egyéneket az állammal szemben védő garanciális rendelkezések, ezen belül elsősorban a büntetőeljárás alá vont személy alkotmányos jogainak védelme és a büntető igazságszolgáltatás megfelelő működésével kapcsolatos társadalmi elvárások között.³⁶ Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a jogalkotónak eme alkotmányi kereteken belül kell megtalálnia azokat az eljárási megoldásokat, amelyek a bűnüldözés sikertelensége állami kockázatának csökkentését szolgálják³⁷.

A szabályozás kialakításában két megoldást is elfogadhatónak látok. Az egyik, miszerint valamennyi jogellenesen beszerzett bizonyítékot ki kell rekeszteni a bizonyítási eljárásból, akár a nyomozó hatóság, az ügyészség vagy a bíróság, akár magánszemély szerzi be jogellenesen. Követhetőnek tartom azonban a német megoldást³⁸ is, az úgynevezett három személyiségkör elméletét (*Dreistufentheorie*, *Sphärentheorie*). Az elmélet szerint a német alkotmány 2. cikkének értelmezése során az ember személyiségének három területe, szférája különböztethető meg: a személyiség szociális területe (például üzleti megbeszélés), egyszerű privát szféra (például magánjellegű beszélgetés séta közben), intimszféra (például intim hálósobai házaselet). Az első szférába tartozó szociális életvitel nem élvezi a hivatkozott alkotmányi rendelkezés külön védelmét. Az egyszerű privát szféra esetében az arányosság követelménye alapján mérlegeléssel kell eldöntenie a bíróságnak, hogy a bűnüldözéshez fűződő érdek vagy a privát szféra védelme iránti igény erősebb-e. Az intim szféra pedig a privát életvitel érinthetetlen lényegét testesíti meg, amelybe a közhatalom semmilyen esetben sem hatolhat be. Itt nincsen helye mérlegelésnek sem.³⁹ A német bírói gyakorlatot az a törekvés jellemzi, hogy egyensúlyt teremtsen az állam büntetőhatalmi igénye és a polgár szabadságjogai között.⁴⁰

Jelen dolgozatnak nem célja a vázolt jogelméleti és jogalkalmazási probléma megoldása, de reménykedem abban, hogy tanulmányommal olyan szakmai vitát indítok, amely végső soron a kérdés törvényi szintű szabályozásához vezet minél hamarabb.

35 Összefoglalóan: Abh1. ABH, 2003, 525, 534.

36 42/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH, 2005, 504, 518.

37 Részletesen: Abh2. ABH 2004, 241, 255.; 2/2007. (I. 24.) AB határozat.

38 A német alkotmánybíróság 1973-as döntése. Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts 34, S. 238
39 Werner Beulke: Strafprozeßrecht. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2002, S. 247.

40 Részletesen Tatár László: Bizonyítékértékelési tilalmak a német bíróságok gyakorlatában. In: Korinek László – Köhalmi László – Herke Csongor (szerk.): Emlékkönyv Ferencz Zoltán egyetemi adjunktus halálának 20. évfordulójára. PTE ÁJK, Pécs, 2004, 257–273. o.

HORVÁTH GÉZÁNÉ

Precizitás és pontosság az igazságügyi analízisben a véralkohol-koncentráció meghatározásánál

Az igazságügyi szakértői és kutatóintézetek véralkohol-vizsgálatot végző laboratóriumaiban az MSZ EN ISO/IEC 17025:2005¹ számú szabvány követelményeinek megfelelően, a Nemzeti Akkreditáló Testület által 2009-ben akkreditált vizsgálati eljárás szerint végezzük a véralkoholkoncentráció-meghatározást. A mérési eredmények igazságügyi eljárásban való felhasználása szempontjából kitüntetett jelentőségű a vizsgálati eredményt jellemző precizitás és pontosság, és a hozzájuk kapcsolódó mérési bizonytalanság nagysága. Az eredmények megfelelőségének egyik garanciális eleme az analízis során a mérés minőségének ellenőrzése. Milyen követelményeket támasztunk az igazságügyi analízis elé? A szakirodalomban közölt általános, valamint a véralkoholmérés minőségének ellenőrzésére fellelhető speciális követelményeket elemeztük és alkalmaztuk a véralkohol-koncentráció gázkromatográfiás meghatározására vonatkozó laboratóriumi eljárásban. Az etanol koncentrációjának gázkromatográfiás meghatározását elsősorban az alkoholos befolyásoltság mértékének megállapítása céljából, élő személytől vett vér- és vizeletmintából, továbbá holttestből biztosított vér- és vizeletmintából és egyéb testfolyadékokból végezzük. A vizsgálati eredményt általában közvetlenül az orvos szakértő használja fel a befolyásoltság orvos szakértői véleményezésekor.

Szakértő az igazságügyi eljárásban

Szakértőt kell alkalmazni, ha a bizonyítandó tény megállapításához vagy megítéléséhez különleges, azaz a jogi szakértelemtől eltérő szakértelem szükséges. A hatóságok elsősorban igazságügyi szakértőt, szakértői intézeteket rendelnek ki. A szakértők működésére nemcsak az eljárásjogi, hanem külön törvény, a 2005. évi XLVII. törvény és végrehajtási rendeletek is vonatkoznak. Az eljárásjogi szabályok szerint a szakértői vélemény egy bizonyítási eszköz, amely vitatható, a kontradiktórus eljárás keretében támadható. Az igazságügyi célból

¹ Vizsgáló- és kalibrálólaboratóriumok felkészültségének általános követelményei. MSZ EN ISO/IEC 17025:2005 szabvány

– azaz szakértői kirendelésre elvégzett kémiai analízisre vonatkoztatva – az analitikai vizsgálati eredmény és az abból levont következtetés a bizonyítás eszköze. Ebből következően az igazságügyi célú analízis során egyrésről a speciális analitikai szakmai szabályok, másrésről pedig a büntetőeljárásnak a bizonyítási eszközök törvényességére vonatkozó szabályai szerint kell eljárni.²

A hatóság (bíróság) a szakvélemény megállapításait „szabadon értékeli”, mint minden más bizonyítékot, éppen ezért amennyiben a vélemény helyességét illetően kétely merül fel, más szakértő is kirendelhető. Ebben az esetben ismételt analízisre kerülhet sor. A bíróság (hatóság) a beszerzett két „elmentés” szakvélemény között szabad mérlegelése alapján választ.

A Be. 108. § (1) bekezdése a szakvélemény előterjesztését szabályozza. E szerint a szakértői vélemény tartalmazza

- a vizsgálat tárgyára, a vizsgálati eljárásokra és eszközökre, és a vizsgálat tárgyában bekövetkezett változásokra vonatkozó adatokat (lelet),
- a vizsgálat módszerének a rövid ismertetését,
- a szakmai ténymegállapítást,
- a szakmai következtetéseket.

Az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet szabályozza

- a szakértő eljárását,
- a tárgy vizsgálatát,
- a szakvéleménnyel kapcsolatos előírásokat,
- az alkohol, kábítószer, pszichotróp anyag és más bódulateltő szer okozta befolyásoltság vizsgálatát,
- a módszertani levelek készítésének körülményeit.

Az alkohol okozta befolyásoltság vizsgálatáról előírja, hogy a vér- és vizeletminta alkoholtartalmának laboratóriumi vizsgálati eredményére figyelemmel kell megállapítani, hogy a vizsgált személy mely időpontban fogyasztott alkoholt, egy adott időpontban befolyásolt állapotban volt-e.

Véralkohol-analízisre kizárólagosan feljogosított intézetek a 282/2007. (X. 26). számú kormányrendelet értelmében

- az Igazságügyi Szakértői és Kutatóintézetek,
- a Bünyügyi Szakértői és Kutatóintézet,
- az egyetemi intézetek.

² Horváth Gyöngyi – Kutacs Mária – Soós László – Vajdovits Éva: Igazságügyi Szakértői Kézikönyv. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2006, 167–188. o.

Mint látjuk, a szakértő működése, a szakértői vizsgálat végzése, az intézményi rendszer és az egyes szakterületekre vonatkozó lényegi követelmények törvényi és rendeleti úton szabályozottak. A szakértői vizsgálatok végzésére vonatkozó általános és szakmaspecifikus szabályok megfogalmazására a szabványosításról, a mérésügyről szóló törvényben, szabványokban az adott szakterületeken létrejött kamarai, nemzeti, nemzetközi szervezetek és bizottságok által készített és jóváhagyott ajánlásokban, körlevelekben került sor. Ahhoz, hogy a határokon átívelő jogharmonizáció megvalósulhasson, különösen a szakértői tevékenységben, nem kerülhető el a nemzetközi gyakorlat figyelembevétele és a laboratórium mérési képességének a nemzetközi körméréseken való megmértetése.

A bizonyítás

A bizonyítás olyan eljárási cselekmények sorozata, amely a bizonyítékok összegyűjtésére, rögzítésére, vizsgálatára, értékelésére és a tényállás hitelt érdemlő megállapítására irányul.

A bizonyítási erő a bizonyítéknak az a tulajdonsága, amely alkalmassá teszi arra, hogy az eljáró hatóság véleményét befolyásolja, meggyőződését alakítsa.

A Be. 78. § szerint a bizonyítékok értékelése a jogalkalmazó, a bíró, az ügyész és bizonyos mértékig a nyomozó feladata.

A bizonyítékok érdemi értékelése során a büntetőjog egyik alapelve az *in dubio pro reo*, amelynek értelmében a kétséges tényeket a vádlott javára kell értékelni. A bizonyítékok értékelését a jogalkalmazóra bízva az eljárásjog, így a kétséges tények, bizonytalanságok értékelése is a jogalkalmazó feladata, ebből az következik, hogy *nem* a tényállás megállapításához bevont természettudományos vizsgálatot végző szakértőnek kell ezt az elvet érvényesítenie. A szakértő feladata a vizsgálati eredmények tárgyilagos közlése.³ Az eredményhez társuló „bizonytalanság” értékelése a jogalkalmazó kompetenciája. E törvényi előírás szellemében nem válhat a szakértő egy adott tényállást eldöntő bíróvá, feladata e helyett a jogalkalmazó megfelelő informálása még a különleges szakértelmet igénylő vizsgálatok esetében is.

Bócz Endre a szakértői bizonyításról írja: „A kirendelő hatóság kategorikus választ igényelne, de a szakértő (különösen a természettudományos terü-

³ Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika I–II. BM Kiadó, Budapest, 2004, 41–42. o.

leteken működő szakértő) véleménye nem teljes indukcióból eredő tudományos felismerésekre épül. Így hát egy komoly szakértő véleménye – mivel mindig és szükségszerűen tartalmaz matematikai értelemben számszerűen is kimutatható bizonytalanságot – soha nem kategorikus; a bizonytalanságot verbálisan vagy számszerűen is érzékeltetik.”⁴

Wilson Wall részletesen foglalkozik a szakvéleményben közölt „tények”, analitikai eredmények interpretálásának, értelmezésének szabályaival. Hangsúlyozza, hogy bármilyen mérési eredményről legyen is szó, különösen fontos annak a bíróság előtti magyarázata, az adatok jelentésének megvilágítása. Sohasem szabad adatokat felülértékelni, vagy felhasználni olyan eredményt, amely „nem védhető tökéletesen”. Különösen fontos, hogy ismerjük és ismertessük a hatósággal az analitikai mérőrendszer teljesítményjellemzőit, a mérési eredményeket jellemző precizitás és pontosság mértékét és annak jelentését.⁵

Pontosság és precizitás

A pontosság és a precizitás a hétköznapi nyelvben egymás szinonim fogalmai. Pontos: egzakt, precíz, szabatos, akkurátus, aprólékos. Éppen emiatt a bíróság vagy a jogalkalmazó számára meg kell magyaráznunk a mérési eredmény pontosságára és precizitására utaló speciális analitikai fogalmakat, azok jelentését, értelmezését, valamint a mért értékhez való viszonyát.

Pontosság és precizitás a metrológiában

A *méréstudomány* vagy *méréstan* (*metrológia*) a mérések tudománya és alkalmazásának ismeretköre. Az ide tartozó elvek, módszerek ismerete és a normák tudatos és következetes alkalmazása garantálja a mérési eredmények széles körű felhasználhatóságát és kölcsönös elfogadhatóságát. A méréstudomány három fő területre oszlik: a tudományos, az ipari és a törvényes metrológiára (mérésügy). A méréstudomány tárgykörébe minden beletartozik, ami a méréssel kapcsolatos, legyen az a mérési eljárás megtervezése, le-

⁴ Bócz Endre: *Kriminálisztika a tárgyalóteremben*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008, 123. o.

⁵ Wilson Wall: *Forensic Science in Court: The Role of the Expert Witness*. John Wiley & Sons Inc., United Kingdom, 2009

folymatása vagy az eredmények elemzése.⁶ A mérési eredmények kölcsönös elfogadásának kritériuma a mérési eredmények SI egységre való visszavezethetősége, a mérési eredmények összehasonlíthatósága és a mérések ismétlődőképességét alapvetően jellemző mérési bizonytalanság meghatározása.

A metrológia, ezen belül a metrológiai fogalomrendszer fejlődésével felmerült az igény a terminológia egységesítésére. A Nemzetközi Súly- és Mértékügyi Hivatal (*Bureau International des Poids et Mesures; BIPM*) gondozásában 1993-ban megjelent a *Nemzetközi metrológiai értelmező szótár (VIM2)* és az *Útmutató a mérési bizonytalanság kifejezéséhez (GUM)* című dokumentum. A dokumentumok elkészítésében hét nemzetközi szervezet vett részt. 2008-ban tették közzé a *Nemzetközi metrológiai értelmező szótár – Alapvető és általános fogalmak, kapcsolódó szakkifejezések* című, VIM3-kiadványt. A terminológiai kiadványt nyolc nemzetközi szervezet – köztük például az ISO, az OIML, az ILAC és az IUPAC – részvételével felállított nemzetközi bizottság dolgozta ki az egységes szó- és fogalomhasználat elősegítése érdekében. A fizikai, kémiai, biológiai vagy műszaki mérések alapelveiben nincsenek lényeges különbségek, az összes szakterület számára elfogadható a közös fogalomrendszer. A szótár magában foglalja a visszavezethetőséggel, a mérési bizonytalansággal és a névleges jellemzőkkel kapcsolatos további szakkifejezéseket. A szakmai közlemények még főként a régebbi terminológián alapulnak, az új terminológiára való áttérés folyamatosan történik.

Néhány metrológiai alapfogalom⁷ és értelmezésük⁸

A mérési eredmény a mérendő mennyiségnek tulajdonított mennyiségértékek készlete, minden más elérhető, alkalmas információval együtt.

A mérési eredmény a megismerni kívánt mennyiség mérésekor kapott érték, a mennyiség valódi értéke és a mérési hiba összege; a mérési hibát pedig véletlenszerű (statisztikus) és rendszeres (szisztematikus) hibaforrások okozzák.

⁶ Bánkuti László: Mi a metrológia? www.muszeroldal.hu

⁷ VIM: International vocabulary of metrology-Basic and general concepts and associated terms (VIM) 2008, Working Group 2 of the Joint Committee for Guides in Metrology (JCGM/WG2), www.bipm.org

⁸ Vicki Barwick – Elisabeth Prichard (eds.): Eurachem Guide: Terminology in Analytical Measurement – Introduction to VIM 3, 2011

http://www.eurachem.org/guides/pdf/TAM_2011_Final_web.pdf

Valódi érték + [rendszeres mérési hiba + véletlen mérési hiba]

- Mérési hiba (*measurement error*) a mért mennyiségérték mínusz a referencia mennyiségérték.
- Szisztematikus mérési hiba (*systemic measurement error*) a mérési hiba olyan összetevője, amely ismételt mérések esetén konstans marad.
- A mérés torzítása (*measurement bias*) a szisztematikus mérési hiba becslt értéke.
- A véletlen mérési hiba (*random measurement error*) a mérési hiba összetevője, amely az ismételt mérések esetén előre nem látható módon változik.
- A mérés pontossága (*accuracy of measurement*) a VIM3 szerint, annak kifejezése, hogy milyen közel áll a mért érték (egy darab mért érték) a mérendő mennyiség valódi értékéhez. Ez a fogalom egy minősítő, kvalitatív jellemző; értéke pontosan nem adható meg, mivel a valódi érték méréssel nem határozható meg, azaz nem ismert. A pontosság következésképpen magában foglalja mind a precizitást, mind pedig a mérési helyesség (*trueness*) hatásait. Azt mondják, egy mérés annál pontosabb, minél kisebb a mérési hibája (*measurement error*) és ebből következően kisebb lesz a mérés bizonytalansága. Minél kisebb a mérés bizonytalansága, mondhatjuk, hogy a mérés annál pontosabb. A mérés pontosságának jellemzéséhez a mérési bizonytalanság szükséges.
- A mérés helyessége (*trueness of measurement*) annak kifejezése, hogy milyen közel áll a végtelen sok mérés eredményeként kapott mért átlagérték a referencia-mennyiségértékhez (CRM). Ez a fogalom szintén egy hipotetikus, kvalitatív jellemzésre használt fogalom, hiszen végtelen sok mérést nem tudunk végezni, értéke numerikusan nem adható meg. A mérés helyessége fordítottan arányos a szisztematikus mérési hibával (*error*), amelynek a becslt értéke a definíciók szerint a mérés torzítása (vagy mérési eltérés: *measurement bias*). A torzítás (*bias*) kifejezhető az átlagérték és a referenciaérték különbségként vagy akár hányadosaként is. A mérési eredmények rendszeres hibáit a becslt „torzítás” értékével korrigálhatjuk, de ettől függetlenül mindig meg kell adni a mérési bizonytalanságot is. A torzítás (*bias*) becslésére a laboratóriumok egy vagy több referenciaanyag méréséből származó mérési eredményt is felhasználhatnak. Az ismételhetőségi precizitási feltételek, vagy pedig a közbenső (*intermediate*) precizitási feltételek szerint legalább tíz mérést elvégezve, a kapott átlagérték és a referencia-mennyiségérték különbsége, vagy aránya a torzítás (*bias*) becslt értéke. A torzításnak is létezik bizonytalansága, mivel a referencia-mennyiségértéknek és a mért átlagértéknek is van bizonytalansága.

- A mérés precizitása annak kifejezése, hogy milyen közel állnak a mért értékek az azonos mérési feltételek között egymás után végzett mérések esetében. A precizitást megfelelő anyagmintán végzett ismételt mérések eredményeként kapott mennyiségértékek standard deviációjával, azaz a szórással és az átlagértékre vonatkoztatott relatív szórással szokás számszerűen jellemezni. A precizitás a véletlenszerű hibákhoz kapcsolódó kifejezés. A precizitás vizsgálatára különféle, akár a laboratórium által meghatározott ismétlési feltételeket alkalmazhatunk:
 - a) *Ismételhetőségi feltétel*: ugyanazon mintán, ugyanazon munkatárs által az egymás után egy sorozatban (*with-in batch*) végzett mérések.
 - b) *Közbenső mérési feltétel*: ugyanazon mintán és eljárással, akár különböző munkatárs által a különböző időpontokban (*between-batches*), esetleg különböző eszközökkel végzett mérések.
 - c) *Reprodukálhatósági feltételek*: ugyanazon a mintán különböző laboratóriumok által végzett mérések, akár különböző eljárásokat is alkalmazhatnak. Ilyen feltétel valósul meg a nemzetközi laboratóriumi körvizsgálatok során.
- Konfidencia-intervallum, vagy megbízhatósági határ a normális eloszlású, n számú mérésből álló sorozat átlagértékéhez társuló, a mérési eredmények szóródását jellemző határérték, egy adott valószínűségi szinten.
- Mérési bizonytalanság (*uncertainty of measurement*) a felhasznált információkon alapuló, a mérendő mennyiségre vonatkozó mennyiségértékek készletének a szóródását jellemző, nemnegatív paraméter. A mérés több lépésből, különböző eszközökkel végzett műveletekből álló folyamat. A mérési eredmény kiszámításához felhasználunk különféle reagenskoncentrációkat, olyan értékeket, amelyek különféle eszközökből, kalibrátorokból és referenciaanyagokból származnak. Ilyen továbbá a minta inhomogenitása vagy a mintában lévő zavaró komponensek (mátrix) hatása, az analitikai visszanyerés mértéke, vagy akár a manuális műveletekből adódó bizonytalanságok. Mindezek miatt a mérés során megnövekszik a valós mennyiségérték tartománya, és kiszélesedik a mért mennyiségértékek készlete. Valamennyi értéknek van bizonytalansága, amelyek a mérés során összeadódnak. Ezeket a variancia jellegű mennyiségeket a varianciaterjedés törvényének megfelelően összegezve az eredő standard mérési bizonytalanságot majd a kívánt valószínűségi szinttől függő kiterjesztési tényezővel megszorozva, az úgynevezett kiterjesztett eredő mérési bizonytalanságot kapjuk meg (a jele: U).

A közölt mérési eredmény két részből tevődik össze:

1. a mért mennyiségérték, amely gyakran egy átlag, azaz a középértéke az egyedi méréseknek, vagy egy mérés értéke;
2. és a mérési bizonytalanság, a „k” kiterjesztési tényezővel és a „p” valószínűségi szint mértékével együtt.

MÉRT EREDMÉNY : ÉRTÉK $\pm$ BIZONYTALANSÁG mértékegység;

k = 2, p = 95%

Megjegyzés: Bár, az előbbieket szerint a mérés pontossága számszerűen nem adható meg, az analitikában és az eredmények felhasználóinak körében a pontosság jellemzésére még mindig elfogadott, hogy a pontosság becslésére a torzítatlanság kifejezést alkalmazzák, amely a certifikált referenciaminták (CRM) mérése esetén a visszanyerés (recovery, $R = C_{\text{mért}}/C_{\text{ref}}$) és a torzítás számításával (hiba, $\Delta = C_{\text{mért}} - C_{\text{ref}}$) történik. A kérdést tárgyaló irodalmak e fogalmakat ilyen értelmezésben is használják.

A pontosság és a precizitás az eredmény forenzikus értékelése szempontjából⁹

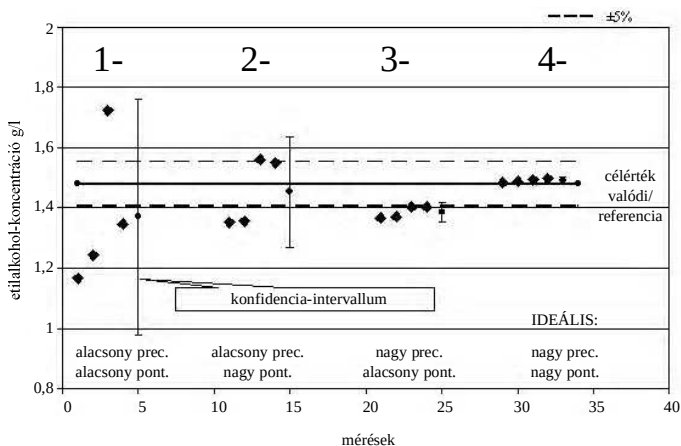
Wilson Wall szerint az igazságügyi értékelésben a mért eredményt a precizitás és a pontosság együttesen jellemzi, és ezek viszonyától függően a következő főbb esetek fordulnak elő (1. számú ábra).

1. Alacsony precizitás és alacsony pontosság, amely nagy statisztikus és nagy szisztematikus/rendszeres hibára utal. Az ilyen mérések „véletlenszerű trendet” követnek, ezek eredményeiből nem lehet értelmes, megbízható információt szerezni.
2. Alacsony precizitás, de nagy pontosság, amely nagy statisztikus és alacsony szisztematikus hibára utal. Ez esetben egy-egy mérés távol eshet a valós értéktől, de a sok ismételt mérés átlagértéke biztosíthatja az alacsony különbséget a mért és a valós érték között, azaz elvezethet a helyes következtetéshez. Forenzikus/kriminálisztikai vizsgálatoknál viszont általában korlátozott mennyiségű minta áll rendelkezésre, emiatt nem lehet a mérések számát túlságosan növelni.

⁹ Wilson Wall: i. m.

3. Nagy precizitás és alacsony pontosság, amely alacsony statisztikus és nagy szisztematik/rendszeres hibára utal. A pontosság hamis benyomását keltik az ilyen eredmények, mivel azok egymáshoz közel vannak, de ezek nincsenek közel a valós eredményekhez. Az ilyen eredmény nem használható fel az igazságügyi eljárásban. A vizsgálati mérőrendszerben vagy módszerben rejlő rendszeres hiba kiküszöbölése után jó eredményeket kaphatunk.
4. Nagy precizitás és nagy pontosság, amelynél a statisztikus és a szisztematikus hiba egyaránt alacsony. Ez volna az ideális eset, a mérési eredmény nagy megbízhatóságú, a mért mennyiségértékhez alacsony mérési bizonytalanság társul.

1. számú ábra
A pontosság és a precizitás jellemző esetei

Forrás: Wilson Wall: Forensic Science in Court: The Role of the Expert Witness. John Wiley & Sons Inc., United Kingdom, 2009

Szakmaspecifikus ajánlások

A laboratóriumi munka minőségével kapcsolatosan készülő szakmai ajánlások, útmutatók száma rohamosan növekszik, segítve ezzel a szakterületek művelőit az egységes szemléletmód kialakításában. Közülük az igazságügyi

analízishez, valamint a véralkohol-koncentráció meghatározásához is kapcsolódó, speciális szűk szakmaterületre vonatkozó legfontosabb ajánlások és irányelvek ismertetésére kerül sor.

Útmutató az igazságügyi laboratóriumok számára¹⁰

Az igazságügyi vizsgálatok tudománya (*forensic science*) magában foglalja a bűncselekmény helyszíni vizsgálatát, a bizonyítékok gyűjtését, a laboratóriumi vizsgálatokat, a megállapított tények interpretálását és a következtetések előterjesztését a nyomozó hatóságok és a bíróságok számára. A tevékenységi skála az egyértelmű, kétséget kizáró műszeres analíziseket (ilyen például a véralkohol-analízis) és sok szubjektív elemet is tartalmazó vizsgálatokat foglal magában, ilyenek például a tűz- és balesetvizsgálatok, kézírásos vizsgálatok.

Az útmutató az igazságügyi laboratóriumok tevékenységére vonatkozó általános elveket fogalmazza meg, elsősorban a vizsgálat, illetve a vizsgálati eredmény objektivitásának garantálása érdekében. A mérést végző laboratórium tevékenysége legyen kontrollált, ennek eszközei: a vizsgálat dokumentálása, a vizsgálat validálása, a személyzet képzése, felhatalmazása és a készülék karbantartása. A mérés elvégzéséhez a laboratóriumot tegyük alkalmassá a készülék kalibrálásával, megfelelően alkalmas referenciaanyagok használatával, az eredmények interpretálására vonatkozó útmutató biztosításával, az eredmények ellenőrzésével, a személyzet mérési képességének ellenőrzésével (*proficiency test*; nemzetközi körminta-vizsgálatok), a készülékre és a vizsgálat kivitelezésére vonatkozó előírásokkal. Ezek az általános követelmények gyakorlatilag megfelelnek az akkreditált laboratóriumi követelményeknek, kivéve a vizsgálati eredmény interpretálására vonatkozó kívánalmat.

Az Orvosszakértői Szakmai Kollégium által készített 13. számú módszertani körlevél¹¹

A 13. számú körlevél a véralkohol-koncentráció laboratóriumi meghatározására a következő előírásokat tartalmazza:

¹⁰ Guidelines for Forensic Science Laboratories. ILAC-G19:2002

¹¹ Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 13. számú módszertani levele az alkoholos állapot és alkoholos befolyásoltság orvosszakértői vizsgálatáról és véleményezéséről. Népjóléti Közlöny, 1994. november 30., 1569. o.

Etilalkohol-meghatározásra specifikus vizsgálati eljárást kell alkalmazni:

- 1) gázkromatográfiás eljárás,
- 2) enzimatis alkoholmeghatározás,
- 3) infravörös spektroszkópos módszer a kilégzett levegő alkoholtartalmának mérésére.

A rendelkezésre álló mintákból az alkoholkoncentrációt kétféle módszerrel határozzuk meg. Minden módszernél legalább egy-egy párhuzamos mintát használunk, összesen tehát két-két minta mérését és összehasonlítását végezzük el, és a mérések átlagát adjuk meg. Ha a mérési eredmények között több mint öt százalék eltérést találunk, akkor a meghatározást meg kell ismételni. A vizsgálóberendezéseket a tényleges vizsgálatok előtt megfelelő standard alkoholsorral hitelesíteni kell. Ez egyben a készülék ellenőrzését is szolgálja. A hitelesítés adatait olyan mérési jegyzőkönyvbe kell bevezetni, amely az egész napi, állandóan üzemelő készülék ellenőrzését és az elvégzett napi vizsgálatok eredményét is tartalmazza. Az ismétlődő, jelentős szórásnál a meghatározást végző szakértőnek gondoskodnia kell arról, hogy a mérést más szakértői intézményben is ellenőrizték.

Általános elvként kell elfogadni, hogy testnedvekből alkoholmeghatározás csak olyan intézményben történjen,

- amelynek megfelelő műszerezettsége lehetővé teszi a korszerű mérést,
- ahol az intézet megfelelő gyakorlattal bír a toxikológiai vizsgálatokban, így a véralkohol-meghatározásokban is,
- amely részt vesz olyan nemzetközi ellenőrzési rendszerben, amely garantálja az állandó ellenőrzés és önkontroll lehetőségét is (ehhez az ellenőrzést végző intézmény megfelelő standard oldatot bocsát rendelkezésre).

A vérmintákból a felhasználás előtt célszerű egy csepp vért gézlapra beszárítani és esetleges vagy későbbi csoportmeghatározás céljára megőrizni.

Az alkoholos befolyásoltság véleményezése a véralkohol-koncentráció alapján történik.

Az alkoholos befolyásoltság megállapításánál a következő határértékeket célszerű figyelembe venni (1. számú táblázat).

A véralkohol-vizsgálatokat 0,2–4,0 g/l koncentráció között kell végezni.

1. számú táblázat

Az alkoholos befolyásoltság megállapításánál ajánlott határértékek

Véralkohol-koncentráció (%)	Alkoholos befolyásoltság	Büntetési alakzat
0,2 alatt	Alkoholfogyasztás nem bizonyítható	—
0,21–0,5	Ivott, de alkoholosan nem volt befolyásolt	Vétség Bűncselekmény
0,51–0,8	Igen enyhe	
0,81–1,5	Enyhe	
1,51–2,5	Közepes	
2,51–3,5	Súlyos	
3,51 fölött	Igen súlyos	

Útmutató a véralkohol-koncentráció igazságügyi célból történő meghatározásához¹²

Ebben az útmutatóban a szerzők igen részletesen, nagyon pontosan megfogalmazzák a véralkohol-analízisre vonatkozó követelményeket. A teljes útmutató ismertetését kerülve, az analízis pontossága és precizitása szempontjából kiemelt részletek a következők.

Kalibráció

A készülékeket újra kell kalibrálni, minden sorozatmérés előtt. E célból a gyártó által garantált koncentrációjú, vizes etanolos oldatokat kell alkalmazni. A kalibrátorok nagyon fontosak az alacsonyabb mérési tartományokban azért, hogy biztosítva legyen a nagy pontosság (*high precision*), az úgynevezett „zéró tolerancia” mérésekor. Minimumkövetelményként a következő kalibrációs sorozat ajánlott: 0,20; 0,50; 1,00; 2,00; 3,00 mg etanol/ml oldat.

Precizitás- és verifikáció-ellenőrzés

A laboratóriumon belüli precizitás- és verifikációs ellenőrző vizsgálatokhoz alkalmazhatjuk ugyanazt a mintát. Legalább egy negatív mintát és legalább két különböző koncentrációjú, pozitív kontrollmintát kell a tesztmintákkal párhuzamosan futtatni, minden egyes vizsgálati napon. A mérés pontosságának igazolásához kontrollmintával töltött ampullát kell elhelyezni minden tízedik ügy (huszadik minta) után. Még e fölött a szekvenciát kontrollmintával

¹² BAK-Richtlinie, DGRM, DGVM, GFTCh, Blutalkohol, Vol., 44/2007.

kell bezárni. A mérési eredményt *tilos elfogadni*, ha a kontrollminta mért értékeiből kapott átlagérték konfidencia-intervalluma egy ezrelék (g/l) alatt nagyobb, mint $\pm 0,05$ ezrelék (g/l), és ha az átlagérték konfidencia-intervalluma egy ezreléknél és afölött nagyobb, mint az átlagérték ± 5 százaléka. Az ilyen esetekben csak az ismételt mérési sorozatban mért értékek használhatók fel a végső jelentés elkészítéséhez szükséges átlagérték kiszámításához.

A pozitív kontrollminta koncentrációértékének verifikálásához (annak igazolása, hogy a laboratórium teljesíti az előírt követelményt) az igazságügyi szempontból releváns határérték által kijelölt tartományba eső értéket *kell elfogadni*.

A kontrollmintának tükröznie kell az originális mintamátrix variabilitását, és éppen emiatt, amennyiben lehetséges, ajánlatos különböző gyártóktól származó szérum kontrollmintákat alkalmazni. A verifikációs kontrollminták mért értékeit az alkalmazott konkrét módszertől függően, a referenciamódszer szerinti értékhez vagy a névleges értékhez kell hasonlítani. A mérés maximálisan megengedhető relatív hibáját a gyártó határozza meg a verifikációs kontrollminta sajátos paraméterei alapján. Ha a hiba nagyobb, az okokat meg kell keresni, és ha szükséges, a teljes vizsgálati sorozatot (szekvenciát) meg kell ismételni, beleértve a kontrollméréseket is.

Külső minőségi kontroll

A külső minőségi kontroll teljesítése érdekében évente legalább négy alkalommal kell részt venni külső, szervezett körvizsgálaton. A körvizsgálat tesztmintáit a rutinmérésekre vonatkozó eljárás szerint kell megelemezni, ebből eredően a tesztmintának szérum-/plazmamátrixot kell tartalmaznia. Követelmény, hogy mindegyik esetben érvényes tanúsítványt szerezzen a laboratórium.

A véralkohol-koncentráció számítása

A véralkohol-koncentrációt (BAC) a szérum/plazmából határozzák meg. A szakértői vélemény szempontjából releváns átlagos analitikai értéket négy egyedi mérés eredményének matematikai átlagaként kell számítani. A numerikus értékeket a második tizedes jegy után le kell vágni. Tilos felfelé kerekíteni. Az így meghatározott egyedi értékekből számítjuk az aritmetikai/számtani átlagértéket. A ténymegállapító jelentésben az analitikai átlagértéket két tizedesjegy pontossággal kell feltüntetni, felfelé kerekítés alkalmazása nélkül.

Az így kiszámított átlagos véralkohol-koncentrációt a ténymegállapító jelentésben „ezrelék”-ben (g alkohol/kg vér) mértékegységben kell kifejezni. A megengedett maximális eltérés a legnagyobb és a legkisebb egyedi analitikai eredmény között 1,00 ezrelék, analitikai átlagérték alatt 0,100 ezrelék lehet; 1,00 ezreléknél, és afölött pedig legfeljebb tíz százalék lehet.

A kalibrációs időközök meghatározására vonatkozó útmutató¹³

A mérési eredmények visszavezethetősége, valamint „valódisága” érdekében a laboratóriumnak kell hogy legyen kalibrálási eljárása, amelyben meghatározzák az alkalmazott standardok és műszerek kalibrálása/rekalibrálása közötti maximális periódusokat, időtartamokat. A kalibrációra vonatkozóan az MSZ EN 17025 szabvány is tartalmaz előírásokat a kalibrálandó készülékekre, eszközökre, a kalibrálások módjára, annak dokumentálására vonatkozóan (5.5.2., 5.5.8., 5.6.1. szabványkövetelmény).

Ez a dokumentum a mérőkészülékek kalibrációs intervallumának meghatározására fókuszál, és öt módszert ismertet. A periodikus kalibráció célja, hogy javítsuk a referenciaérték és a méréssel kapott érték közötti eltérést és annak bizonytalanságát; biztosítsuk újra a készülékekre megállapított bizonytalanságot; továbbá megerősítjük, hogy a készüléken semmiféle, az eredményt befolyásoló változás nem történt.

Az öt ajánlott módszer közül a megbízhatóság és az alkalmazás hatékonysága szempontjából legkedvezőbb a *kontrollkártyára alapozott* módszer. A kalibráció célja a visszavezetethezesség garantálása, ezért a kalibrálást hiteles referenciaértékkel jellemezhető anyagszámúval (CRM), a kalibráció ellenőrzését hiteles referenciaértékkel (CRM) vagy referenciaértékkel (RM) bíró anyagszámúval végezhetjük. Folyamatosan ellenőrizzük a referenciaszámú méréssel kapott eredmény precizitását és torzítatlanságát a következők szerint:

Precizitás: $RSD < \text{előírt érték \%}$; vagy $C_{\min} - C_{\max} < \text{előírt érték}$

„Pontosság jellemzése”, a mérési hiba becslése:

a) visszanyerés $R = C_{\text{mért}}/C_{\text{CRM}}$

b) torzítás vagy mérési hiba $\Delta_m = C_{\text{mért}} - C_{\text{CRM}}$

Az R és a Δ_m legyen minimális, vagy kisebb, mint egy előírt érték!

¹³ Guidelines for the determining of calibration intervals of measuring instruments. ILAC-G24:2007; OIML D 10 International document

Napi vagy szükség szerinti kalibráció? Ha a referenciamintára mért eredmények megfelelnek az előírt értéknek, a mérőrendszer verifikált, azaz hitelesített és precizitása igazolt, az újrakalibráció elvégzése nem szükségszerű.

Mérési eredmény összehasonlítása a hiteles értékkel¹⁴

Az útmutató a hiteles anyagminták mérésekor kapott mérési eredménynek a mérési eredményhez társuló bizonytalansága figyelembevételével állapítja meg, hogy a mért eredmény eltér-e jelentősen a hiteles referenciaértéktől. Ezt az összehasonlítási módszert az analitikus elsősorban a mérőrendszer – ideértve a laboratóriumi munkatársakat is – teljesítményének ellenőrzésére használja.

Eltérés: $\Delta_m = |C_m - C_{CRM}|$.

Az eltérés standard bizonytalansága: $u_\Delta = \sqrt{(u_m)^2 + (u_{CRM})^2}$.

Az eltérés kiterjesztett bizonytalansága: $U_\Delta = 2 \cdot u_\Delta$ ($k = 2$, $p = 95\%$).

A mért középérték és a hiteles referenciaérték eltérése *nem jelentős*,

ha $\Delta_m \leq U_\Delta$.

Eljárás a véralkohol-analízis során

A véralkohol meghatározására két egymással párhuzamosan kötött, ellentétes polaritású kapillaris kolonnát (*headspace*), gázkromatográf, lángionizációs detektorkromatográfiás mérőrendszert alkalmazunk, amely e területen szakmailag elfogadott mérési technikának számít. Az akkreditációra felkészülés folyamán a laboratóriumban vizsgálatimódszer-váltás után elvégeztük az analízisnek a pontosság és a precizitás, valamint a laboratóriumi munkatársak személyétől való függetlensége szempontjából történő optimalizálását.

Kalibráció, kalibrációs görbe verifikálása

Bár némely előírás napi kalibrációt ajánl, más előírások viszont ezt a költségek miatt sem javasolják. Az ILAC G 24 (2007) ajánlás szerint a laboratóriumnak kell hogy legyen a mérőrendszer újrakalibrálására vonatkozó eljárása. A kalibráció célja a visszavezetethezesség garantálása oly módon, hogy hiteles anyagmintát alkalmazunk a kalibrációs görbe/egyenes felvételekor. A gázkromatográf

¹⁴ Application Note 1 European Reference Materials. July 2005

kalibrálásához általunk alkalmazott standard anyagminták, a nemzetközi vagy nemzeti etalonra való visszavezethetőségi követelmény teljesülése érdekében, certifikációval bíró vizes alkohol standard oldatok (CRM-anyagminta). A kalibrációt: 0,10–5,00 mg etanol/ml koncentráció tartományban végezzük.

Az ILAC G 24 ajánlás szerinti verziók közül jól alkalmazható a kontrollkártyára alapozott módszer, amelyben a kontrollminták elfogadási kritériumának nem teljesülése esetén, egyéb hibaforrást nem észlelve, javasolt a készülék újrakalibrálása. A kalibrációs görbe verifikálásakor a BAK-Richtlinie, az ILAC-G24 ajánlás és a validálási előírásaink szerint járunk el.

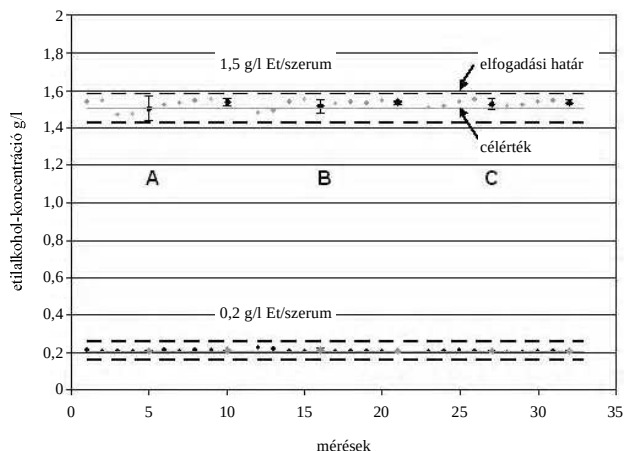
A kalibrációs görbe értékelése, elfogadása vagy elutasítása:

1. A kalibrációs egyenesre vonatkozó regressziós együttható legyen 0,9995 fölötti érték, és a reziduális szórások legyenek véletlenszerűek.
2. Az ismételhetőségre (*with-in batch*) és a közbenső mérésekre (*between-batches*) vonatkozó mérések elvégzésével igazoljuk a munkatársaktól és a külön-külön futtatott szekvenciáktól való függetlenséget (2. számú ábra).

A kalibrációs görbe verifikálásához a referenciamintára mért etanolkoncentrációk alapján a precizitásra és a pontosságra/torzítatlanságra a BAK-Richtlinie-ajánlásban előírt elfogadási feltételeket alkalmazzuk.

2. számú ábra

Kalibráció elfogadása: A, B, és C munkatársak által végzett kontrollmérések alapján

PONTOSSÁG (torzítatlanság):

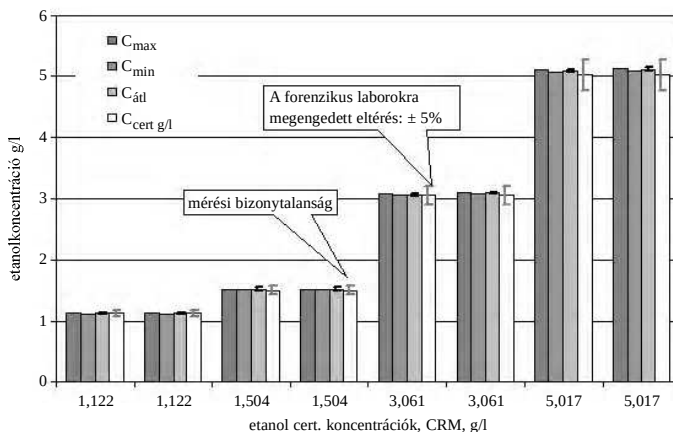
- a) Forenzikus szempontból releváns értéken belül legyen, ami általában:
- torzítás: $\Delta_m = C_{\text{mért}} - C_{\text{CRM}} < \pm 5\%$,
 - recovery: $R = C_{\text{mért}} / C_{\text{CRM}}; 0,95 < R < 1,05$.
- b) A gyártó által meghatározott értéken belül legyen, például a Medichem gyártmányú véres vagy szérumalapú minták esetén egy g/l etanolkoncentrációnál és afölött az eltérés az átlagkoncentráció ± 5 százalékán belül, 1 g/l etanol koncentráció alatt az eltérés $\pm 0,05$ g/l-en belül legyen.

PRECIZITÁS:

- a) öt mérés relatív szórása: $RSD < 5\%$ (részleges validálás);
- b) négy-négy darab mérési eredményből, a 95 százalék valószínűségi szinten számított konfidencia-intervallum 1 g/l etanolkoncentrációnál és afölött legyen kisebb, mint az átlagkoncentráció 5 százaléka, 1 g/l etanolkoncentráció alatt legyen kisebb, mint 0,05 g/l.

Az előbbi értékeléseket a referenciamintákra egyenként, valamint a vizsgálati (vér-) mintákkal megegyező módon kiszámítva, négy-négy mérésből is el-

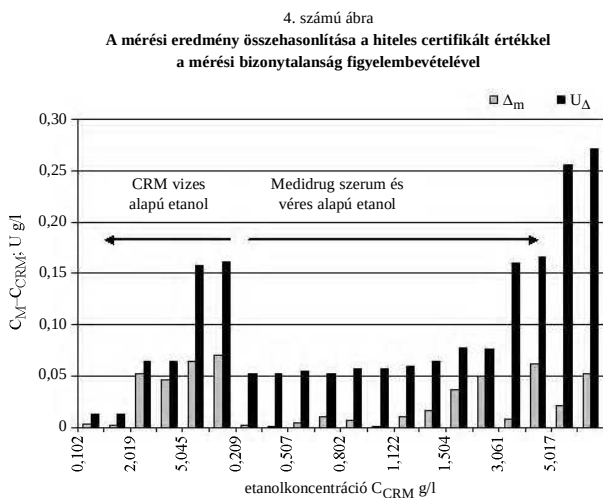
3. számú ábra
Referenciaminták mérésekor a kapott legkisebb és legnagyobb koncentrációértékek, átlagérték és a referenciaérték viszonya

végeztük. Megállapítható, hogy minden egyes mért eredmény, az átlagérték és a konfidencia-intervallum megfelel a kívánalmaknak (3. számú ábra).

Mérési bizonytalanság figyelembevételével történő összehasonlítás¹⁵

A mért középérték és a certifikált referenciaérték eltérése nem jelentős, ha az kisebb, mint az eltérés bizonytalansága: $\Delta_m \leq U_\Delta$. A 3. számú ábra adataiból látható, hogy valamennyi referenciaminta esetén teljesült az előbbi feltétel.

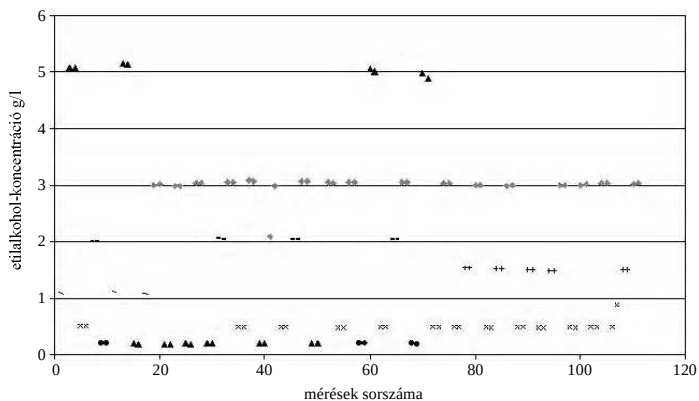
A gázkromatográf újralibrálása: az ILAC G24 ajánlás szerint a kontrollkártyára alapozott módszer szerint a kontrollminták elfogadási kritériumának nem teljesülése esetén, egyéb hibaforrást nem észlelve, valamint bizonyos beavatkozások (például belső standardoldat-csere, alkatrészcsere, javítások stb.) esetén a műszert/műszereket újralibráljuk.

¹⁵ Application Note 1 European Reference Materials. July 2005

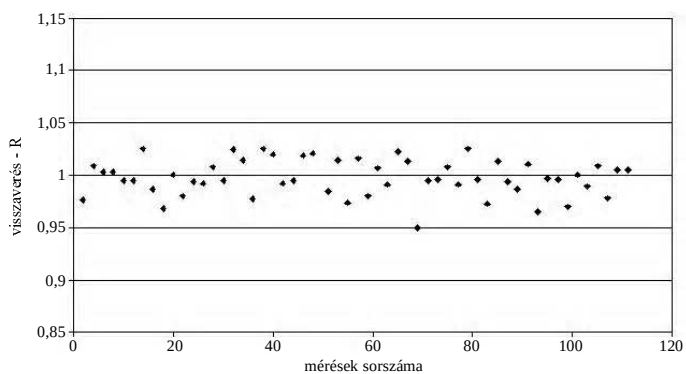
5/a és 5/b számú ábra

Napi verifikálás és ellenőrzés egy hónapos időszakban 0,2–5,0 g/l koncentrációtartományban, különböző referenciaoldatokkal: vizes, véres és szérumalapú mintákkal

a) Napi ellenőrzés- különböző koncentrációjú referenciaoldatokkal

Napi kontrollminták - Recovery $R = C_{\text{mért}}/CCRM$

Napi és szekvenciánként történő verifikálás, a mérési képesség napi ellenőrzése

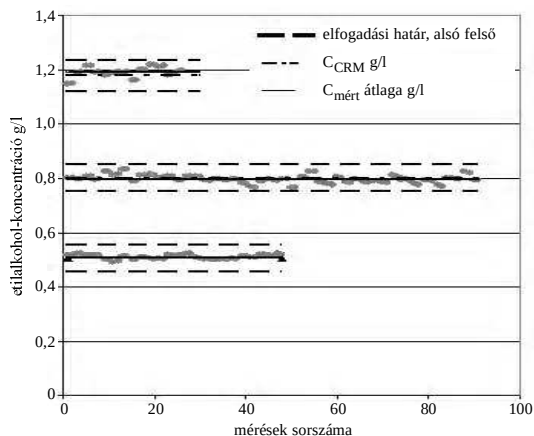
A napi ellenőrző minták alapján sor került úgynevezett kontrollkártya vezetésére, ennek segítségével azonnal észlelhető az előírásokon történő túllépés.

A Schmitt – Aderjan¹⁶ szerzőpáros által közzétett kontrollkártya szerint a 0,8 és az 1,1 „Ethanol S-plus” szérumalapú etanol-referenciaminta esetén a szisztematikus mérési hiba becsült értéke (*bias*) –2,4 és –2 százalék, a relatív szórás pedig 1,2 és 1,1 százalék volt egy egy hónapos periódus alatt.

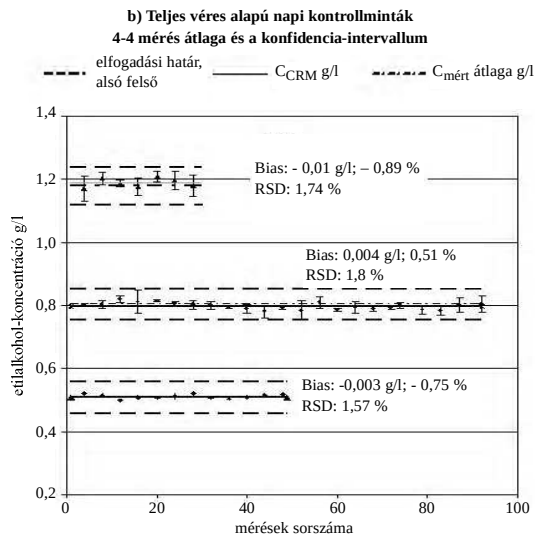
A véralkohol-koncentráció igazságügyi szakértői vizsgálata során a meghatározás teljes vérből történik, emiatt a véres alapú referenciaminták alapján

6/a és 6/b számú ábra
Véres alapú referenciaminták (0,5; 0,8 és 1,1 g/l etanolkoncentráció)
kb. fél éves vizsgálati időszak napi méréseiből kigyűjtött értékei,
négy-négy mérés átlagértéke és a konfidencia-intervallum, továbbá a torzítás (*bias*)
és a relatív szórás (RSD) értékelése

a) Teljes véres alapú napi kontrollminták

¹⁶ Georg Schmitt – Rolf Aderjan: Forensische Blutalkoholbestimmung: Verfahrenen-kombinierende Kontrollkarte zur Überprüfung von Precision und Richtigkeit. Blutalkohol, 45/2008.

számítottuk ki a szisztematikus mérési hiba becslt értékét (*bias*) és a relatív szórást a vizsgált időszakokra. A 0,5, 0,8 és az 1,1 g/l „Ethanol-VB-plus” véres alapú etanol-referenciaminták esetén a szisztematikus mérési hiba becslt értéke (*bias*) rendre -0,75; 0,51 és -0,89 százalék, a relatív szórás pedig 1,57; 1,8 és 1,74 százalék volt (6. számú ábra).

Körmérések

Az Európai Unió belüli igazságügyi-klinikai véralkohol-meghatározásra vonatkozó mérési képességünket a német *Referenzinstitut für Bioanalytik* által szervezett körmérésekben való eredményes részvétellel igazoljuk, évente négyszer.

A minták szérumalapú etanololdatok. Az előírt követelmény, hogy a D/D_{max} hányados, azaz a referenciaértéktől való eltérés és a megengedett maximális eltérés hányadosa kisebb legyen, mint egy. Valamennyi laboratórium eredményét feltüntetik az úgynevezett Youden-diagramon, ezáltal a sa-

2. számú táblázat
Jártassági vizsgálatok eredménye (2010)

Körmérés	Célérték	Laborok átlaga	Mért érték	Recovery %-ban a célértékre	D/D _{max}
1A	1,480	1,480	1,510	102,0	0,16
1B	0,510	0,509	0,510	100,0	0,00
2A	1,320	1,310	1,340	101,5	0,12
2B	0,352	0,353	0,360	102,2	0,10
3A	0,860	0,866	0,860	100,0	0,00
3B	0,650	0,658	0,660	101,5	0,12
4A	1,480	1,460	1,490	100,6	0,05
4B	1,320	1,300	1,320	100,0	0,00

ját eredményeinket a többi részt vevő laboratórium eredményéhez viszonyítva is értékelhetjük (2. számú táblázat).

Összegzés

Hogyan igazoljuk, hogyan győzzük meg a jogalkalmazót arról, hogy egy mérési eredmény a bizonyításban felhasználható, jellemzik a pontosságra és a precizitásra vonatkozó mindazon tulajdonságok, amelyek az igazságügyi felhasználás céljából megfelelőek? Mikor felel meg a mérési eredmény, mekkora a bizonyító ereje, számszerűsíthető-e?

Ha egy analitikai vizsgálati eredményt mint bizonyítékot használunk fel egy igazságügyi eljárásban, a mérési eredmény interpretálásának egy lehetséges gondolatmenetét a következők szerint vázolhatjuk:

1. A vizsgált minta *trueness*, azaz valós koncentrációját nem tudjuk megmondani.
2. Az elvégzett mérések alapján az átlagértéket és az ahhoz társított mérési bizonytalanságot közöljük. A mérési bizonytalanság a rendszeres és véletlen hibák együttes becslése.

$$C = C_{\text{átlag}} \pm U; \text{mértékegység}; k = 2 \text{ v. } 3; p = 95 \text{ v. } 99\%;$$

- a) Igazoljuk, hogy a laboratórium és a vizsgálati módszer megfelel a vizsgáló laboratóriumokra vonatkozó általános követelményeknek (NAT akkreditálás).

- b) A referenciamintákra (*certified reference material*; CRM, *reference material*; RM) elvégzett mérések eredményei, a pontossága, helyessége és a precizitása (együttesen jellemezve a mérések bizonytalansága) megfelel a szakterületen a pontosságra és a precizitásra vonatkozó ajánlott kritériumoknak. Igazoljuk, hogy a CRM- és RM-minták esetén nincs jelentős eltérés a mérési eredmény és a hiteles érték között (ERM, Appl. 1; gyártó által előírt értékeknek megfelelnek).
- c) A laboratóriumnak van érvényes körvizsgálati eredménye az adott időszakban.
- d) A vizsgálati minta esetében
- az eredmény pontosságára/helyességére a kontrollminták adatai alapján következtetünk, igazoljuk, hogy a szakterületen előírt pontosságra, azaz a mérés torzítására vonatkozó kritériumokat a laboratórium képes teljesíteni;
 - a precizitást meghatározó szórást a vizsgálandó minták mérésekor biztosítjuk azáltal, hogy az eredmény kiszámításához olyan mérési eredményeket használunk fel, amelyek esetében az elfogadható legkisebb és a legnagyobb koncentráció közötti különbséget a szakterületen ajánlott érték alatt tartjuk.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

SZIKINGER ISTVÁN

Nyomozás és vizsgálatok a hatalmi bűnök körében

A nyomozások és az egyéb vizsgálatok során különös problémákat vet fel a hatalom nevében eljáró személyek magatartásának felderítése, a felelősség megállapítása. Azt lehetne gondolni, hogy a közhatalom formális működése, a katonaság és a rendvédelmi szervek esetében a szigorú alá- és fölérendeltségi viszonyok megkönnyítik az igazság feltárását. A valóságban ez gyakran nem így van. Magyarországon is napirenden van a kérdés: egyes állítások szerint a rendőrség 2006 őszén elfogadhatatlan módon kezelte a konfliktusokat. A korrekt, minden lényeges részletre kiterjedő vizsgálat szükségessége teljes mértékben indokolt. Ezért is szükséges a hatalmi visszaélések miatti felelősség megállapítására irányuló külföldi tapasztalatok megismerése.

Az *Egyesült Államok* a terrorizmus veszélyének megszüntetése, valamint a demokráciát és az emberi jogokat sértő helyzet felszámolása céljából megtámadta, majd megszállta Irakot. A fejlett világ értékeit oltalmazó beavatkozás hivatalos indoklásához képest különösen sokkolta a világot az Abu Ghraib börtönben készült felvételek nyilvánosságra hozatala.

A botrány 2004 áprilisában robbant ki, amikor a médiában meztelen és megkínzott, megalázott, embertelen dolgokra kényszerített iraki foglyok képei jelentek meg. Amerikai katonák pózoltak a pórázon vezetett vagy más módon méltóságuktól megfosztott, meztelen rabok mellett. A katonai vezetés persze már korábban értesült a súlyos visszaélésekről. Ezért már a felháborodást kiváltó képek nyilvánosságra hozatala előtt is folytattak vizsgálatokat az amerikai katonák által működtetett iraki börtönök ügyében, ahol egyébként nem csupán feltételezett terroristák, hanem „köztörvényes” bűnözők is voltak.

A Ryder-jelentés¹

A *Donald Ryder* vezérőrnagy által 2003 novemberében megállapított problémák között szerepelt egyebek között a katonai rendészet (*Military Police*) és

¹ Major General Donald Ryder: U.S. Department of The Army Office of The Provost Marshal General, Report on Detention and Corrections Operations in Iraq (2003).
<http://www1.umn.edu/humanrts/OathBetrayed/Ryder%20Report.pdf>

a felderítés (*Military Intelligence*) közötti világos munkamegosztás hiánya. A börtönügyekért felelős parancsnok, *Geoffrey D. Miller* azonban nem fogadta el ezt a kritikát: szerinte a legszorosabb együttműködésre volt szükség a rendészek és a felderítők között. Miller tábornok amúgy szorgalmazta és intézményesítette is a „továbbfejlesztett kihallgatási technika” elsajátítására irányuló kiképzést, ami gyakorlatilag a tortúra bizonyos módszereinek oktatását jelentette.

A Taguba-jelentés²

2004 januárjában, tehát a fotók publikálása előtt, de azok, más tárgyi bizonyítékok és a súlyos visszaélésekről szóló beszámolók ismeretében, azok kivizsgálása céljából tekintette át *Antonio Taguba* vezérőrnagy a foglyokkal való bánásmód és általában a börtönök működésének helyzetét. Az általa készített jelentés egyben a katonai nyomozás megállapításait is tartalmazza. A tényfeltárás és az értékelés konkrétan a 800. katonai rendészeti dandár tevékenységére terjedt ki. Mindenekelőtt azt kell hangsúlyozni, hogy Taguba tábornok megállapította: valóban igen durva, jog- és emberellenes cselekményeket követtek el egyes katonák. Ilyenek voltak:

- a fogvatartottak ütlegetése, pofozása, rugdosása, a meztelen lábukra lépés,
- videofelvétel készítése meztelen férfi és női foglyokról,
- szexuális cselekményeket utánzó pózokba kényszerített fogvatartottak fényképezése,
- egyes börtönlakók megfosztása ruházatuktól, és napokig meztelenül tartásuk,
- férfiak női alsóneműbe öltöztetése,
- férfi fogvatartottak gúlába rendezése és rájuk ugrás,
- foglyok ételeldobozra állítása, homokzsákkal a fejükön, kéz- és lábujjaikhoz, valamint nemi szervükhöz drótok illesztése, kínvallatást szimulálva,
- egy erőszakos közöszlőssel gyanúsított fogvatartott lábára „erőszakoló vagyok” szöveg írása (hibásan: „I am a Rapest”), majd meztelenül történő lefényképezése,
- kutyapóráz és nyakörv felhelyezése egy fogvatartottra, majd egy pózoló katonanővel való fotózása (ez lett később a legismertebb felvétel),
- férfi katona közöszlőse női fogvatartottal,

² Antonio Taguba: Article 15-6 Investigation of the 800th Military Police Brigade. <http://news.findlaw.com/wp/docs/iraq/tagubarpt.html>

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

- harci kutyák alkalmazása szájkosár nélkül a foglyok megfélemlítésére, legalább egy (bizonyított) esetben súlyos harapási sérülést okozva,
- halott foglyok fényképezése.

Ezeket a megállapításokat a tárgyi bizonyítékokon túlmenően gyanúsított és sértetti, valamint tanúvallomások támasztották alá. A lista korántsem teljes, a jelentés szerint előfordult a rabok vízzel és más folyadékkal való leöntése, tárgyak végbélbe dugása és egyéb kegyetlen, megalázó magatartás.

Taguba tábornok Ryder vezérőrnaggyal együtt aggályát fejezte ki a katonai rendészeti és felderítő funkciók, illetőleg szervezet és tevékenység összehasonlása miatt. A jelentésben számos javaslat fogalmazódott meg. A katonák által elkövetett kegyetlenkedések feltárását azonban nem követte – az egyes személyekkel szembeni büntetőeljárásra való hivatkozáson túl – a szervezeti, vezetési problémák konkrét feltárása, még kevésbé a felsőbb parancsnokok felelősségének a felvetése. Az ajánlások meglehetősen „puhák”: az anyag a fegyelem megszilárdítása mellett a kiképzés színvonalának emelését, eyebekek mellett az arab kultúra mélyebb megismerését szorgalmazta.

A titkosszolgálati munkáról szóló jelentés³

2004. augusztus 23-án készült el az az anyag, amelyben az Abu Ghraib-i adatgyűjtésekről és a szerzett információk értékeléséről szóló jelentések (*George R. Fay* és *Anthony R. Jones* tábornokok megállapításai) olvashatók. A vizsgálatot eredetileg *Ricardo S. Sanchez* tábornok, az egyesített feladatokat ellátó egység (*Combined Joint Task Force Seven; CJTF-7*) vezetője rendelte el.

Érdemes megemlíteni, hogy a dokumentumok egy része a dolog természetéből adódóan titkos volt, a minősítésüket azonban a későbbiekben feloldották azért, hogy a visszaélések tisztázhatók legyenek. A vizsgálatok alapvetően annak feltárására irányultak, hogy a börtönben tevékenykedő katonai titkosszolgálati részleg (205-ös dandár) hogyan viszonyult a katonai rendszert által végrehajtott jogsértésekhez. A két jelentés között annyi a különbség, hogy Fay tábornok a helyszínen tevékenykedő egységre fókuszált, míg Jones tábornok feladatul kapta annak feltárását is, hogy a 205-ös dandáron kívül

³ LTG Anthony R. Jones: AR 15-6 Investigation of the Abu Ghraib Prison and 205th Military Intelligence Brigade.; MG George R. Fay: AR 15-6 Investigation of the Abu Ghraib Detention Facility and 205th Military Intelligence Brigade.
news.findlaw.com/hdocs/docs/dod/fay82504rpt.pdf

más szervezetek vagy személyek gyakoroltak-e olyan befolyást a büntetés-végrehajtási objektumban folyó tevékenységre, amit a kegyetlenkedések és a megalázó bánásmód körülményeinek leírásához és elemzéséhez fel kellene használni.

A munka során a megbízott katonai vezetők a dokumentumok széles körét dolgozták fel, ezen belül számos jelentést, egyebek mellett a Donald Ryder és Antonio Taguba által készítetteteket is. Ezen túlmenően Fay tábornok és munkatársai meghallgattak kb. 170 olyan személyt – közöttük vezetőket –, akiknek tudomásuk lehetett (illetve kellett, hogy legyen) a helyszínen történetekről.

A titkosszolgálati munkáról szóló anyagok már tényként fogadták el a Taguba-jelentésben is leírt visszaélések megtörténtét. Az okok sorában említették a börtönben tevékenykedő egységek nem megfelelő ellátottságát, részben a hibás tervezést (nem ellenséges környezetben elvégzendő feladatokat határoztak meg, holott a valóságos viszonyok éppen annak ellenkezőjére utaltak). A CJTF-7 egységnek az ellenállás leküzdésére is jelentős energiákat kellett fordítania, miközben az egyéb teendőket, így az adatgyűjtést, továbbá az őrzés felügyeletét végezte.

2003 elején hatszáz fogvatartott (ellenséges hadifoglyok és iraki bűnözők) volt az Egyesült Államok szerveinek felelősségi körében. Az ellenállás felerősödése, illetve azzal összefüggően a katonai és rendfenntartási műveletek kiterjesztése azonban egyebek mellett azzal a következménnyel járt, hogy ugrásszerűen megnőtt a szabadságuktól megfosztott emberek létszáma. Ekkor született az a döntés, hogy az Abu Ghraib-i börtönt központi létesítményként használják. Mindazonáltal tény, hogy a feladatok növekedésével egyidejűleg nem nőttek a feladatok ellátásához szükséges források.

A jelentések szerint a visszaélések természetesen nem magyarázhatók pusztán a hivatkozott objektív körülményekkel, nehézségekkel. Az anyagok megállapítják, hogy a kegyetlen, embertelen bánásmód mögött egyrészt néhány erkölcsileg lezüllött katona és civil áll, ehhez hozzájárult a fegyelem nem megfelelő szintje a 205-ös dandár vezetői és végrehajtó állománya körében. Ugyancsak rögzíthetők voltak a parancsnoki munka hiányosságai a CJTF-7 működésében.

A titkosszolgálati tevékenységről szóló anyagok szerint a visszaélések két csoportba oszthatók. Az egyikbe a szándékosan elkövetett erőszakos vagy szexuális jogsértések, a másikba pedig a jog és az iránymutatások félreértéséből eredő torzulások köre tartozik. Nyilvánvalóan utóbbihoz tartozik a kelő kontroll hiánya, illetve a jelzésekre (például a Nemzetközi Vöröskereszt-

től érkezőkre) való nem elégséges reagálás. Jones tábornok szerint a parancsnoki állomány nem vett részt az emberi méltóságot sértő közvetlen megnyilvánulásokban, a vezetői felelősség azonban kétségtől fennáll. Fay tábornok azt állapította meg, hogy 2003. július 25. és 2004. február 6. között a 205-ös dandár 27 tagja követett el törvényszegést a fogvatartottakkal való bánásmód, illetve a kihallgatások lefolytatása körében. A Fay-jelentés szerint a kettő – vagyis a vallomások felvétele és az őrzés – között a visszaélések szempontjából csak eseti kapcsolat volt, magyarul: a börtönben történtek nem írhatók le a kínvallatás, a kegyetlen és embertelen bánásmód adatszerzési célból való intézményes megvalósulásaként.

Az igaz, hogy a kihallgatásokon nem mindig tartották be az eljárásra vonatkozó előírásokat, így azok lefolytatásakor is előfordultak visszaélések. Ezek azonban a jelentések szerint más okokra vezethetők vissza. Mindenekelőtt arra, hogy a vallomásokat felvevő katonák más területeken, esetenként más országokban szerzett tapasztalatai elnyomták a konkrét adatszerzésre vonatkozó követelmények érvényesülését. Azok ugyanis a tevékenység más területeire vonatkozó szabályozással együtt megfelelőek voltak. Másképpen szólva: a botrányos viselkedés nem magyarázható a rendelkezések hiányosságaival, illetve helytelenségével. Ezzel együtt az anyag szerint szükségessé válhat azok felülvizsgálata annak érdekében, hogy még hatékonyabban lehessen megelőzni, illetve kiküszöbölni és feltárni az esetleges abúzusokat.

A titkosszolgálati munkáról szóló jelentés végül arra a következtetésre jutott, hogy a kétségtelenül rögzíthető jogsértésektől eltekintve a katonák és más személyek becsületesen és odaadón teljesítették a szolgálatot, amiért a haza büszke lehet rájuk.

A Schlesinger-jelentés⁴

Az eddig ismertetett anyagok szerzői meglehetősen szoros kapcsolatban álltak az általuk vizsgált szervezetekkel. *James Schlesinger* maga sem tekinthető abszolút kívüllállónak, hiszen két elnök, Nixon és Ford alatt védelmi miniszterként dolgozott. Carter elnök alatt már az energiaügyekért felelős kormánytagként tevékenykedett. Igaz, ekkor az általa vezetett vizsgálóbizottság másik tagja, *Harold Brown* volt a védelmi miniszter. *Tillie Fowler* kongresszusi képviselőként dolgozott, míg a bizottság negyedik tagja, *Charles A. Horner* magas rangú

⁴ The Schlesinger Report: An Investigation of Abu Ghraib Cosimo Reports. New York, 2005

tábornok volt, de 1994-ben már leszerelt. Aktuális kötődése tehát senkinek nem volt a hadsereghez, így a James Schlesinger névvel fémjelzett összegzés ebben az értelemben rögzíti a címében: független testület munkájáról van szó. Megjegyzendő mindazonáltal, hogy a tagokat *Donald Rumsfeld* hivatalban lévő védelmi miniszter kérte fel a vizsgálat elvégzésére. A jelentés egyébként az előbb ismertetett anyaghoz hasonlóan 2004 augusztusára készült el.

A Schlesinger-jelentés egyik kiinduló tétele éppen az, amit a Fay–Jones-féle értékelés háttérbe szorított. E szerint a legsúlyosabb visszaélések jelentős része éppen a kihallgatások során valósult meg, ezekről azonban – az őrzés során elkövetett abúzusokkal ellentétben – nincsenek fényképek, kevesebb a dokumentált példa. Kétségtelen tény, hogy e vallomások felvétele nem is minden esetben az Abu Ghraib börtönben történt, így a bizottság sem kizárólag az ottani jogsértésekre fókuszált. James Schlesinger és a testület tagjai a védelmi minisztérium alá tartozó valamennyi fogva tartási intézménnyel foglalkoztak, beleértve a guantánamói tábor is. A jelentés szerint az Egyesült Államok csaknem ötvenezer embert ejtett foglyul az afganisztáni és iraki műveletek idején. Visszaélésekre körülbelül háromszáz bejelentést utalt, ezek közül 2004. augusztus közepéig százötvenötöt vizsgáltak ki, hatvanhat megalapozottnak bizonyult. Az esetek egyharmada történt a fogva tartás intézményeiben, gyakran zavaros és erőszakos incidensek során. James Schlesinger és munkatársai is arra a következtetésre jutottak, hogy az elítélendő magatartások mögött nem volt azokra ösztönző szabályozás vagy politika. A torzulások mégsem tekinthetők egyszerűen eltévelyedett emberek esetlegesen előforduló megnyilvánulásainak, még vezetői szinten sem. A jelentés szerint az irányításban szervezeti és személyi felelősség egyaránt megállapítható.

A Schlesinger-jelentés emlékeztetett arra, hogy a 2001. szeptember 11-i támadás után az Egyesült Államok elnöke meghirdette a terrorizmus elleni háborút, ezt lényegében a Kongresszus is jóváhagyta. Ennek egyik fontos eleme, hogy az ellenséges csoportokhoz tartozó személyek már nem tekinthetők katonának, a háborús törvények és a humanitárius nemzetközi jog meghatározásai szerinti hadviselőknek, így rájuk nem is terjedhet ki az említett rendszerek által nyújtott védelem. Ennek ellenére – a jelentés szerint – a katonák eljárásáért felelős miniszterek és az egyesített erők főparancsnoka megállapodtak abban, hogy alkalmazni fogják a genfi egyezményekben lefektetett normákat. Az Egyesült Államok elnöke is úgy rendelkezett, hogy a fogvatartottakkal humanusan, a katonai szükségletekre is tekintettel úgy kell bánni, hogy az összhangban legyen a genfi humanitárius rendelkezésekkel.

2002-ben az elnök jogi tanácsadója tájékoztatást kért arról, hogy a tortúra elleni egyezmény követelményeit tiszteletben tartják-e. Az igazságügyi minisztériumtól az a válasz érkezett, hogy igen, mert kínvallatásról csak akkor beszélhetünk, ha szándékosan okoznak nehezen elviselhető fizikai fájdalmat vagy pszichikai sérülést, szenvedést.

A hadsereg számára kiadott kézikönyvnek a kihallgatásokra, adatszerzésre vonatkozó iránymutatásai (*Army Field Manual 34-52, a továbbiakban: AFM 34-52*) 17 olyan módszert írtak le, amelyek elfogadhatók a megfelelő vallomások megszerzése érdekében. 2002-ben a guantánamói tábor parancsnokai azzal a kérelemmel fordultak a katonai vezetéshez, hogy a konokul hallgató foglyok megtörésére, a kívánt információk megszerzésére alkalmas erősebb technikákat engedélyezzenek. A védelmi miniszter ennek megfelelően 2002. december 2-án határozott további 16 módszer engedélyezéséről. Ezek egy része valóban nem minősül tortúrának, bizonyos eljárások azonban határozottan tiltottak a nemzetközi jogban. Tény ugyanis, hogy az emberi méltóságot védő rendelkezések nem csupán a szoros értelemben vett kínvallatást, hanem a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódot is tiltják. Az új vagy módosított technikák a következők voltak:

1. a kihallgatottra rákiabálás, a vele való ordítozás;
2. félrevezetés (taktikai blöff);
3. több kihallgató (fenyegető) jelenléte;
4. a kihallgató személyét érintő megtévesztés (külföldiként, rendszerint olyan országból való „szakemberként” mutatkozik be, ahol közismert a kínvallatás elterjedtsége);
5. fárasztó, kimerítő testhelyzetek (például a kihallgatottnak állnia kell);
6. hamis dokumentumok, iratok bemutatása;
7. teljes elszigetelés, legfeljebb 30 napra;
8. a fénytől, hanghatásoktól való megfosztás;
9. csuklyának a fejre való ráhúzása (szállításkor, de a kihallgatások idején is);
10. húszórás kihallgatások;
11. a közvetlen szükségleteket szolgáló tárgyakon felül minden dologtól való megfosztás (beleértve a vallás gyakorlásához szükséges kellékeket is);
12. „katonai diéta” (csökkentett tápértékű készételek fogyasztására szorítás);
13. a ruházattól való megfosztás;
14. erőszakos test- és arcápolás (például kényszerborotválás);
15. a foglyok megismert fóbiáira építő stresszfokozó helyzetek előállítása (például kutyák elővezetése a tőlük félt rabok kihallgatásakor);
16. sérülést nem okozó fizikai ráhatások (megragadás, mellbe bökődés, taszítás).

A védelmi miniszter a továbbiakban (2003. április 16-án) részletezte az egyes alkalmazható megoldásokat (például: a „jó rendőr–rossz rendőr” egymást váltó ráhatásai a kihallgatottra).

Kétségtelen tény, hogy a miniszter a guantánamói parancsnokok kérelmére sem engedélyezte a legkegyetlenebb, ténylegesen a kínvallatással határos (sőt: annak minősülő) módszerek (például a vízbe fojtást imitáló „waterboarding” technika) intézményesítését. Ettől függetlenül bizonyított, hogy azokat is alkalmazták. A katonai irányítás megpróbált bizonyos garanciákat is beépíteni a szabályozásba, ezek közé tartozott egyes beavatkozások miniszteri engedélyhez, illetőleg képzettséghez, beosztáshoz kötése. Az is tény, hogy az alkalmazás helyszínére vonatkozó korlátozások is voltak. Mindez azonban a személyzeti mozgások és az információáramlás következtében egyáltalában nem gátolta meg, hogy mind az engedélyezett, mind pedig a törvénytörő módszerek eljussanak mindenhová, így természetesen az Abu Ghraib-i börtönbe is.⁵

2003 augusztusában *Geoffrey Miller* vezérőrnagy látogatást tett Irakban, hogy felmérje a terror elleni műveletek hatását és a fogva tartás körülményeit. Magával vitte a védelmi miniszter határozatát, hozzátéve: azok kifejezetten Guantánamóra vonatkoznak. *Sanchez* tábornok a helyi viszonyokra adaptálva saját rendelkezéseket bocsátott ki a vallatások vonatkozásában. Ezek azonban lényegükben nem különböztek a már hivatkozottaktól (kemény megfélemlítés, kutyákkal való fenyegetés stb.)⁶. Ettől függetlenül alkalmazták a guantánamói módszereket is, valójában nem volt világos szabályozás, még kevésbé számonkérés. Miller tábornok nyomtatékosan felhívta a katonai rendőrség és a titkosszolgálat figyelmét az együttműködés szükségességére. Ezen belül az előbbi szervezet feladata volt a kihallgatások körülményeinek megteremtése.

A Schlesinger-jelentés is arra a következtetésre jutott, hogy a megváltozott helyzet, konkrétan az ellenséges környezet, továbbá az arra reagáló műveletek miatt a fogvatartottak számának igen jelentős növekedése kemény feszültségek forrásává vált. A 2003. eleji hatszázhoz képest ugyanazon év októberéig ugrásszerű emelkedés volt tapasztalható. Egyedül Abu Ghraibben mintegy hétezer bebörtönzött ember volt, és mindössze kilencven ór vigyázott rájuk. Megjegyzendő, hogy az országban kibontakozó fegyveres ellenállás az objektumot is érintette: több tűzérési támadás érte, mind az amerikai-

⁵ Josh White: Abu Ghraib Tactics Were First Used at Guantanamo. Washington Post, 14 July 2005.

⁶ Edward Spannaus: Gen Sanchez Memo: One More Link From Rumsfeld and Cambone, to Abu Ghraib. Executive Intelligence Review, 8 April 2005, pp. 35–36.

ak, mind a fogvatartottak körében halálos áldozatokat is követelve. Hibás volt a tervezés, ennek következtében az őrzést végző állomány felkészítése sem lehetett megfelelő – nem is volt. Ugyanilyen okokból a 205-ös dandár sem tudta pótolni a képzett kihallgatók hiányát. Valójában hat különböző egység katonái vettek fel vallomásokat. A visszaélésekről szóló, már említett hatvanhat megalapozott bejelentésből ötvenöt vonatkozott Irakra. Húsz olyan eset is van, amely a fogvatartott halálával végződött. A Schlesinger-jelentés elkészültekor többségük kivizsgálása még nem történt meg.

A brutalitás és a megalázó bánásmód nem mindenütt volt jellemző. Hírhedtté vált például az 1-es zárkasor őrszemélyzetének éjszakai váltása. A független vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy az ilyen gócok kialakulása elkerülhető lett volna a megfelelő kiképzéssel, vezetéssel és ellenőrzéssel. Így válhattak az amerikai politikai vezetés számára is sokkolóvá a napvilágra kerülő, a kegyetlenkedéseket bemutató fényképek. Saját bevallása szerint a helyi vezetés sem tudott a súlyos visszaélésekről, ez önmagában megalapozza a felelősségét.

Végeredményben a Schlesinger-jelentés is elfogadta azt a tételt, amely szerint az Irakban szolgálatot teljesítő katonák és a velük együttműködő civilek döntő többsége becsületesen látta el a feladatait, a botrányos esetek csak az állomány szűk körét érintették.

A bizottság ajánlásai a megállapításokból következnek. Mindenképpen szükségesnek tartotta a testület a védelmi minisztérium felelősségi körébe tartozó valamennyi szervezetre vonatkozó egységes szabályok megállapítását és alkalmazását a foglyokkal való bánásmódot illetően. Világos iránymutatás kell a titkosszolgálatok és a katonai rendőrség együttműködésében. Elengedhetetlenül fontos a jó szakemberek (vizsgálók, nyelvészek, a viselkedéstudomány képviselői stb.) minél nagyobb számban történő foglalkoztatása. A terrorizmus ellen vívott háború a Schlesinger-jelentés szerint új stratégiát, taktikát, szervezeti és más megoldásokat igényel. Ezeket ki kell dolgozni, és az állományt fel kell készíteni az újfajta megközelítés szellemében való működésre. Egyértelmű keretek közé kell szorítani a kihallgatásokat. Az anyag nem veti el a „keményebb” módszerek alkalmazását, azokra vonatkozóan a szükségesség és arányosság elvét olyan módon találja érvényesítendőnek, hogy az információ megszerzésének a fontossága, sürgőssége és elvárható megfelelősége alapozhatja meg az agresszívabb fellépést. Az irányítás és a vezetés hatékonyságának a növelése érdekében a James Schlesinger vezette bizottság számos további ajánlást fogalmazott meg. Végezetül pedig felhívta a figyelmet arra, hogy a helyzet mélyebb megismeré-

se, valamint a változások követése érdekében további kutatásokra, elemzésekre és értékelésekre van szükség.

A büntetőeljárások

Az itt hivatkozott jelentések nem jutottak el a személyre szólóan konkretizált felelősség megállapításáig, büntetőjogi értelemben ez nem is lehetett a feladatuk. Az viszont igaz – Amerikában ugyanúgy, mint Magyarországon –, hogy a feltárt tények és összefüggések a nyomozás és a bírósági tárgyalás során bizonyítékként használhatók. A vizsgálatok ilyen szempontból kevés eredményt produkáltak. Példaképpen említhető a kegyetlenkedések miatt megvádoltak sorában legmagasabb rangú *Steven L. Jordan* alezredes pere. Megjegyzendő, hogy főnöke, *Thomas Pappas* ezredes egyfajta nyomozati vádalkut kötött: a *Steven L. Jordan* ügyében tett tanúvallomása fejében eltekintettek az ő büntetőjogi felelősségre vonásától (fegyelmileg elmarasztalták). A terheltet hadbírórság elé állították 2007-ben, a parancsnoki felelősség körében elkövetett mulasztásos és más, valamint a tájékoztatással kapcsolatos bűncselekmények vádjával⁷. Ezek alól egy kivételével fementették, az eljárást megsúza egy megrovással. Ennek oka, hogy a tanúvallomások részben ténylegesen mellette szóltak, amellet egyes bizonyítékokat ki kellett zárni az értékelés köréből. *Fay* tábornok például végül elismerte, hogy a vele folytatott beszélgetés során nem figyelmeztette a jogaira *Steven L. Jordan* alezredest, így annak anyaga nem használható fel az ugyanazon tárgyban folyó bírósági eljárásban. Mindazonáltal születtek bűnösséget megállapító határozatok is.

A legsúlyosabb a *Charles A. Graner* elleni ítélet, amelyben a nyilvánosságra hozott képek egy részén is látható tartalékos tisztet tíz év szabadságvesztésre hozott képek egy részén is látható tartalékos tisztet tíz év szabadságvesztésre sújtották a kegyetlenkedések megengedése, illetve elkövetése miatt.⁸

A számos, a fogvatartottakat megalázó helyzetekben mutató több fotón vele együtt pózoló katonanő, *Lynndie England* hasonló cselekmények elkövetése miatt három év szabadságvesztést kapott, amelyből ténylegesen összesen 521 napot töltött le. Emellett súlyos vagyoni mellékbüntetésekkel sújtották. Saját magatartását a tények elismerése ellenére nem tartotta erkölcsileg kifogásolhatónak. Csak a dolgát végezte – jelentette ki.⁹

⁷ <http://policecrimes.com/forum/viewtopic.php?t=1948>

⁸ <http://www.cdi.org/news/law/abu-ghraib-graner.cfm>

⁹ http://www.delmagyar.hu/vilagvevo/lynndie_england_mert_kellett_volna_sajnalatot_ereznem/2103698/

Sok húhó semmiért?

A tanulságokról

A területi korlátok nem teszik lehetővé az amerikai védelmi minisztérium által elrendelt, összesen 14 vizsgálatnak az ismertetését (jelentős részük nem is hozzáférhető). Ezek nem foglalják magukban a büntetőügyekben lefolytatott nyomozásokat. Mindazonáltal már ez a rövid áttekintés is megalapozza a következőket: a lényeges kérdéseket fel sem tették, így azután megalapozott válaszokat sem várhattunk.¹⁰ A történetek felderítésére, elemzésére és értékelésére felkért szakemberek egyike sem volt igazán független. Még az e tekintetben leginkább ilyennek tekintendő Schlesinger-bizottság is a honvédelmi minisztertől kapta a felkérést, a csoport tagjai többségének pedig katonai múltja volt.

Az információk beszerzése és feldolgozása terén elég nagy színvonalbeli különbségek mutatkoznak. A legtöbb anyag a korábbiakra hivatkozik, kevés új szempont merül fel az egyes jelentésekben. Kétségtelenül a Schlesinger-jelentés megy a legmesszebbre, mert határozottan felveti és vizsgálja az intézményes torzulások kérdését. Még a híres Zimbardo-kísérletet is leírja¹¹, a mellékletben hivatkozik továbbá az emberi viselkedésről szóló tudományos megállapításokra, de maga az érdemi anyag mégsem nevezhető igazán elmélyültnek. Nézetem szerint elfogadhatatlan a szükségesség és arányosság elvének olyan értelmezése, amely szerint az emberi méltóságot tiszteletben tartó bánásmódtól a megszerezhető adatok sürgősségétől, minőségétől és megfelelőségétől függően lehet elmozdulni a tortúra felé. Ettől függetlenül tény, hogy ilyen alapon történt értékelés sem olvasható a hivatkozott jelentésekben.

Megjegyzendő, hogy a kongresszusi vizsgálatok sem jutottak el a hatalomgyakorlás és a törvények uralma közötti kíváncsító viszony tisztázásáig. A különbség csak annyi, hogy a törvényhozásban a közvetlen politikai célok határozottabban kirajzolódtak, a valódi okok megismerésére irányuló szándék kevésbé.¹²

10 Keith Rohman: Diagnosing and Analyzing Flawed Investigations: Abu Ghraib as a Case Study. *Cardozo Law Review de Novo*, 2009, pp. 96–102.

11 Philip Zimbardo 1971-ben a kaliforniai Stanfordban hirdetés útján kiválasztott résztvevőkkel mesterségesen börtönviszonyokat hozott létre. A nyilvánvalóan nem „éles” helyzet azonban igen hamar ténylegesen kivetkőztette az alanyokat emberi mivoltukból, egészen szélsőséges megnyilvánulásokat előidézve. A kísérletet rövid időn belül be kellett fejezni azért, hogy a torzulások ne gyakoroljanak visszavonhatatlanul káros hatásokat a „játékosokra”. Korinek László: *Kriminológia I.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 298–299. o.

12 Samuel Brenner: „I am a bit sickened”: Examining Archetypes of Congressional War Crimes Oversight after My Lai and Abu Ghraib. *Military Law Review*, vol. 205, 2010, pp. 1–93.

A ténylegesen feltárt szörnyűségek ellenére a jelentések szerzői nem voltak képesek arra, hogy felismerjék és leírják: világos erkölcsi és annak megfelelő emberi jogi alapok hiányában az eszközök nem szentesítik az egyébként szintén nem világosan megfogalmazott célt. Itt kell megjegyezni, hogy az iraki fogvatartottak csaknem kilencven százaléka ellen semmiféle vádat nem emeltek. A tortúra leszűkített értelmezésével szemben kizárólag az emberi méltóság teljes tiszteletben tartásán nyugvó eljárások fogadhatók el. Ez Abu Ghraib igazi tanulsága.¹³ Az is tény, hogy a végrehajtó hatalomnak (akár rendkívüli jogállapot esetére) adott felhatalmazások megnyitják az utat a jogok tiszteletben tartását mellőző gyakorlat előtt.¹⁴

Az ismertetett anyagokból is leszűrhető az a következtetés, hogy a közhatalom képviselői által esetlegesen elkövetett súlyos jogsértések kivizsgálása érdekében – akár nyomozásról, akár más szempontú tényfeltárásról és értékelésről van szó – különleges szabályok, garanciák alkalmazására van szükség. Maximálisan garantálni kell a legtagabb (tehát nem csupán az eljárási törvényben meghatározott) értelemben vett személyi összeférhetetlenség kizárását úgy, hogy annak még a látszata se merülhessen fel. Ez természetesen a nyomozó hatóságok esetében nehéz, hiszen Magyarországon – de nem csupán itt – például a rendőrség és az ügyészség között jogilag is megerősített szoros kapcsolat van. Ismeretes, hogy a 2006-os események kapcsán fölvetődött az ügyészi szervek, ügyészek felelősségének a kérdése is. Velük szemben csak a valamilyen módon ugyanazon apparátusba tartozó nyomozók járhatnak el.

Mindazonáltal a nyomozásban vannak olyan garanciák, külső kontroll-lehetőségek, amelyek az adott keretek között szavatolják az elfogulatlanságot. Ezeket maximálisan érvényesíteni kell. Példaképpen említhető a kihallgatások hang- és képfelvétellel való rögzítése, az esetleges letartóztatások (hosszabbítások) kérdésében való döntés céljából minden esetben ülés tartása, stb.

A jelenségek, kiváltó okok feltárására, illetve a további teendőkre vonatkozó javaslatok kidolgozására irányuló vizsgálatok esetében azonban nincs akadálya az elismerten független és felkészült szakemberek felkérésének. Ez olyan alapkövetelmény, amelynek a nem teljesülése esetén az eredmények mindig megkérdőjelezhetők.

13 Marcy Strauss: The Lessons of Abu Ghraib. *Ohio State Law Journal*, vol. 66, no. 6, 2005, pp. 1269–1310.

14 Diane Marie Amann: Abu Ghraib. *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 153, no. 6, 2005, pp. 2085–2141.

Különös nehézségek merülnek fel a kihallgatottak (meghallgatottak) oldalán is. A valóság feltárása nyilvánvalóan akkor lehetséges, ha a megkérdezettek igazat mondanak. Kérdés azonban, hogy erre kötelezhetők-e. Az persze további probléma, hogy egy esetleges igen válasz mellett sincs garancia a tényleges őszinteségre.

A rendőrök az általuk foganatosított intézkedésekről általában jelentést készítenek, ez közokiratnak minősül. Egy-egy nyomozás során a felvett jegyzőkönyvek szintén közokiratok, hivatalos vizsgálatok keretében is azok lehetnek. A Btk. a közokirat-hamisítást büntetni rendeli. Aki hamis közokiratot készít, vagy közokirat tartalmát meghamisítja, hamis vagy hamisított, illetve más nevére szóló valódi közokiratot felhasznál, illetőleg közreműködik abban, hogy jog vagy kötelezettség létezésére, megváltozására vagy megszűnésére vonatkozó valótlan adatot, tényt vagy nyilatkozatot foglaljanak közokiratba, büntettet követ el. Minősített eset, ha a közokirat-hamisítást hivatalos személy a hatáskörével visszaélve valósítja meg. Ebben az esetben a valótlan ténynek nem kell jogra vagy kötelezettségre vonatkoznia, elegendő, ha lényeges adatról van szó.

Ezzel szemben áll az önvádra kötelezés tilalma, amely természetesen az eljárás alatt álló rendőröket, katonákat és más (például büntetés-végrehajtási) közökeket is megilleti, ha a felelősségük megállapításáról van szó, vagy pedig az általuk mondottak ilyen következményekkel járhatnak.

Ha konkrét eljárásról van szó, akkor a törvény egyértelmű eligazítást ad, de legalábbis az értelmezés nem ütközik különösebb nehézségekbe. A valótlán adat közokiratba foglalásában való közreműködés („intellektuális közokirat-hamisítás”) sem a közhatalom képviselőinek kihallgatásakor, sem mások vallomásának a felvételekor nem valósulhat meg, jogellenesség hiányában. Az a terhelt tehát, aki az őt megillető joggal élve nem mond igazat a nyomozati kihallgatásakor, akkor sem büntethető, ha az általa mondottak valamely jog vagy kötelezettség létezésére, megváltozására vagy megszűnésére vonatkoznak (például a hozzátartozói kapcsolatot érintően a mentességi jog tekintetében). Annak ellenére nem, hogy a kihallgatási jegyzőkönyv is közokirat.

Nem ennyire egyértelmű a helyzet a közhatalmi működés (maradjunk a rendőrségi példánál) körében keletkezett más dokumentumok esetében. A rendőr például az általa alkalmazott kényszerítő eszközről jelentést készít. Kérdés, hogy köteles-e ebbe beleírni, ha adott esetben elvesztette a fejét, esetleg saját maga is felismerte: jogellenesen járt el, fellépése bűncselekménynek minősülhet. Előfordulhat természetesen az is, hogy nem ő, hanem a vele együtt intézkedő kolléga lépte át a törvényes határokat. Ilyenkor a mentességi

csak akkor áll fenn, ha a jelentés megfogalmazója legalább pszichikai bűnsegédi magatartást tanúsított. Ha a jogsértésről való beszámolást elmulasztja, akkor ez önmagában is bizonyíték lehet egy ilyen közreműködésre. Másrészt viszont az is tény, hogy a jelentések nem minden intézkedő rendőr részéről külön-külön, hanem az együttes tevékenységről, egy megfogalmazásban készülnek.

Elvi alapon azt lehetne mondani, hogy a rendőr az intézkedéséről, a kényszerítő eszköz alkalmazásáról az általa készített közokiratban köteles az igazat elmondani, de az ilyen dokumentum vele szemben nem használható fel (már csak azért sem, mert nem tartalmazza a törvényes figyelmeztetéseket, egyebek mellett az önvádra kötelezés tilalmára). A problémát azonban ez sem oldja meg, hiszen a gyanú felmerülése, az egyéb bizonyítási eszközök beszerzése akkor sem tilos, ha magát a nyilatkozatot (jelentést) kirekesztik az inkrimináló bizonyítási eszközök, bizonyítékok köréből.

A törvényes megoldás az, ha a rendőr a jelentésében a tényeket rögzíti, a felelősséggel kapcsolatos megállapításokra nem kell külön kitérnie. Ez akkor sem mellőzhető, ha a történések alapján egyértelműen kiderül a beavatkozás jogellenessége. A gondos parancsnoki kivizsgálásnak egyébként is – a jelentésben foglaltaktól függetlenül – alkalmasnak kell lennie arra, hogy az intézkedés és a kényszerítő eszköz alkalmazását illetően a jogszerűség és a szakszerűség megállapítható legyen, annak alapján pedig az eljárás szükség esetén megindítható.

Ára: 500 Ft

